

1081
6.5

Гагауз
фольклору

Гагаузский фольклор

КАРТЯ МОЛДОВЕНЯСКЭ
КИШИНЕВ * 1969

Гагауз фольклору

С (Гагауз)

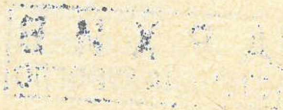
Б 12

Собиратель и составитель

Н. И. БАБОГЛУ

7-4-2

330-69

Сборник гагаузских фольклорных материалов является первой значительной работой учителя села Кыпчак Чадыр-Лунгского района Молдавской ССР Николая Бабоглу. Включенный в настоящий сборник материал собран только в родном селе составителя.

Отдельные песни, сказки, пословицы, загадки являются общегагаузскими и бытуют во многих гагаузских селах.

Все тексты записаны с сохранением основных фонетических особенностей говора села Кыпчак: *уурэдэр*, *кулээны* (вм. *урадэр*, *кулааны*), *службаа* (вм. *службайа*), *алыркана* (вм. *алыркан*), *сенинен*, *чекирге*, *гене*, *гелсәне* (вм. *сениннан*, *чекиргә*, *генә*, *гелсанә*), *нерайи* (вм. *нерейй*), *панеер* (вм. *панайыр*), *фызлы* (вм. *хызлы*), *гидёрдум*, *билёрсун* (вм. *гидёрдим*, *билерсин*) и т. п.

Данный сборник представит интерес не только для широкого круга читателей, для коллективов художественной самодеятельности, для работников школ, но и для филологов и этнографов.

Николай Бабоглу является автором ряда оригинальных стихов и очерков, переводчиком отдельных произведений прозы русских и молдавских писателей.

ТАТАР — КЫПЧАК (КЫПЧАК КҮЙСҮ)

Татар-Кыпчак (Кыпчак күйсү) евеллердән таа ерлешмиш бир адсыз дережиин бойунда. Бу дережиин вар ики чаталы. Оннар кәр күйүн ичиндә бирлешерләр да таа долу бир дамар гиби акэрлар Ялпуг (Ялпы) гөлунә. Гечип күйүн ичиндән бу дережик ики пайа бөлер ону. Саа тарафтакы пайына денилер Кыпчак, сол тарафтакы пайына да денилер Ташлык.

Евелләр бу адлар дийлмишләр бөлә: бүтүн күйүн ады Татар-Кыпчакты. Буүнкү Ташлаа деәрдиләр «Каршы маалә», зерә орасы бираз йамач гелер, йада «Урум маалеси», зерә евелләр орада урумнар (греклар) йашармышлар. Ама дийл салт букадар: орасынын варвыш таа бир ады — «Даа маалеси».

Дережиин бир чаталы башланэр кәр күйүн бир кенарындан, ама өбүр чаталын сызынтысы гелер Кумлук бааларларындан, Кара Панинин пынары йанындан.

Бу чаталын саа тарафында 1940-жы йыладан ев йокту. Совет куведи, гетирип күйүмүзә дорулук хем сербестлик, верди орада бир сыра план Кыпчаан озаманкы фукарелеринә. Буүннән буүн орасы олду бир шен хем зенгин маалә, фукарелиин изи да калмады.

Хеп о тарафта колхозумуз отуртту хайванжылык йапыларыны. Хожма бу мааледә радионун сеси ичерлерисокаклары долдурэр. Шинди бутүн күйүмүз гөзәл, ешилликли-чичекли, мыкайет койулу бүүк аачлар, алтында гөлгелик, йапылар хем сокаклар уйгун.

Дубоссардан гелән телләр директән дирәә шафкы даадэрлар да евелки гөзсүз сокалары гежелердә гүндүз гиби айдыннадэрлар, радиолары ичерлердә лафеттирерләр, утулери биаз гөлмекләр үстүндә гездирерләр, плитажыклар үстүндә манжалары кайнадэрлар, «бүүлү» сүпургелерә ерлери сүпүрдерләр, хем дә таа чок түрлү ени «динсизликләр» йапэрлар, ани бабулар-дәдулар гөрүп шаш-беш калэрлар, ставрозларыны йапэрлар. «Буннар шейтанын ишлери» — деерләр, — ама есаба ачан гелерләр, йок не деәсин».

Не демәә — күйүмүз културалы хем варлыклы йашамайа хептән карышты. Гагауз буну инанамээр сансын, ама танынмасына ерер. Денесән ону гери чевирмәә, савашман бошуна олур.

Нижә дә башка күйлерин, Кыпчаан да вар башлантысы, историясы. Билинер, ани йакын икиүз йыл гери бу ерлердә булунурду татарлар. Оннарын варды күйлери кенди адларынан, нижә: «Көп-куйу» (Копкуй)¹, «Джолтау» (Джалтай)², х. б.

Татар-Кыпчак та бир татар күйсү ады вар колай олмуш олсун.

Ачан татарлар чыктылар би ерлердән да гечтиләр Кырыма гечән асирин башлантысында, бурайы гелди гагаузлар, булгарлар, урумнар, арнаутлар х. б., Балкандан качып османны түрклерин саабилли алтындан.

Ерлешип Бужакта да дүзүп ени күйләр гагаузлар, булгарлар койдулар ени ад та, ама чок адлар калды та-

¹ Коп — чок.

² Джолтау — бош байыр.

тарлардан, молдаваннардан, руслардан, сора да түрк-лердән.

Дейжез: Гайдар, Кырвет (Кириет), Чадыр, Кайраклы, Авдырма, Томай, Татар-Кыпчак, Димитровка, Александровка, Вулкэнешть х.б.

Татарларын бир сойларына денилер «кыпчак татарлары». Беким бу бетерә бу күйүн дә ады калды «Татар-Кыпчак», Хем бу вар колай, хаслыа йакын олсун.

Инсан билмейип бу история олушларыны чыкарып дүзмүшләр түрлү легендалар Кыпчак күйсүнүн ады ичин. Бу легендаларын бири бу киатта вар. Чункү евелләр бу ердән дийл йыракта, кырда олурмуш панайыр, нередә татарлар копча сатармыш да озамандан бу ерин ады калмыш «Татар-Копчак». Бу хаслы есабына геләмәз, бу салт бир уйдурмактыр (кыпчак—копчак—копча).

Кыпчаклы гагаузлар замандан таа чифтчиликлән хем хайванжылыклан занаатлашырмышлар. Бу иш шииди таа да ии гөрүнер тә бүүнкү колхозчуларын йаптыккларындан. Колхоз «Победа» дайма районда илердеки колхозларын арасында чыкэр. Ама кәмил екинниктән хем хайванжылыктан башка, кыпчаклылар чок бааларлык, башчыванжылык етиштирдиләр.

Бу күйлүлерин елиндән чок усталыклар да гелер: күркчүлүк, терзилик, кундуражылык, одунжулук, дүлгерлик, талигажылык, маазажылык, пунаржылык, демиржилик (чилингирлик, ковалжылык), хамутчулук, өрмежилик, х. б.

Карылар евелдән таа кулланэрлар дүзенжилии, ишлемелии: без докуйэрлар, йапаайы дидип-ишлейип ондан дими хем чукман йапэрлар, килим докуйэрлар, йастык кырэрлар. Макар ки шииди ел дүзени пек гечмеер, онун материясы паалы чыкэр, ама вар таа чок карылар, кызлар дүзенжилии куланэрлар адет ичин йада майыллык ичин.

Чок мераклы адеетләр вар Кыпчакта. Нижә деерләр: «Некадар ев, окадар да адеет!» Түрлү адеетләр вар хер бир куйдә, хер бир халкта, бүтүн дүннедә. Таа чоойу оннарын фйдалы хем гөзәл, зерә дүздү онары инсан кендинә.

Алалым кыпчаклы генчлерин аддетлерини. Кышың хем гүзүн кызлар чојукларлан булушәрлар дернеклердә (сидянкаларда). Авшамнән топланәрлар беш-он кыз, бир-ики кары да фенерин шафкында (евелләр), ама шинди электрика шафкында, ангысы йапаа дидер, ангысы ийсини ишлеер, ангысы тантела өрер, ангысы канва кырәр, кимиси ишлемә дикер... Дернектә саде чојуклар хайлакчы. Оннар гелип, йавклуларынын йанына гечип отурәрлар да геч вақыдадан лафедеерләр. Биткидә чојуклар чыртма йа кавал чаләрлар, кызлар ойнээрлар.

Шиндидән таа ләзым анмаа, ани Кыпчакта чок чыртмажы хем кавалжы вар, май хер бир евдә. Йазын да кимәр керә топланәр дернекләр, ама сокакта, көшелердә электрика шафкында.

Кызлар түркү чаләрлар хепси бир сестә, кимәр керә бир киши чаләр түрлү маанеләр, чок маанә дә кәр бурада дузүлер. Хеп бурада, вар нижә ишитмәә түрлү шакалар, жүмбүшләр, насаллар, билмейжеләр. Хожә Насреддини артык пек аннадәрлар бу дернеклердә.

Гежә, геч вақыт дернекләр, даалышәрлар. Чојуклар йавлуларыны евә гечирерләр.

Илкйазын чојуклар кызларлан дередә булушәрлар. Авшам үстү кызлар суйа инерләр. Бакырларлан кыз байыры чыкаркан чојук йавлусуну дургудуп, онүнә чыкып, онуннан лафедеер.

Пазарларда күйүн ортасында хору оләр. Хоруда вар чичек вермәк. Кыз хазырлээр чичек тә йавклусу оланына баашлээр ону. Хоруда кәмил гагауз аваларыны, ойунна-

рыны чалэрлар дүдукчүләр (чыртмажылар), кавалжылар, гайдажылар, кемеңчежиләр, бири да даулу дүүер.

Гүзун дүүннәр чекедер. Дүүннердә конушмак олэр (конушка), софра койулэр. Бу конушкаларда чок түркүләр чалынэр, масал патладылэр, түрлү жумбушләр с(ленилер. Софрада бир киши йада карыйлан кожа түркуйу туттурэр, каланы лафыны—солууну чекип сеслерләр. Пек артык северләр түркү сеслемәә да ону түркүжүдән зорлан чыкардэрлар.

Арада—саатта түркуйу кестирип адамнар «хопа-а-а!» баарэлэр. Бу арада түркүжү динненип, солук алып түркүсүнү илери дору чалэр. Гагаузларын софра түркүлери пек узундурлар, кимиси сааттан зеедә сүртерләр. Бу түркүлери сеслемәә дейне, ләзым гагауз сабурлуу олсун.

Дүүндә чок манжа инер, чок шарап ичилер, түрлү дә адетләр гечирилер.

Дүүннердән башка, конушкалар олэрлар йортуларда, кумэтрияларда, (пунудаларда), ениевликлердә, службайа гечирмеклердә х. б.

Ени йылда, дейжез, кумиләр саадычларына гидерләр, ама дийл бош еллән: чотрайы шараплан, колажы хем канискайы гетирерләр — «Колачлан гитмек». Хеп бутакым «колачлан» генчләр гидерләр аналарна-бобаларна хем башка йакым хысымнарына да. Чок шен конушмаклар олэрлар Октябрь йортуларында, Биринжи майда, берекет йортусунда х. б.

Кимәр керә хич бир маанасыз да топлашэрлар сойлар хем достлар да конушуп шенненерләр.

Кыпчакта вар «Йылдыз» («Звезда») гезмәк, «колада», «трака» гезмәк, «лазарки», «боянци», «боодай» хем «ракы» гезмәк х. б. Шинди бу адеетлерин чоойу ениленер, кимиси дә батэр, кайбелер, зерә уймээрлар инсанын бүнкү йашамасына. Ени йашамакта чыкэр ени едетләр,

ени түркүләр. Да евелки гөзәл адеетләрлән, түркүләрлән барабар зенгин хем мераклы совет халк традициясы хем фольклору гиби илерлеерләр.

Бу киада гечирилмеди Копчаан хепси фольклору, зера о пек чок. Ону хеп топламаа ләзым илери дору да, зера чок түркүләр, масаллар башлады унутулмаа. Хем гагауз фольклоруну ләзым топламаа хер бир куйдә.

Уч йылын ичиндә бән топлайабилдим бу киадын ичиндекилерини да беним бу гарип зааметими баашлээрим гиргин хем дайаныклы халкымыза, онун чалышкан инсаннарына, ани Совет Ватанымызы пек север да она өмүрүнү верер.

Фольклору топладым бүүк хавезлән хем интереслән. Чок шүкүр едерим копчаклы инсаннара, ани сөледиләр бана түркүлери, масаллары, маанелери, хем дә орта школанын уренижилеринә шүкүрүм йардымнары ичин.

Хепсинин бу кәмил түркүжулерин хем масалжыларынын адлары гечирили би киада ки анылсыннар дейни.

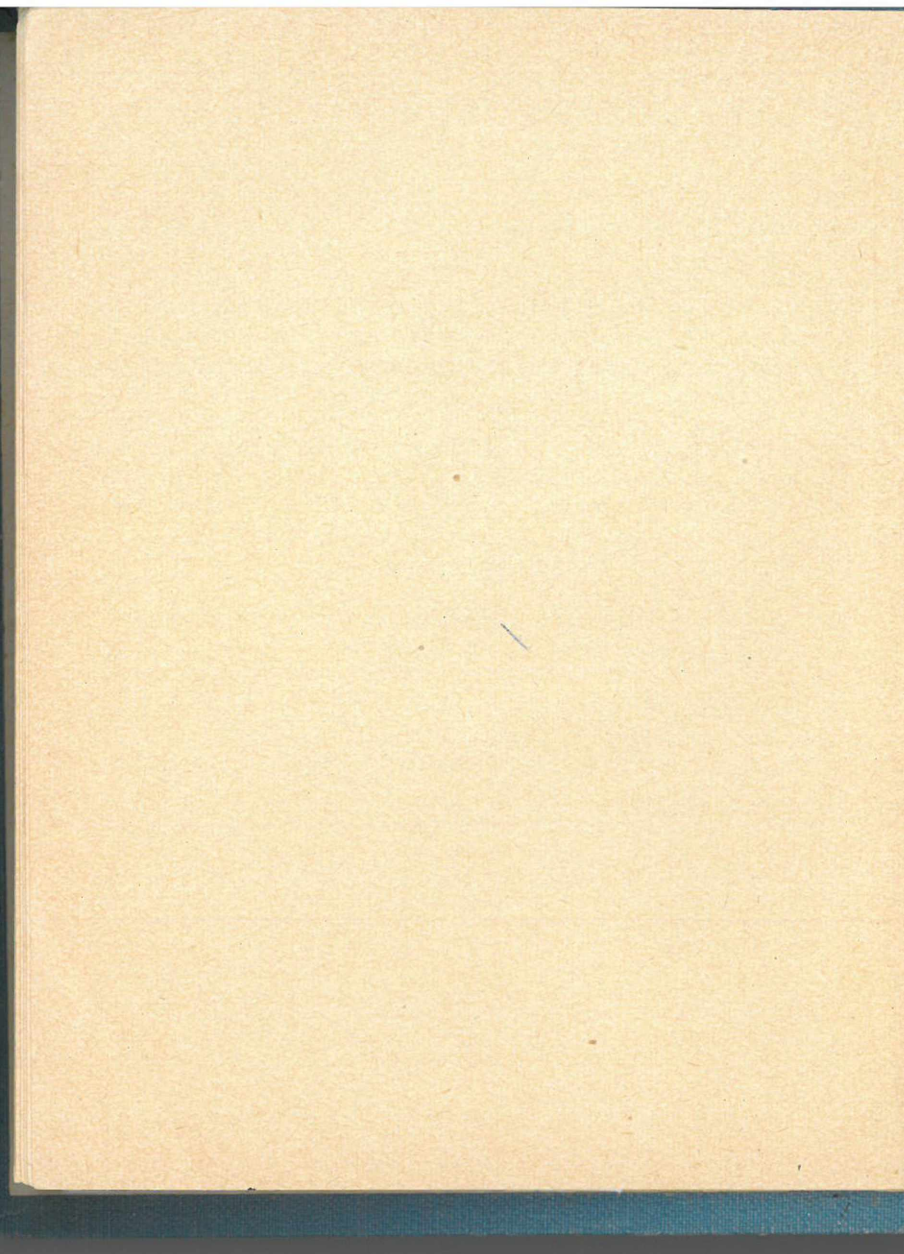
Шүкүр едерим ама кафадар Танасоглуйа Д. Н., ани кенди ишиннән хем лафыннан уйандырды бендә бүүк интерес бу ишә.

Окуйужалара да теклиф едерим хем буйур едерим саалыжэйлан окусуннар бу киады да беендии гиби башкаларына да буйур етсиннәр окумаа.

Николай Бабоглу

ТҮРКҮЛӘР
(ПЕСНИ)

УЧАН ТУРНЕЛӘР
(АХ, ВЫ, ЖУРАВЛИ...)

— Турнеләр, учан турнеләр,
Конунуз, турнам, конунуз,
Бән да сорайым оолуму,
Оолуму, Стуйан, оолуму.

< Гөрмединиз ми беним оолуму,
Беним оолуму, Стуйан оолуму?

<< Гөрдүйдүк; булө, гөрдүйдүк,
Туна бойунда гөрдүйдүк.
Түркләрлән бунт едәрди,
Ама түркләр үстеләрди...

Турнеләр лафыны битирәмеди,
Түркләр үүштү күй ичинә,

Күй ичинә, хору еринә,
Бир инсан кафасы еллериндә,
Кескин кылычлар беллериндә,
Хырсыз бакыш гөзлериндә,
Аферимлен аазларында.

Күчүү-буу үүштү танымаа,
Бирижи кафайы танымады.
Стуйанын ихтиар анасы гелди,
Йырактан кафайы таныды.

— Стуйане, оолум, Стуйане!
Назлы оолум Стуйане!
Баш иилтмедин сән кимсейя,
Түрклеря да каршы койдун...—

— Ихтиар ана, ихтиар ана
Йокмудур таа бир оолун
Гелсин бизимнән дүүшмәя.

ТАТАРИ

Татаринин калелернә
Килит урулду,
Замандан йылдызлар дууду
Йылдызлар дууду заманда.

Татари тутулду.
Татарии тутаннар,
Адам олсалар,
Оннар ики Осман паша
Пазарда гезяр.

Чалын, чалын, чалгыжылар!
Урун, авжылар!

Ий качты, аскер үйшту
Сокаклар долду.

Татаринин ауллары
Инсандан олду.
Татаринин ендеклери
каннан леш долду.

Татаринин порталары
Мешедән каави.

Татаринин кадынасы*
Капудан бакар
Ики сыра канны йашлар
Гозлериндән акар.

АЙЫН АРДЫНДА (ЗА ЛУНОЮ)

Айын ардында
Бир сары йылдыз,
Тефтерә алынды
Оники бин кыз.

Шу калә ардында
Бир сары йылан,
Дийл сары йылан —
О душман осман.

Гозәл бойлары
Улуш йагылар,
Гайтан кашлары
арем аттылар!

№ 1081

«CENTRUL DE CERCETĂRI
ȘTIINȚIFICE AL GAGAUZIEI»
НИЦ ГАГАУЗИИ
ИМ. М.В. МАРУНЕВ

Калдынасы — карысы.
2 Гаг. фольклору

АРХИВ
СТЕПАНА КУРОГЛО

Енгин касабалар
Есирләя гирди,
Варне хем Исакча
— «Верилмәм» — деди.

Исакча дедиклери
Бир енгин касаба,
Шу түрк миллетлери
Гелмәз есаба.

Варнедә калкты
Бир кара түтүн,
Сел каннар акты
Биз калдык бүтүн.

Качан качтылар
Качты, куртулду
Шу Осман-Паша
бырда тутулду

Осман бурулур
Чатыда атлар
«Бурулма, факир,
«Ненда евлатлар?»

Исакчадан чыкты
Бир геми ени
Бир геми ени
Сырма дүмени*...

* Дүмени — геминин кырмасы.

**АРТА КАЛСЫН ОСМАН ПАША!
(БУДЬ ПРОКЛЯТ, ОСМАН ПАША!)**

✓ Пенчередән каар гелер
Чыкын бакын ким гелер
Русун аскери гелер,
Русун аскери гелер,
Оман Паша жән верер.

✓ Арта калсын Осман Паша,
Даатты бизи даайа, таша.
Таш чатлады баштан баша
Ах бизи пленә алдылар,
Пленә алды йалын сарды.

✓ Доздолайлар дары гиби
Ах аскер уўшү ары гиби
Алчаклардан каннар инди,
Каннар инди пихтиленди
Үч йыллык бир дана үздү.

**ПАДИШАА ЖҢГӘ ЧЕКЕТТИ
(НАЧАЛ ВОЙНУ ПАДИШАХ)**

Падишаа жңгә чекетти
Дурду дүшүндү:
Нәнда булайым йолларыны?..
Йоллады кенди ооларыны
Гене да енсейәмеди.
Тез гене киат йоллады:
«Чабужак гелиниз бурайы,
Евлериниздә ийленмейниз.

Айкыры хендек каздырды,
Үстүнә топлары диздирди
Молдаван, гери дур, деди,
Руса Плевнайы верди.

КАЗАКЛАР (КАЗАКИ)

— Хай, казаклар, казаклар!
Нередә бу гежә гежелединиз?

— Кырда—байырда,
Йоллар бойунда,
Хей, бизим, паалы, кардашлар.

— Хай, казаклар, казаклар!
Қими бу гежә кестиниз?

— Түрк душманыны,
Түрк османыны,
Хей, бизим паалы кардашлар.

— Хай казаклар, казаклар!
Нейчин бейгирләр терли?

— Пашайы куудук,
Хызлы куудук,
Хей, бизим паалы кардашлар!

— Хай казаклар, казаклар!
Нейчин бизи брактыныз?

— Изин өлә, кардашлар,
Изин өлә, кардашлар,
Хей, бизим паалы кардашлар!

СЫМАЙЫЛЫН ТОПЛАРЫ (ПУШКИ ИЗМАИЛА)

Дун хава булутланды,
Дениз далгаланды,
Шу Сымайылын топлары
Гүмүш алкаланды,
Гөктән ерә думан дүшдү,
Сымайылын ортасында —
Кожә бир чайыр,
О чайырын ичиндә
Бир йылан колач олмуш,
О йыланын башында
Отуз ики бин аскер
Диван дурурлар.
Үч йыл диван дурдулар,
Бир кафа салт урдулар.
О йылан калкты гидер
Хем дә өлә деер:
«Үч йыл диван дурдунуз,
Бир кафамы салт урдунуз».

О йыланын ардындан
Гидер шу дизәдән кан.

ВАРНӘ

Варнә гиби калә йоктур
Ичиндә тымары чоктур
Падишахтан йымдат йоктур.
Биз варнелйиз, аман!
Айлерә, бейлерә
Колай Варнедә.

Варнедә канны йаш акар
Ичиндә османны басар
Чок аналар евлатларыны
бракар.

Биз варнелийиз, аман!!!
Айлерә, бейлерә
Колай Варнедә.
Варнә чөшмелери, чайлар,
Оллары зоржа зор иннәр.
Османны Варнеи диннәр.

Биз варнелийиз, аман!
Айлерә, бейлерә
Колай Варнедә.
Варненин итрафы чадыр
Ичиндә осман йатыр.
— Кәәмил москов вер бир
йардым!

Без варнелийиз, аман!
Айлерә, бейлерә
Колай Варнедә.

Варне ичиндә биз, аман,
Завалы османа калан!

Биз ваарнелийиз, аман!
Айлердән, бейлердән
Имдаат йок, аман!

Варненин умуду дениз
Өлүрсәк, динимиз темиз.

Московдан гелди бир омуз
Биз варнелийиз, шүкүр!

ТУДОРКА МАРИ (ДЕВУШКА ТУДОРКА)

— Тудорка мари, Тудорка,
Гитмә хайдудун пынарна,
Гечме хайдудун елинә.
— Гидежәм, мале гидежәм.
Хайдуттур беним севдижеәм,
Бән да ха4дудун севдижәә.
Тудорка гидер айлейрәк.
Хайдут да чыкәр гүлерәк.
— Айләмә, Тудорке, айләмә!
Сөлә сойунузда ким зенгин?
— Бобам да зенгин, Николчо,
Ама Илие уйчум таа зенгин.

— Хади, Тудорке, гиделим,
Илие уйчуну сойалым,
Гөзәл Ленкайы алалым,
Уйчуну капуда уралым,
Үч гүн, үч гежә конушалым,
Күлүнү лүзгерә туталым,
Бир бакыр алтын алалым,
Биаз бойнуйа такалым.

ЫНЧЕШ ДААЙЫНДА (В ЛЕСУ ГАНЧЕШТСКОМ)

— Бай, Дани, оолум,
Сөлесәне, оолум,
Сөлә анана, не гене йаптын?
— Сөлесәм да, мале,
Простетмейжән.

Топландык, мале,
Он — онбир киши
Отурдук, мале,
Бир байыр үстүндә.
Орада, мале, совет курдук:
Ангы занаат хепсиндән ислә?
Биримиз деди чыраклык ислә,
Биримиз деди диленмәк ислә.
Чекеттик, мале, Ынчеш даайына,
Каршладык булүйлан батүйу.
Булүнун елиндә үч гуннүк Семёнка,
Батүнун елиндә алтын каваллар,
Батүйа, мале, кавал чалдырдык,
Булүйа, мале, ойун ойнаттык,
Семёнкайы, мале булүйа кыйдырдык,
Булүйу, мале батүйа кыйдырдык,
Батүйу, мале, бизә чевирдик.
Чекеттик, мале, Ынчеш даайына
Каршладык, мале, Катовскии
Бар балан бейгирлән, алтын
чылбырлан.
Салдык, мале, чылбыры тутмаа:
— Гери дур, Данчо, — деди
Катовски, —
Гелин бизимнен, бәним сизиннен!

СЕВАСТОПОЛУН АРДЫНДА (ЗА СЕВАСТОПОЛЕМ)

Севастополун ардында
Йатыр гемиләр
Москов атар топлары
Ер, гөк титирәр.

Хаман, падишахым,
Вер изин бизә.
Анамыз — бобамыз —
Дуважы бизә,
Оолумуз — ушаамыз
Резежи бизә.

Анамыз. — бобамыз —
Дуважы бизә,
Оолумуз-ушаамыз —
Резежи бизә...

КИАТ ЗАПАСЛАРА (ПРИКАЗ ЗАПАСНЫМ)

Падишахтан киаат гелди,
Киаат гелди запаслара:
Запаслар да женгә гитсин.
Порт-Артурда топ атылды,
Йалын калкты, думан дүштү.

Аскер уүштү ары гиби,
Инсан дүштү дары гиби,
Алчаклара каннар инди
Каннар инди, пихтиленди,
Аллахтан да бир сес гелди,
Бир сес гелди кәфалара*.

Кәфалар да лаф етсиннәр.
Вер, аллахым бир бүүк йаамур.
Йаамур йаасын, сел чекетсин,

* Кәфалар — послы.

Василчу хем Петри
Алты гүн дүүштүләр.
Куршуннар йаайер толу гиби,
Василчу урулмуш чолу гиби.
Петрийа баарэр-чаарэр.
— Гел, кафадарым, таа тез,
Бошандыр копчаларымы,
Сыйыр түфееми, куршуннары,
Колай жанымы верейим...
Хем, Петри, сана сөлейим,
Ачан сән евә гидежән,
Анамнан бобам чыкажек,
Чыкып, да бени да соражек,
Сөләясин, Петре, кардашлык,
Ани бән калдым бурада,
Карпата байырларында,
Карпаталары беклемәя...

СТУЯН СЛУЖБАА ГИТМИШ (УШЕЛ В СОЛДАТЫ СТУЯН)

— Стуяне, евим Стуяне!
На верейим сана бир китка,
Незаман китка сенежек,
Бән да озаман евленежән.
— Тудоре, евим Тудорке!
Секиз йыл гездим, сенмеди,
Докузунжу йылда китка сенди.
Стуйан да башлады айләмәя...
Царица гөрдү айләркән:
— Не сән айләрсин, Стуйанчо?
Стуйанчо, салдат Стуйанчо?
Стуйан да деди царицаа:

— Беним да варды гелиним —
О гелин йавклу олмуш.
Царица деди Стуйана:
— Йа сән гел бизим аула,
Верейим сана бир кара бейгир.
Уч гүн-үч гежә өрүйәсин,
Тудорийә да етишәсин.
Стуйан да пинди бейгирә.
Учүнжү гүн сабайлан
Етишмиш кенди бааларына.
Бобасы бааларда казармыш.
— Колай гелә, бре дәдо!
— Аллараз ола, салдат адам!
— Не сән бөлә казәрсын?
Буүнкү гүнүмүз пазардыр!?.
— Нәбайым, йолжү, казмайып та?
Беним да варды бир оолум —
Ону да службаа алдылар;
Бир да гелиним варды —
Онун да бүүн дүүнү.
Озаман Стуйан деер бобасына:
— Брак хепсини, бре тәтө!
Чоктан мы гитти Тудорка?
— Ерлә атыны, Стуйане,
Шинди Тудоркайы каршы гележән,
Стуйан да пинди бейгирә,
Варды Тудокаа каршы.
Клисе портасындан дүүн чыкәр,
Стуйан да дүүнә каршы чыкәр.
— Уурлар олсун, бре саадычлар, кумиләр!
Стуйан сес едер Тудоркаа:
— Тудорке, евим, Тудорке,
На сенин сеник китканы,
Вер беним алтын үзүүмү.

— Сәнмийсин Стуйан, сәнмийсин?
Не пек симаны дийштирмишин,
Не пек атыны беслемишин?!.
Не киткаи алырым,
Не да үзүүнү веририм.
Калын саалыжаклан,
Саадычлар хем кумиләр!
Бән Стуйана гидәрим!

ПОРТ-АРТУР

Падишахтан киат гелди,
Порт-Артурда топ атылды.
Топа атылды, ер сарсылды.
Портартуру йалын сарды,
Доз долайлар ары гиби,
Аскер үштү дары гиби.
Алчаклара каннар инди,
Каннар инди, пихтиленди.
Запаслар ичин кахырланын:
Запасларда не кол, не аяк
Хепси калды аалайрак.
Евжезлермиз пустие калды,
Карылармыз дул гиби калды,
Ушаклармыз үүсүз калды.
Нәндан гелдин, ачан гелди,
Гелди Донской казаклар.
Душманнары гери урду,
Гери урду, ама дурду.
Порт-Артур да елә калды
Инсаннар да үзә чыкты
Үзә чыкты, дүзә качты...

КИАТ ГЕЛДИ (ПРИШЛО ПИСЬМО)

Киат гелди бизә баштан —
План ауллары олсун таштап...
Акты гөзүм, акты канны йаштан.

Хайлә, хайлә гүнү елә,
Живан гөрдүн, жәвил сөлә,
Йалан дийлдир, герчек бөлә.

Бу мемлекетин Бутковдур башы,
Ер алтындан чыкары ташы...
Акты гөзүмүн канны йашы.

Дөрдү-беши, олуп ортак,
Казып атар кара топрак
Залоп¹ ташы ичин.

Алтымызда куру хасыр,
Сөзүмүздә йоктур кусур —
Бутков алды бизи есир.

Увалара² чекти чизи
Не титсидир Бутковун үзү,
Демирдән да каавидир сөзү.

Василевскидән алды казак
Ишиттирәмеериз — падишах узак,
Аннадамэрыз — аллах үусек.

¹ Залоп — залим.

² Увалара — каршылар.

Хайлә, хайлә гүну елә
Живан гөрдүн, жәвил сөлә,
Йалан дийлдир, хализ бөлә.

КЛИСЕ СОЙДУМ (ОГРАБИЛ Я ЦЕРКОВЬ)

Анасы сорду Николчуйа:
— Николчо, оолум, не гүнахын вар?
— Беним, мале, гүнахым чок,
Сөлесәм да прост етмейжән.
Докуз йыл олду хайдут гездим,
Докузүз бояр кафасы ездим...
Жумайертеси, мале, пазара каршы
Бән да гиттим клисе соймаа.
Канырдым-кырдым килитлери,
Ачтым, мале, капулары;
Сойундурдум Ай-Димују,
Панаиейи чыплак брактым,
Сандыклара дурдум бактым —
Пара бана пек аз гелди.
Топладым, мале, алтын ишлери
Алтын кашык, гүмүш сини...
Сабаа каршы жандарлар
Капуларда тутту бени.
Бешини, мале, куршуна урдум,
Дөрдүнү, мале, кесип кыйдырдым,
Гене да, мале, үстүн чыктым.

* * *

Ўшүдүм, ўшүдүм,
Даадан алма ташыдым
Алмажымы идиләр

Бана журул дедиләр
Журуллуктан бездим,
Дерин куйу каздым.
Аани о ер кечи?
Ер кечи казанда кайнар,
Камбер каршысында ойнар
Камберим сана де гелир?
— Куйружаама куш гелир,—
Туттум кушу учурттум
Еди дениз ашырттым
Едирненин үтлери,
Бендәдир сүтлери
Гелирсайды Али Паша
Сорарсайыды анатарлары
Дейәсиниз алиптәдир, үлүптәдир
Уз чыксын, туз чыксын,
Елә гечти кыз чыксын.

БЕЙООЛУ (СЫН БЕЯ)

Бейоолуна гидәркана
Копту, да копту кыемет
Арабеин, йолларында
Арады, булду селәмыны.

} 2 раза.

Бейоолунун йапылары
Йанды, да йанды, күл олду.

Ах Бейоолу, Бейоллу,
Йанды, да йанды, күл олду.
Йандысайды, бейоолу йанды,
Сана да бана не олду?

Саа йанымда, сол йанымда
Вармыйды демир йапысы?
Саа йанымда, сол йанымда
Вармыйды комушу капусу?

Ах Бейоолу, ах Бейоолу
Йанды, да йанды, күл олду
Айлемектән шу гөзлеримдән
Дерә да дениз гөл олду.

ЧЕКИРГЕ (СТРЕКОЗА)

Хай, чекирге, чекирге,
Сиври бутлу чекирге
Чекиргеи наладым,
Едирнейә йолладым,
Беш пара вердим елинә,
Туз-сабун алсын гелинә.
Туз-сабун алмамыш гелинә,
Ичмиш патламыш кендинә.
Дөнмемиш о евинә,
Гитмиш башка гелинә.
Сабаа олмуш аалемдә,
Лобут олажек евдә!
Де чекирге арпайа,
Хоп, сопа да аркайа...
Качан, качты куртулду,
Ама бунжааз тутулду.
Урун, кызлар, уралым,
Канатларны кыралым.
Вазгечсин о ичмектән,
Вазгечсин о гезмектән.

ОЛАННАР (ПАРНИ)

Йалпуда оланнар от бичәр,
Оланнар от бичәр,
Чалымда, долайда кыз сечәр,
Долайда кыз сечәр.

Танкуйа бу гежә саптылар,
Бир кыз каптылар.
Тезижик ону аттылар,
Талигаа аттылар.

Сабаален евә гелдиләр,
Евә гелдиләр.

— Хади Мари, гелин, ин ерә, —
Ха ин, дедиләр.

— Вай, валеле бажажыым!
Бажам ажыер!
Бракын бени, анажыым,
Бажам ажыер!

Чыкарыныз текерләә,
Чыкар еттиләр.

— Хади мари, шинди ин ерә, —
Ха ин, дедиләр.

— Вай, валеле, вай белим!
Хем да бир елим! —
Ачан ислә бактылар,
О дийлмиш гелин.

О бир кара бабуймуш,
Алтмыш йашында,
Не бир дишчәз аазында,
Не сач башында...

**КОЖА КАРЫ
(АХ, ТЫ, СТАРАЯ!)**

Мари, кары, кожа кары,
Саттын бана кожа казы.
 Секиз киши одун йарэр,
 Докуз киши атеш йакэр.
Ўч гүн олду кайнадырыз,
Калдырып да ойнадырыз.
 Чыкарып да ойнадырыз,
 Генә сокуп кайнадырыз.
Гагасыны кесмемишләр,
Гушасыны дешмемишләр.
 Каз калдырмыш башыны бакэр,
 Чүвенин кулбунда кашыны йакэр.
Кайнатмактан чүвен чатлэр,
Каз ичиндә калкып атлэр.
 Еди килә дары иди,
 Хепсидән да дады ийди.
Мари кары, урсуз кары,
Нечин саттын сән бу казы?
 Ўч гүн олду кайнадырыз,
 Чыкарып да ойнадырыз...

**ШУ ЧАДЫРЫН БУЗЛАРЫ
(АХ, ВЫ, ЧАДЫРЯНКИ!)**

Шу Чадырын бузлары
Мода дартар кызлары,
Пынардадыр сөзлери.
Пынара топлашып гулерләр,
Хем да Котяны сөлерләр
— Олә ми, Котян, бөлә ми,

Петрика сениннен билә ми?
— Оләдир, Димуш, бөләдир,
Петрика бениннен биләдир.
Петрика деди Котяна:
— Кач бе Котян, качалым!
Кайышчы Яни тутажек,
Кайышчы Яни тутажек,
Бешәр сопа уражек.
Ламбурдандыр сопасы,
Беш пара рақынын окасы
Беш ока рақы вережән
Качып куртулуп гележән.
Котән качты куртулду,
Дар көпрүдә кыстырдылар.
Димуш папшой патлатты,
Котәны көпрүдән атлатты.
Ал фасүле аларэр,
Котән Димуша йалварэр:
— Аман, бре Димуш, брак бени,
Саадыч йапажам сени.
— Котән гиби жаанабет,
Панталоннары амаанет.
Котәннын калпаа бурмалы,
Дерә бойунда дурмалы,
Аркаларына сопа урмалы...

а БАБУНУН ТЫРНАА (НОГОТЬ СТАРУХИ)

Бабу отурмуш кырма йалэр.
Бабунун елиндә тырнак азэр.
Бабу пазыйы тепсийә дизер,
Сычанжык софра үстүндә гезер:

Гөзчезлери йаа күпүндә,
Кулажыклары ун ичиндә,
Куйуружаа сүт ичиндә;
Кирпижәклери уннанмыш,
Кулажыклары йааланмыш.
Бабу енидән пазыйы йайды,
Сычан софрадан сергенә кайды.
Сычанжыын аардына — ху кеди
Бабунун сергенинә пинди...
Сергендә бир палдырты,
Сергендә бир күлдүртү;
Чөлмекләр, каймаклар — ерә
Каймаклар ерә дүштү.
Хызланды бабу сычана урмаа;
Илишти ансызын нейә са тырнаа.
Хепси качты, куртулду,
Бабунун тырнаа тутулду.

КИМ ТАА ГОЗӘЛ? (КТО КРАСИВЕЙ?)

Ха мари хей, ... хей!!!
Кыз дәрмиш, бән гөзәл,
Гелин да дәрмиш, бәң гөзәл...
Кызлан гелин булуштулар,
Кызлан гелин чекиштиләр:
— Мари, кыз жанаабет, курулма,
Чожукларың йанында бурулма!
— Сән да гөзәлсин, ама,
Бән сендән таа да гөзәл...
Мари хей... мари хей...
— Сус мари, гелин, хороспу!
Бәним сендән таа гөзәл.

Сенин гөзеллиин еллердәа гезәр,
Беним са адым гөзелли дүзәр;
Бән сенин йанында бал-шеребет,
Сән бени йанымда бабу — шеремет;
Бән бензәрим ачмыш гүлә,
Сән бензәрсин гечмиш гүлә.
Гелин де демиш, ха соралым

йолжұйа.

— Йолжу, бре йолжу, недир гөзәл?

Бал-шеребет ми, осайды

Ачмыш гүл мў?

Йолжу да демиш:

— Бал шеребет да гөзәл, ама

Ачмыш гүл таа да гөзәл...

ДҮЗЕН (ТКАЦКИЙ СТАНОК)

Секиздән да памук алдым,
Докуздан да дүзен койдум,
Өкүзә вердим докусун.
Өкүз ону докумады, (2 керә)
Өкүз ону бойнузлады.

Секиздән да памук алдым,
Докуздан да дүзен койдум,
Домуза вердим докусун.
Домуз ону докумады, (2 керә)
Домуз ону калаклады,
Домуз ону малаклады.

Секиздән да памук алдым,
Докуздан да дүзен койдум.

Кедийә вердим докусун.
Кеди ону докумады, (2 керә)
Кеди ону тырнаклады.

Секиздән да памук алдым,
Докуздан да дүзен койдум,
Сычана вердим докусун.
Сычан ону докумады, (2 керә)
Сычан ону кыймыклады.

**ПИРӘ
(БЛОХА)**

Пирә гелир күтүр-патыр,
Бән ону сандым девә катыр.
Еди киши енсәмедик,
Канырдык да енсәвердик.
Дерисиндән миндер курдук,
Кемиклериндән көпрү йаптык.
Еди бин аскер көпрү айкырлады,
Таа да көпрү кырылмады.

**ХАЙ, КЕТЕН, КЕТЕН!
(ӘХ, ЛҖН, ЛҖН!)**

Бән биләйдим,
Бән биләйдим,
Бу фырыны йакар мыйдым,
Бузлу кетен атар мыйдым?
Бузлу кетен зарар ичин,
Үч жан бирдән йакар мыйдым?

Хей кетен, кетен, бузлу кетен...
(2 керӓ)

Кузу гиби йатышырлар,
Мелӓ гиби бакышырлар;
Алма гиби йанаклары,
Кирез гиби дудаклары,
Гувем гиби гӓзчезлери...

Хай кетен, кетен
Зулум кетен... (2 керӓ)
Чок селемлӓр Рада какума,
Тезчӓ гелсин, ийленмесин,
Йолларда да динненмесин...

Хай кетен, кетен
Бузлу кетен...
Бузлу кетен...
Хай кетен, кетен
Зулум кетен...

• ЎШЎДЎМ (ОИ, ЗАМЕРЗ Я)

— Ўшӓдӓм, ўшӓдӓм,
Вай беним жаным, ўшӓдӓм.

— Гий кӓркӓ, гий кӓркӓ,
Вай беним жаным, гий кӓркӓ.

— Йок кӓркӓ, йок кӓркӓм,
Вай беним жаным, йок кӓркӓм,

— Алсана, алсана,
Вай беним, жаным, йок цара

— Чалсана, чалсана,
— Вай беним жаным чалсана.

— Чалмайжам, чалмайжам
Вай беним жаным, тутарлар.

БИР ДҮШ ГӨРДҮМ (МНЕ СОН ПРИСНИЛСЯ)

Дүн авшам бән бир дүш гөрдүм:
Дүшүмдә боодай долдурдүм,
Чанны талигаа үклеттим,
Сабаадан Болграда вардым;
Пенуя талигамы чектим,
Боодайымы паалыжа вердим.
Гелин'мә стевонозлук алдым,
Кендимә бурнуз кестирдим,
Евә да геччә калдым.
Канезирин көпрүсүнә етиштим, —
Үч хайдут онүмә чыкты:
Бириси чылбыры тутәр,
Бириси талигаа пинер,
Бириси парамы аләр.
Парамы да алдылар;
Бана да бычак салдылар...

ПЕЛИВАН

Стуяны дүүнә чаардылар.
Стуян да дүүнә гидежек.
Стуяна мамусу деер:
— Гитме, Стуяне, ойаны,

Айылар сени иежек.
Стуян мамусуну сесләмеди.
Гидәркан башка йолдан гидер,
Гелиркан даа йолундан гелер,
Чыкэр даадан айылар,
Иерлар бир дүүнжү инсан.
Калэр Стуяннан булүсу.
Айы да деер Стуяна:
«Стуяне, Стуян-пеливан,
Гел биз да бир сиир еделим».
Айыйлан Стуян тутунэр
Уч гүн, уч гежә гүрештиләр.
Не айы Стуяны енсеер,
Не Стуян айыйы енсеер.
Стуян да гидер булүсуна,
Истеер бир кашыжак су.
Стуяна булүсу дер:
«Стуяне, Стуян-пеливан!
Уч гүн үч гежә гүрештиниз
Не сән айыйы үстеледин,
Не айы сени үстеледи...»
Стуяна пек аар гелди
Булүсунун бу лафы.
Енидән гүрешә тутунэр.

Айы туттуу ериндән
Кара каннар акыдэр,
Стуян да туттуу ериндән
Етлен кемик коппарэр,
Беш карыш ери сарстырэр,
Улу дәайы сарстырэр,
Стуян айыйы үстелеер.

ЗАДУНАЙКАДА (В ЗАДУНАЕВКЕ)

Задунайда идик, ичтик,
Валканеш дересини гежя гечтик.
Душманнар да орадаймыш.
Чыкты оннар онүмә:
Бири дурур саа йанымда,
Бири дурур сол йанымда.
— Сөлә, Иван,— деди динсиз,—
Öлдүрүрүз биркимсейсиз.—
Дерә--тепә демедиләр,—
Узүмү-гөзүмү чүрүттүләр,
Ендеклерә сүрүдүләр.
Алтым йапрак,
Үстүм топрак,
Карауллар пекчә коркак.
Чок селемнәр ихтәр анама,
Чок селемнәр ихтәр бобама
Хем беним ихтәр анама,
Хем генч гелинимә,
Хем гарип ушакларыма.
Ушакларым гезиширләр,
Сокак, сокак доланырлар,
Бобасыны айланырлар.

ТУДОРКАНЫН ДҮШҮ (ТУДОРКИН СОН)

Тудоркайа, мали мо, дүнүр гелди
Димитровкадан, Хажы Демяндан.

Тудоркайы вердиләр Димитровкайа.

Тудорка, мали мо, йатты динненmäя.
Душүндä гөрдү Хажы Демяны:
Гитмиш Демян топраклаа.
Топраклык үстүнä йыкылмыш.
Тудорка уйкудан уйанэр,
Тудорка малисинä деер:
— Мали мо, мале, хеле калк,
Йа сеслә не дүш гөрдүш бән.
Тудорканын малиси деер:
— ...Тудорко, бакма сән дүшүнä.
Таа ий бак, Тудорко, ишинä,
Тудорка лафыны битирди,
Битирдийнен токада чыкты.
Бакса күйүн байырына —
Байырдан бир атлы гелер,
Кара бейгирли бир атлы,
Чылбырында йол бези баалы.
Гелä, гелä гелди Тудоркаа:

— Колай гелä, Тудорко!
— Аллараз олсун, бре атлы!
— Чок селемлär гетирдим,
Гетирдим Хажы Демяндан.
Хажы Демян ер алтында.
Демяны топраклык бастырды.
Тудорка башлады айлемäя,
Тудорка деди мамусуна;
— Мали мо, мале, бу беним дүшүм,
Беним дүшүм аслы чыкты...
Хажы Демян йашыннан гитти...
Гелин Тудорка генчежик йанды...

**ТУНАДА
(НА ДУНАЕ)**

Ишидиниз, сөлейим,
Неләр олду Тумарвада,
Тумарвада, Туна суда.
Танас олан йавклу олду.
Чаршамба гүнү першембәә каршы
Калкты Танас агасына варды;
— Хади, бре батө, касабәә гиделим,
Генч гелинмә руба сечелим,
Кумаш булалым, шарап ичелим.
Туна бойунда йарышмак гидер,
Кайыкчылар суда үзер.
Танаслан агасы руба алдылар,
Руба алдылар, кумаш сечтиләр,
Кумаш сечтиләр, шарап ичтиләр,
Кайыклара пиндиләр,
Йарыша гирдиләр.
Танас хем агасы
Үстүн чыктылар,
Түкафат алдылар.
Танаслан агасы гене чыктылар,
Су ортасында таа бир сийр йаптылар.
Нередән да ести бир фена лүзгәр,
Бир фена лүзгәр ансыздан лүзгәр.
Далгалар үштү, каранлык дүштү —
Танаслан батүсу Тунада буулду.

**ВАСИЛІН ДҮШҮ
(ВАСИЛЬИН СОН)**

— Жумаертеси, мале,
Пазара каршы,

Бән бир дүш гөрдүм:
Николай батуйлан
Кара үзүм идик,
Қырмызы шарап ичтик.
Не олажек, мале,
Беним бу душүм?

— Кара үзүм, оолум, кахыр,
дерләр
Қырмызы шарап-хабер, деерләр.
Васил да калкты,
Гитти да кушанды
Хем кести бир дилим екмек,
Гитти пунара да чекти
Бир казан, казан су.

Василин казаны чыкармаа,
Кону — комшулар топлашты
башына:
— Еле дур, бре Васил, нәбәрсын
сән?

— Бракыңыз бени, кону —
кошмулар,
Казаным дүштү бән ону чыкаражәм
Васил ининжек пынар ичинә
Лумбурту копту пынар каушту!
Ташлар ичиндә Васил калды!
Үч гүн үч гежә паныры каздылар
Дөрдүнжү гүнү Васи́ли булдулар
Жаны ичиндә солук аазында
Васили ердән чыкардылар
Гене дә ерә койдулар.

ПАЧИКО, КЫЗЫМ!
(ПАЧИКО, ДОЧЬ МОЯ!)

Ики кабак, бир макак,
Добрида Колийа пристан конак.
Чаршамбаа каршы башланды,
Першембаа каршы хашланды,
Завалы Хажы хашланды.
Кенди карысы хашлады.
— Хажы, калдыр башыны,
Йастык койайым.
О йастык дийлмиш,
О кементли чатыймыш.
Атан каменди —
Карысы кенди,
Колларыны тутан —
Оолу Мити,
Каныны ичан —
Кумиси Коли.
— Пачико, кызым,
Ач капуйу,
Чыыр кошмулары,
Куртар бобаны.
— Бобажыым, боба,
Насыл ачайым,
Караман оолун
Капуда дуруп?
— Пачико кызым,
Қыр пенчерайи,
Чыыр комшулары,
Куртар бобаны.
Пачико, кызым,
Калдыр башымы,
Ал алтыннары,
Ан бобаны...

ТАМАХ ТУДОРКА (ЖАДНАЯ ТУДОРКА)

Докуз чырак коса чекер,
Тудорка йалныз кайрым топлээр.
Топлэр хем демет баалээр,
Хем да бичинтилии тырмалээр.
Стуйан да гелди да деди:
— Тудорко, чемрек Тудорко,
Сабаа екмää гелип гечти,
Уулен екмää гелип гечти.
Чыракларны дойурдун му?
— Олмады вакыдым дойурмаа,
Башакта арпа дökүлөр.
Ишлесиннär бир керä имедään...
Тудорка тамах тамахлыктан
Унутту ушааны тарла башында.
Тудорка качарак евä гитти,
Чыраклара имää хазырлээр.
Хем имää хазырлээр,
Хем да маллары тымарлээр,
Докуз инек саасын лäзым.
Кучүк Иванчуйу аклына гетирди:
Хепси ишлери браасын лäзым.
Тудорка ишлери брамады,
Докузунжу инää сааркана
Инääн бири лафетти:
— Тудорке, тамах Тудорке!
Сенин ушаан тарлада
Йанды сыжактан сусуз,
Сыжактан, насыл бир уусүз.
Гит куртар ону öлүмдän.

Тудорка — качарак тарлайа...
Аз мы качмыш, чок му...
Тарлайа гежӓ етишмиш.
Ушак са ӧлмүш да шишмиш.
Тудорка да катыламыш,
Ушаан йанында жан вермиш...

ПЕТРЕ, ПЕТРЕ...

Хай, Петре, Петре,
Сарайлы, Петре,
Чалышкан Петре!
Чалыша кача,
Чыктын бир дүзӓ.
О дүз үстүндӓ
Сарай чекетти.
Алтындан сарай,
Гүмүштаӓн аул,
Булка да деди:
— Хай Петре, Петре,
Чалышкан Петре,
Арта да калайды
Алтындан сарай,
Гүмүштӓн аул,
Ачан йок
Сенин жандан евладын.
Петри да деди:
— Айламе, булка,
Булка Тудорка,
Варып гидежӓм,
Куйумжулара,
йазыжылара
Дӧктүрежӓм сана
Алтындан евлат.
Петри да гитти,

Гитти куйумжулара.
Куйум—йазыжылара
Дӧктүрдү Тудоркайа
Алтындан евлат,
Гүмүштӓн лүлка.
Уч гүн, уч гежӓ
Саллады Тудорка.
Не «маму» деди,
Не «тӓтү» деди,
Не сеси чыкты,
Не да аалады.
— Хай Петре, Петре,
Сарайлы Петре,
Чалышкан Петре!
Арта калсын
Алтындан евлат,
Гүмүштӓн лүлка!
Уч гежӓ олду
Саллээрѳм ону.
Не «маму» деди,
Не «тӓтү» деди,
Не да айледи.
Арта калсын
Алтындан евлат,
Ачан йок сенин
Жандан евладын.

БОЙЧУ

Хай Бойчо, Бойчо, хаста Бойчо,
Хасталанмыш, хаста йатмыш.
Аз мы йатмыш, чок му йатмыш,
Кону-комушулар хич гелмемиш,
Сой-сенселеләр хич долашмамыш.
Нейандан да дуйэр каража картал.
Учмуш гелмиш, Бойчуйа конмуш,
Қанатчыиннан гөлгә тутмуш,
Қуйружааннан лүзгәр йапмыш.
Не йандан да булмуш, сүтлән
дойурмуш.

Бойчу да тездә калкынмыш,
Қалкынмыш, отурмуш, сормуш:
— Хай картал, картал, каража
картал,
Нечин бу сенин ийлиин бана
урулду?

— Хай Бойчо, саа-селем, Бойчо,
Бир вакытлар бозгунчлук олду,
Беним анам учту гитти,
Бән чекетим учмаа, ерә душтүм,
Қанатчыымы кырдым.
Абоз талигалары үстүмдән гечти,
Хем биткинжи талигада
Сенин, Бойчо, анажыынды.
Анан алды бени фартасына,
Сарды, йысытты, евә гөтүрдү,
Қанатчыыма мехлен* койду.
Не йандан да булду — сүтлен
дойурду.
Не мутлу жанына ийлик йапана...

* Мехлен — о сой йылач йаасыл.

БОБА БЕТФАСЫ (ОТЦОВСКОЕ ПРОКЛЯТИЕ)

— Никола, солум, Никола!
Никола атлы гидер,
Бобасы йайан öрүйер.
— Никола солум, Никола!
Ин да чöz беним еллерими!
Йарын аллахын гүнүдүр,
Бән да йыкайым үзүмү,
Бән да едейим дувамы...
Никола инди бейгирдән,
Чозмеди бобасынын еллерини,
Ама инди да таа сыкты,
Бобасы да деди оолуна:
— Николо, оолум, Никола!
Бән сана бетфа едежәм —
Докуз йыл хаста йатасын,
Докуз да дөшек чүрудәсин,
Докуз да йорган чүрудәсин,
Чавдар сапы гиби каласын,
Иинә кулаандан гечәсин,
Филжан дибинә отурасын,
Үсүклен сужааз ичәсин,
Гене да жан вермәәсин...

Никола хаста хасталаныйор,
Докуз йыл хаста йатыйор,
Боба бетфасы тутулуйор.

**УЗАК ЙОЛА
(В ДАЛЬНИЙ ПУТЬ)**

Чекеттим, мале,
Бир узак йола,
Бир узун йола,
Ўч гүннүк йола.

Саадыч да илердә,
Чотра елиндә.
Чотрада, мале,
Кырмызы шарап.

Хепсинә верди,
Бана вермеди.
Дүшүмә гелди,
Гужумә гелди.

Чекеттим, мале,
Баалара гитмәә,
Бааларда, мале,
Кара үзүм вар.

Аттым аазыма
Бир тенә үзүм,
Урду башыма,
Дүштүм көкүнә.

СТАНКА

Кызлар, геленнәр
Топланды без чырпмаа.
Хепсижий гүлүп сөлер?
Станка не гүлер, не сөлер?
— Нейә бән гүлүп сөлейм?
Беним не анам вар, не бобам,
Не кардашым, не кызкырдашым...
Бир да байыра баксалар —
Қара чума гелер
Ал бейгирлен едеендә,
Тефтериннен елиндә.
Хепси чумадан качәр,
Станка чумаа каршы чыкәр.
— Алсана, чумо, жанымы —
Йок не анам, не бобам.
Чума да деди Станкайа:
— Хеле тут, Станко, бейгирми,
Бән да бакайым тефтерә.
Чума да бакты тефтерә:
— Станкеле, мари Станко,
Бә сени шинди алмайжам —
Тефтердә йазылы йоксун.
Шинди бән алажам
Ики кавалжы чојук
Хем ики ойунжу кыз.
Кызлар Данчунун,
Чојуклар Ванчунун,
Сән да ачан олажан
Еди ушак анасы,
Озаман сени да алажам,
Еди да уусүз бракажам.

НЕНЕ, НЕНЕ...

Хай нене, нене,
Пой жаным, нене,
Аттылар бени
Иат-йабан ерә,
Кыр увасына.

Докуз йыл олду
Иатыйорум бән,
Докуз да дөшек
Чудүдерим бән,
Докуз да йорган
Ескидерим бән...

Петри кардашым,
Кости йолдашым!
Иа вер бана, вер
Чакыр айнайы
Коейим дизимә,
Бакайым бенизимә—

Сарармыш мы, оса,
Карармыш мы оса?

Нижейди өлә,
Өлә дә дурэр.
Петри кардашым,
Кости йолдашым!
Курдурун бана
Бир күчүк чөшмә

Секиз курнайлан,
Докуз кружкайлан.
Сужаз ичсиннәр,
Гелән геченнәр
Раабет етсиннәр.

Петри кардашым,
Кости йолдашым!
Курунуз бана
Бир күчүк софра
Секиз дилимлен,
Докуз чанаклан.
Гелән геченнәр
Екмек исиннәр,
Раабет етсиннәр.

ХАЙ НИНА

(ЭХ, НЯНЯ)

Ичери гирерим, хай ниня,
Евләр дийл беним;
Софрайа бакэрым, хай ниня,
Софра дийл беним;
Дышары чыкэрым, хай ниня,
Аула бакэрым,
Аул да дийл беним;
Тарафа бакэрым, хай ниня,
Тараф та дийл беним;
Куйя да бакэрым, хай ниня,
Куй да дийл беним.
Айлйин гөзлерим!
Сиз салындырдыныз бени,
Сиз калдырдыныз бени.
Бракын гидейим, хай ниня.
Бобажыым пек ихтәр,
Хаста нинемиз, хай ниня,
Кардашым пек күчүк,
Пек ихтәр анажыым —
Гөзлери гөрмәз, хай ниня...

ХАМАН, ХАМАН, ДРАГИНКО

Тодурчу кавал чаләр
Хем да булүсуну анәр:
— Хаман, хаман, булө-лө!
Нередя сенин о ерин?
Нередя сенин о ерин?
— Хаман, хаман драгинко,

Беним о ерим пек дерин,
Беним о евим пек йырак.

Қара ер емер теними,
Йыланнар ичер канымы.
Аман, аман, драгинко,
Нәбэр сенин о батұн?
— Батұ да, булө, евленди,
Ени да булұ единди,
Сана да бензәр булмады; —
Софрада диван дурмады,
Филжана түркү чалмады.
— Хаман, хаман, драгинко,
Нәбэр о беним ушажыым?
— Аман, аман, булө-лө!
Сенин о ушажыын, булө,
Баш пенчередә отурэр,
Гелән геченә, «маму деер»;
«Беним» дейип да севмеерләр,
Бир парча екмек вермеерләр».

ВАНЧО

Хай Ванчо, Ванчо
Бирижик Иванчо!
Ванчуйу мамусу
Гийдири дүздү
Пиндирди атына
Йоллады Ванчуйу
Попазысыз күйә
Мезарсыз ерә

Тежелсиз ерә
Куртулсун өлүмдән.
Ванчуйу каршлады
Архангел Михаил:
— Хай Ванчо, Ванчо,
Нерәй гидерсин?
— Бән гидерим
Попазсыз күйә —

Быктым оннара,
Ежелсиз таа ий.
— Дөн гери, Ванчо,
Бән алэрым хер ердä.
— Дөнмейжäm,

дөнмейжäm!
дөнмейжäm!
Сени сесләмейжäm!
Сән дә йаланжы,
Хожаз да йаланжы,

ИВАНЧУ!

— Бре Иванчо,
Уйурмуйсун, уйансана,
Гүл йастыына дайансана,
Тежел чаты йынансана.
— Бән бу гежä бир душ
гөрдүм:
Бувазыма бир шиш урду.
Оф, жаным, сабаа олса,
Сабаа олса айдыннаса...
Иванчу Кышлаа варды
Көөселерин мерасына.
Сүрерләр сыра, сыра,
Икишәр өкүз, пулук докуз,
Докуз чырак.
Иванчу да гезинер,
Гезинер хем тембехлеер:
— Хайдайыңыз, дурмайыңыз,
Малжазлармы кыймайыңыз...
Нередән, гелди амужа бобасы:
— Колай гелä бре Иванчо!
Аз екäсин, чок казасын!
Гүзä сени евережейз.
— Саа оласын, шанлы бобам,
Бән бу гүзүн евленмейжäm
Бән бу гүзүн, белли, өлежäm...

— Сөләме өлә, бре Иванчо,
Анан сени ишиттийнән
Нерелердә аарайжектыр,
Душуп ерә аалайжектыр...

ҮЧ КАРЫК (АХ, ТРИ ГРЯДКИ...)

Пазара кааршы бир дүш гөрдүм.
Пазара каршы дүш хайыр сөблеер.
Капу онүндә бир йапы.
Йапы йанында үч уүсек кавак.
Кавак йанында бир дерин пынар.
Пынар башында бир гержик башча.
Башча ичиндә үч карык чичек,
Карыын бириндә катмер каланфир,
Икинжисиндә — уфажык феслен,
Учүнжүсүндә — сары камчица.
Бән сулээрым — оннар сенерләр,
Бән казэрым — оннар куруйэрлар.
Аннайасыныз, ани өлежәм,
Каздырасыныз мезар —
Бир мезар дөрт көшели олсун,
Дөрт көшәйлән, үч пенчерәйлән,
Үч пенчерәйлән, ики капуйлан.
Пенчерәйлән, ики капуйлан.
Пенчеренин бири гүндуусундан
йаны,
Икинжиси уүлендән йааны,
Үчүнжүсү жанымдан йааны...

АЧАН ÖЛЕЖÄМ...
(КОГДА УМРУ Я...)

Варваро, мари Варваро!
Öлежäm, Варваро, öлежäm,
Ики да үүсүз бракажам.
Ачан бән, Варваро, öлежäm,
Капанык башыны дартасын,
Кара да руба гийäсин,
Хер пазар клисäа гидäсин,
Икишәр мумжаз йакасын,
Хем да бени да анасын.
Нади кызыма адаасын
Уч дистина ер верäсин;
Георгица оолуму унутмаасын —
Бүтүннä авериейи она бракасын.
Ачан да кыркым гележек,
Ачык башыны дартасын,
Гözäl рубаны гийäсин,
Мезаржылары öдейäсин,
Бени да хер гүн анасын...

КЕЧИЖИИМ
(МОЙ КОЗЛИК)

Кечижиимин буйнузчуундан
Тарак мы йапайым, мале? (2 керä)

Припев:

Зумбүллү баалара,
Кечи пинди даллара,
Тарак мы йапайым, мале?

Кечижиимин кафажыындан
Чотра мы йапайым, мале? (2 керä)

Припев:

Кечижиимин дишчезиндän
Седеф ми йапайым, мале? (2 керä)

Припев:

Кечижиимин бажыындан
Чыртма мы йапайым, мале? (2 керä)

Припев:

Кечижиимин сакалжыындан
Четка мы йапайым, мале? (2 керä)

Припев:

Кечижиимин дерижииндän
Даул му йапайым, мале? (2 керä)

Припев:

Кечижиимин куйружаандан.
Сүпүрге олажэк, мале: (2 керä)
Зүмбуллү баалара,
Кечи пинди даллара,
Сүпүрге йапажам, мале.

ҮҮСҮЗҮН ДҮШҮ
(СИРОТСКИЙ СОН)

Тудорка гитти баалара
Баалара маслини топламаа
Тудорка маслини булмады
Тудорка гидинжә йорулду
Тудорка йатты динненмәә
Маслини аажынын алтына
Ешил да чимен устунә
Тудорка уйкуйа далды
Тудорка уйуклаа калды
Илк мамусу дүшүнә гелди
— Тудорке мари, Тудорке, — деди, —
Бән олду докуз йыл өлели
Ким сенин башыны йыкээр?
— Ким сенин пелиини өрер?
Тудорка деди мамусуна
— Бобам енидән евленди
Башка бир маму алды
Ама сенин гиби алмады
Башымы да йыкээр,
Пелиими да өрер,
Гене сана бензәмеер
— Еле гетир кызым, текнеи
Бән да йыкаиым сенин башыны
Уфажык пелиини өреим
Кызым, деип да севеим
Тудорка гетирди текнеи...
Нәндан да бир лүзгәр ести
Бир лүзгәр, инжежик лүзгәр
Маслини аажыны саллады
Тудорканын йанажыына

Бир маслини дүшүрдү

Тудорка бирдән уйанды
Илк анасындан айырылды...

АНАЖЫЫМЫН ТОПРААНА

(К МОГИЛЕ МАТЕРИ)

Аман Аллахым, Аллахым,
Йаратсана бени бир куш,
Бир куш, канады гүмуш.
Бән да учуп гидейим
Анажыымын мезарна,
Анажыымын топраана.
Ики йаныны ачайым
Бир-ики лаф данышайым.
— Анажыым, ана, севгили,
Ажыдан татлы олур му?
Елдән да кардаш олур му?
— Ажыдан да татлы олмаз,
Елдән да кардаш олмаз...

ҮҮСҮЗ ЕЖЕЛИ

(ДОЛЯ СИРОТСКАЯ)

Захаринин башчасы долу,
Долу душманнар долу,
Үүсүзү да туттулар,
Синжирлерә бааладылар,

Хем шамарлан шамарладылар.
Дүүдүләр хем кабаатсыз,
Ону суда вердиләр.
Дааважы деди үүсүзә:
— Сән, үүсүзүм, не гүнах
йаптын
Да сени бурай гетрдиләр?
Үүсүз жувап верәмеди,
Долду йашлан гөзлери.
Үүсүзү йок ким ажысын,
Үүсүзү кабаатсыз кападылар.
Беш йыл олду чүрүйер
Каранныкта капанда.
Таш олуп да дайанэр
Ер олуп да гечирер...

ГЕНЧ ОЛДУМ (БЫЛА Я МОЛОДАЯ)

Бән да, мале, генч олдум,
Генчлиимдән таа үүсүз калдым.
Сачымы тарайып гезмедим,
Севдиим рубайы гиймедим,
Истедиим алайа чыкмадым,
Истедиим соактан гечмедим...
Истәмедиим ердән гечирттиләр,
Бир филжән зихир ичирттиләр.
Алып башымы гидежәм,
Инжелип тә өлежәм.
Ианмээрым, мале, өлежеймә,
Ианэрым, мале, генчлижеймә.
Башчада гүлләр ачты, мале, елли,

Аналы-бобалы олан, мале, белли;
Арпа, боодай, мале, бичилир,
Ўүсүз олан, мале, сечилир.

ИЛЕНКА

— Иленко, мари Иленко,
Гелсәне бизә, бизим оласын.
Нейә биз букадар истендик,
Ачан биз алынмайжез?..
— Насыл гидейим сизә?
Батүмлән булүм бракмээрлар,
Батүмлан булүм вермеерләр...
— Иленко мари, Иленко!
Ал чөлмежиини да гел бизә
Булүндан батүндан саклы.
Гел бизә, бизим башчайа.
Бизим башчада бир сары йылан вар.
Бән сандым ону бир топуз алтын.
Алалым, Ленко, о ыйланын
зихириндән,
Койалым сенин чөлмеенә.
Карыштыр, Ленко зихири,
Зихири биз ракийлан.
Ачан батүн гележек тарладан,
Вер она йоргуннук ракысы...
Иленка дүздү зихири:
— ...На, бре батө, верейим
Бир йоргуннук ракысы...
Батүсу деди Ленкайа:
— Буйур, Иленко, сән илкин!

Ачан бән батү, буйуражам,
Ләзым мезарымы хазырлаасын.
Батүсу Ленкайа күсмеди,
Батүсу Ленкайа деди:
— Вармыдыр олдуу, ишидилдий,
Кызкардаш кардашы оталасын?
Вар-гит, сөлә йавклуна —
Вережәм сени истедиинә.

ГАНКАЙЫ МАМУСУ ВЕРМЕДИ

(НЕ ОТДАЛА ГАНКУ МАТЬ)

Ганкайлан Тодур истенди,
Икиси еди йыл истенди.
Ганкайы мамусу вермеди,
Тодурун сойуну беенмеди.
Тодур гечер сокактан
Кара бейгирни курдурарак
Курдурарак, кырдырарак.
Тодур да деер Ганкайа:
— Хади, мари Ганко,
Инелим башчайа, инелим,
Башчада ачмыш ал гүлләр,
Ал гүлләр хем да зүмбүлләр.
Копарып ал гүл такалым,
Дөнүп да гери бакалым.
Ганка да отурэр башчада,
Башчада ал гүлләр алтында,
Биаз модайлан башында.
Хем айлеер, хем да өлә деер:
— Не мутлу жанына, ким истенер,
Ким истенер да йавклусуна гидер.

Беним да вардды бир йавклун,
Бир йавклун докуз йыллыжак...
Тодур да дер Ганкайа:
— Ганка мари, Ганке йавклум!
Хаста йапасын кендини,
Истӳӳсин мамундан, истӳӳсин,
Куштан ийши йуурт истӳӳсин,
Ак балык каны стӳӳсин,
Истӳӳсин да булдурасын...
Гӳрсӳн о, насыл севда айырмак,
Гӳрсӳн о, насыл йок булмак.
Насыл мамун сана йапты,
О да шинди ӧлӳ чексин.

САРЫ ЙЫЛАН (ЖЕЛТАЯ ЗМЕЯ)

Янка гитти баалара, Баалара дут топламаа. Янка дут буламады, Янка булду бир алтын. О бир сары йыланмыш. Сары йылан сарылды Янканын уз белинӳ. Янка баарып, йалварйор, Бобасыны чаарйорр: — Гел, куртар бени бундан, — Гидӳмем, Янка, гидӳмем Гидип сени куртарамам. Бӳн сенсиз олурум,	Ама бӳн елсиз оламан... Янка баарып, йалварйор, Анажыыны чаарйор: — Гел, куртар бени бундан. — Гидӳмем, Янко, гидӳмем, Гидип, сени куртарамам. Бӳн сенсиз олурум, Ама бӳн елсиз оламан... Янка баарып йалварйор, Батусуну чаарйор: — Гел, куртар бени бундан, — Гидӳмем, Янко гидӳмем, Гидип сени куртарамам... Янка баарын йалварйор,
--	--

Қашым аҗыр, кадыным,
Қашым аҗыр, кадыным,
Жанфес башына,
Пускүлү йанына,
Растык кашына,
Диби, диби ... кадыным.

Бурнум аҗыр, кадыным,
Бурнум аҗыр, кадыным,
Емфә бурнуна,
Растык кашына,
Жанфес башына,
Пускүлү йанына,
Диби, диби ... кадыным.

Дишим аҗыр, кадыным,
Дишим аҗыр, кадыным,
Сарыз дишинә,
Емфә бурнуна,
Растык кашына,
Жанфес башына,
Пускүлү йанына,
Диби, диби ... кадыным.

Дилим аҗыр, кадыным,
Дилим аҗыр, кадыным,
Шекер дилинә,
Сарыз дишинә,
Емфә бурнуна,
Растык кашына,
Жанфес башына,
Пускүлү йанына,
Диби, диби ... кадыным.

Колум аҗыр, кадыным,
Колум аҗыр, кадыным,
Блезик колуна,
Шекер дилинә,
Сакыз дишинә
Емфә бурнуна,
Растык кашына,
Жанфес башына,
Пүскүлү йанына,
Диби, диби, ... кадыным.

Пармаам аҗыр, кадыным,
Пармаам аҗыр, кадыным,
Ўзүк пармаана,
Блезик колуна,
Шекер дилинә,
Сакыз дишинә,
Емфә бурнуна,
Растык кашына,
Жанфес башына,
Пүскүлү йанына,
Диби, диби ... кадыным.

Айаам аҗыр, кадыным,
Айаам аҗыр, кадыным,
Папуч айаана,
Ўзүк пармаана,
Блезик колуна,
Шекер дилинә,
Сакыз дишинә,
Емфә бурнуна,
Растык кашына,
Жанфес башына,
Пүскүлү йанына,
Диби, диби ... кадыным.

СЕВДА ГУЛУ
(РОЗЫ ЛЮБВИ)

Шу байырын ардында
Гүмә-гүмә гүл ачәр;
Шу байырын ардында
Генч бир олажык качәр.

Йари ардына гидер,
Гүмә-гүмә гуллери
Қызын сачына дизер
Хем да пелийни өрер.

О дийл олак, о бир кыз.
Қара гүвем — гөзлери,
Гайтан гиби кашлары,
Қара бүржү сачлары.

Шу байырын ардында
Гүмә-гүмә гүл ачар.
Гүлләр севдаа карышты,
Севда гүлә йарашты.

ЙӘРИМ ВАР, ДЕАРИМ
(ЕСТЬ МИЛЫЙ У МЕНЯ)

— Варын, сөләин бобама,
Гелсин бана зындана.
Сатсын топрааны,
Куртарсын бени зындандан.
— Не зындана гидәрим,
Не оолум вар дәрим,
— Варын сөләин анама,
Гелсин бана зындана.
Сатсын лефтлерини,
Куртарсын бени зындандан.
— Не зындана гидәрим,
Не да оолум вар дәрим,
— Варын, сөләин агама,
Гелсин бана зындана.
Сатсын өкүзлерини,

Куртарсын бени зындандан.
— Не зындана гидәрим,
Не да кардашым вар дәрим.
— Варын, сөләин йаримә,
Гелсин бана зындана.
Сатсын кенди чийзини,
Алсын бени зындандан.
— Зындана да гидәрим,
Чийзими да сатарым,
Йарим да вар дәрим...

ИЛКЙАЗ

(ВЕСНА)

Илкйаз олур, сулар акар.
Сулар акар, дурулур;
Гелип-гечәр, бана бакар,
Друшкаларма урулур.

Суйа гидәр-бир инжежик,
Бир инжежик йолу вар;
Судан гелир бир инжежик,
Бир инжежик сеси вар.

Далдан инжә фидан гиби,
Фидан гиби бойу вар;
Балдан татлы шекер гиби,
Шекер гиби дили вар.

ЙАУЗ

Йауз гелир, йауз
Денизи йара-йара,
Вазгечсин Осман-Паша
Лафлары кара-кара.
Шу кыйметли Пашумда
Түфеклердән биз коркмаз,
Куршуннардан биз үркмәз.
Салла, жижим, салласана,
Миндемини гөстерсәне,
Гөстерсәне севдижеени...
Оппала, йарим, йаз гелди,
Денизә геми гелди...

Бир ока кирез алдым
Севдижемә аз гелди.
Таа бир ока ал—алдым—
Таман ислә гелди...
Еди бакла, бир мухут—
Кыз истемәз арнаут,
Арнаудун неси вар?
Бир пүскүллү феси вар.
Арнаут визир олса,
Гене дерләр арнаут.
Ики бакла, бир мухут—
Арнаут хеп арнаут.

БУЛГАР КЫЗЫ

(ДЕВУШКА БОЛГАРКА)

— Мари Маринка, сән булгар кызы;
Сән булгар кызы, бән түркмен оолу.
Мари Маринка, гелсәне бизә,
Гелсәне бизә, бизим оласын.
— Насыл гидейим сизә,
Насыл олайым сизин, батум бракмээр?
— Мари Маринка, гелсәне бизә,
Бизим башчедә вар бир гүл фидан.
О гүлүн көкүндә — бир сары йылан.
Ал о йыланы, кой сырлы чөлмәә,
Долдур ону биаз шараплан.
Батүн да кырдан гелдийнен,
Икрамна ону бу шараплан,
Вер она ичсин бир йоргуннук.

Маринка гитти, алды йыланы,
Койду чөлмää, ешил сырлы чөлмää,
Верди батүсуна. Отэлэды ону.
— Дур, мари Маринке!
Йактын ичими...
Бу дийл йоргуннук,
Бу йылан зихири.
— Башка керä истедик айырма...

ТÄ НИЖЕЙСИН СÄН (ВОТ КАКАЯ ТЫ)

Сән баалара вардымыйдын,
— 2 керä

Инжä фидан гөрдүмүйдүн?
Инжä фидан не такымдыр —
Сенин бойун о такымдыр.

Сән баалара вардымыйдын,
Қара үзүм гөрдүмүйдүн?
Қара үзүм не такымдыр —
Сенин гөзүн о такымдыр.

Сән чаршыйа вардымыйдын,
Қара гайтан гөрдүмүйдүн?
Қара гайтан не такымдыр —
Сенин кашларын о такымдыр.

Сән чаршыйа вардымыйдын,
Қырмызы алма гөрдүмүйдүн?
Қырмызы алма не такымдыр —
Сенин йанаан о такымдыр.

Сән чаршыйа вардымыйдын,
Тазә пейнир гөрдүмүйдүн?
Тазә пейнир не такымдыр —
Сенин тенин о такымдыр.

КРАЛӨ

Хай, Кралө, Крәлө,
Не күсүлуйсүн?
Не кахырлайсын?
— Не сор, мале,
не да сөлейим.
Йавклум Йордана
Йавклу олмуш.
Йабанжы олса.
Жаным ажымайжэк.
Бир капу—комшу
Чичумун оолу
Алды елимдән,
Елдән севдижееми.
Бени да, мале,
Девер окулудулар,
Кызкардашымы,
Тудоркай,
Зылва койдулар.
Тудорка, мале,
Пек күчүктүр:
Ичери гирир —
Селәм верәмәз;
Дышары чыкар —
Селәм аламаз;
Елиндә, мале,
Филжән тутамаз...

Бән да, мале,
Ангы аякклан
Диван дурайым?
Ангы аазлан
Булү дейим?
Насыл оннарын
Узунә чыкайым?
Насыл бән, мале,
Байрак тутайым?
Бир дизи алтын
Демидә диздим,
Йордана, мале,
Такты оннары.
Алды бакырлары,
Пынара гелди.
Бән да, мале,
Селәм вердим.
Селеммы алмады.
Озаман дедим:
— Йорданко, мари,
Йорданко, йарим!
На сенин китканы.
Вер гүмүш үзүмү.
— Дур бре, Крадө,
Кыйма бени!
Бән сени кыйдым,

Сән кыйма бени.
Беним да мале,
Пек жаным ажыды
Жаным ажыды
Ама дөнмедим.

Суладым бейгирми
Чулладым аттымы
Да дедим, мале,
Кал саалыжаклан.

ДҮНҮРЖҮЛҮК

(СВАТАНЬЕ)

Берки
Дередә даул сеси вар, лелүм, — 2 керә
Кызларда ченгел веси вар, лелүм.
Ушудум — чектим йорганы, лелө.
Йысындым — тептим йорганы, лелө.
Дерейә гердим урганы, лелө,
Сусадым, өптүм герданы, лелө;
Ажыктым, каптым сомуну, лелө...
Лелүмун гүнү хош олсун, олсун,
Авужу каранфил долсун, долсун.
Лә, лә, лә, лә, лә, лә...

Кысметим беним елимдә, лелө,
Севдижәәм кенди өвимдә, лелө,
Саа ослүн лелүм дүнүржүм, лелүм,
Саа ослүн дүнүржү сөзүн, лелүм,
Лә, лә, лә, лә, лә, лә...

ЗЕНКО, ААЛАМА!

(НЕ ПЛАЧЬ, ЗЕНКО!)

Аалама, жаным,
Бән гидәрсам,
Гене гележәм,

Сени алажам,
Сана дөнежәм.
Чайыра инәрди

Үч геми, Зенко,
Вани олан,
Хен гозәл олан,
Вани олан,
Хен сербест олан,
Кавал чаларды
Хем да аалаарды:
«Дедим она, Зенко,
Аалама, жаным,
Бән гидәрсәм,
Гене гележәм,

Сана дөнежәм,
Сени алажам.
Аулу, Зенко,
Кара сүрәсин,
Пелин екәсин,
Феслен екәсин,
Феслен битәрсә,
Умут сдәсин,
Пелин битәрсә,
Умуду кесәсин».

БИЛӘЙДИМ, БИЛӘЙДИМ...
(ЕСЛИ БЫ ЗНАЛА...)

Бана да лаф чыкардылар,
Беним да варды бир йарим
Бәнсайды ону билмедим
Осайды бизим комушуймуш (2 керә)

Суйа гидерим, лаф катар,
Судан гелирим, гөз атар.
Нечин бән озаман билмедим?
Севдижеемә «кач» дедим? (2 керә)

Капулармыз — капу капуйа,
Токатлармыз—каршы каршыйа—
Анам—бобам верди ашырыйа,
Биләйдим аалемә гидежееми,
Астырыдым кендижейеми
Пайажанын ипиндән,
Чибрицанын далындан. (2 керә)

ГЕЛ ГИДЕЛИМ (ИДИ СО МНОЙ)

- Колум йастык, сачым йорган — Гел гиделим, дилбер олан,
Гел гиделим, гөзәл олан, Гел гиделим, гөзәл олан!
Гел гиделим, гөзәл олан, Ардымыза дүшәрсайды,
Гел гиделим, дилбер олан! Жанымызы кыймык кыйсын!..
- Бән гидәмем, гүржү кызы, — Гел гиделим, гөзәл олан,
Бән гидәмем, түркмен кызы! Гел гиделим, дилбер олан!
Атымын шу налы йоктур, — Бән гидәмем, гүржү кызы,
Атымын шу чулу йоктур... Бән гидәмем, түркмен кызы!
- Гел гиделим, гөзәл олан, Жанымызы кыймык кыйсын,
Гел гиделим, дилбер олан! Кушлар, куртлар кана
— Бән гидәмем, гүржү кызы, дойсун.
Бән гидәмем, түркмен кызы. Гел гиделим, гөзәл олан,
Гел гиделим, дилбер олан,
Анам бобам дуйарсайды, — Бән гидәмем, гүржү кызы,
Атлылары йолларсайды?!. Бән гидәмем, түркмен кызы!
- Гел гиделим, гөзәл олан, Амбар ачтым, тоому сачтым,
Гел гиделим, дилбер олан! — Бән гидәмем, гүржү кызы,
— Бән гидәмем, гүржү кызы, — Гел гиделим, гөзәл олан,
Бән гидәмем, түркмен кызы! Гел гиделим, дилбер олан!
Атлылары йолларсайды, — Бән гидәмем, гүржү кызы,
Ардымыза дүшәрсайды?!. — Гел гиделим, гөзәл олан,
Гел гиделим, дилбер олан!

Бән гидәмем, туркмен Гел гиделим, дилбер олан!
 кызы, — Гел гиделим, гөзәл олан,
Тоомуму кушлар исин, — Бән гидәмем, гүржү
Окүзүмү куртлар исин!.. кызы,
 Бән гидәмем, түркмен кызы!

КАДЫНАНЫН ТҮРКҮСҮ (ПЕСНЯ КАДЫНЫ)

Евелиси бән бир жиздараан кызейдым,
Аман, аман, кызейдым.
Кафеслердә назлы, бесли комру
 кызейдым,
Аман, аман, кызейдым.
Шинди дүштум душман кәфир елинә,
Аман, аман, кәфир елинә.
Авшамлар олур, хей, софрасыны бана
Курдуру, саа елиннән серпиттири,
Аман, аман, серпиттири.
Геч вакыдадан бени диван дургудур
Аман, аман, дургудур.
Сабаалар олур, хей, клисесинә
Алып бени гөтүрүр,
Аман, аман, гөтүрүр.
Түрлү бин, түрлү сүфретләр
Бана, бана өптүрүр,
Аман, аман, өптүрүр.
Арта да калсын Жүркананын чешмеси,
Арта калсын, йыкылсын
Аман, аман, йыкылсын!
Верди бени душман кәфир елинә
Аман, аман, душман кәфир елинә.

МИТИ, САНА НЕ ОЛДУ?

(МИТИ, ЧТО С ТОБОЙ?)

Пенчередән ай дууду,
Мити, сана не олду?
Устун башын кан олду
Күйүн ичи йас олду?..

— Ламбу тутту колумдан,
Миалка урду белимдән
«Гелиниз» — бардым, — сесим йок,
«Валеле» — баардым, — ажым чок.
Ай булуда каушту,
Миалка йанымдан саушту...
Митийи да алдылар
Ал йоргана сардылар,
Больницайа алдылар...

Йолда Мити «дур» деди,
Дур дейинже жан верди...

ХАЙ ТЕПЕЛАР
(ХЕЙ, КУРГАНЫ!)

Хай тепеләр, тепеләр,
Уүсек тепеләр!
Каршыда йаамур йаар —
Бырда сепеләр.
Каршыда йаамур йаар —
Бырда сепеләр.

Не дурусун, мари кыз,
Аул ашыры?
Тарамышын сачыны
Фестән дышары?
Сени гөрән чоҗуклар
Ойуну шашыры,
Тутуп, тутуп колундан
Аулу ашыры,
Тутуп, тутуп колундан
Аулу ашыры.

Хай тепеләр, тепеләр,
Уүсек тепеләр!
Қаршыда йаамур йаар —
Бырда сепеләр.
Қаршыда йаамур йаар —
Бырда сепеләр.

БИР УРУМ КЫЗЫ

(ДЕВУШКА ГРЕЧАНКА)

Даадан чыкты бир урум кызы —
Топуклары биаз, дону кырмызы.
Мави ми, мави, инадына кави,
Долайалады шейтан,
Айда өкүзү,
Чийнә сакызы.
Атласа, атласа —
Йылдызы копары,
Тепеси отлан тыкалы...

**СУНДУРМАДА, ДОЛДУРМАДА
(НА ПРИИЗБЕ...)**

Не дуурсун сундурмада,
Сундурмада, долдурмада?
Иште гелир мааза башы,
Мааза башы,
Чатма кашлы;
Чатма кашлы;
Гувем гөзлү,
Ал йанаклы,
Бал дудаклы...

**АХ, ТУРНАМ, ТУРНАМ
(ЖУРАВЛЬ, МОЙ ЖУРАВЛЬ)**

Карпузу кестим-кан гибижә,
Йарими гөрдүм вар гибижә.

Припев:

Ах, турнәм, турнәм,
Турнәм, турнәм...

Сыйырылдым, индим алайа
Халк топланмыш малайа.

Припев:

Сыйырылдым, индим директән —
Хепсини коркуттум үректән.

Припев:

Хасталык тутту пазардан,
Не калды өлейим назардан...

Припев:

ӨЛЧҮСҮЗ ШАРАП...
(ДАЙ МНЕ ВИНА...)

Ал меневшә ачыларкан
Сени брактым без чөзәркән.
Ах сени булайым без докуркан...
Гелә-гелә гелди токат йанына,
Токат йанына, мааза өнүнә.
— Колай гелә! Мари гелин, Сандо!

Халлараз олэсун, бре йолжу салдат!
Мари, гелин Сандо, вер бана шарап,
Вер бана шарап, өлчүсүз шарап.
Ах, вережәм сана сайысыз алтын,
— А бре салдат, йолжу салдат!
Дур бурада сорайым анама.
Хай мале, мале, ихтәр ана!
Гелди бир салдат, бир йолжу салдат,
Истеди бендән өлчүсүз шарап —
Верейск бана сайысыз алтын
— Мари, гелин Сандо, сөлә солдата —
Уусек мийдана, ах каба кривада;
Мари гелин Сандо! Гит гетир шарап,
Гит гетир шарап, өлчүсүз шарап...

Мари гелин Сандо, бән кестим салдаты
— Хай мале, душман ана!!

Танымадын мы Тодуру мале?
Саа елиндә күчүк пармаанда,
Күчүк пармаанда нышан үзүжәк.
Тодурун, мале аты гезейор,
Нередә гезер, ер да тепреер
Нередә пухурдээр, думан дүшер,
Нередә кишнеер, дүннә өттер.
Хем гезер, малс, хем да аарээр
Гелән геченә хепсинә сорэр...

С А Л Д А Т Ч И З М Е Л Е Р И
(СОЛДАТСКИЕ САПОГИ)

Касабанын кушлары
Жывыл-жывылдар,
Салдадын чизмелери
Гыжыр-гыжырдар!

Ивановка клисеси
Шившир дирекли —
Ичиндә да сөлдатлар
Демир үрекли.

Касабанын кушлары
Жывыл-жывылдар,
Салдадын
Чизмелери
Гыжыр-гыжырдар!

ГЕЛИН ТҮРКҮСҮ (ПЕСНЯ НЕВЕСТЫ)

— Кызым, кызым назлы гөзүм!
Евимин шеннии сәндин
Сандымын кумашы сәндин.
— Мале, мале, вердин бени ашырыя,
Ашырыя, бадатлара.
Бадат йолу узак олур,
Гөрүшмемиз пек аз олур.
— Кызым, кызым, назлы кузум,
Бән вермедим, бобан верди,
Бобан верди, вермиш олду.
Вермиш олду, дөнмәк олмаз.

ХАЙ ДИНИ ДӨНЕЛИМ (НУ-КА, ПОКРУЖИМСЯ)

Каравасы →

Хоп, хай дини дөнелим
Саадыжа каршы, (2 керә)
Гарафаны башы;
Хоп, хай дини дөнелим
Кресницаа каршы, (2 керә)
Филжанын башы;
Хоп, хай, дини дөнелим
Кайыннаа кааршы, (2 керә)
Кавганын башы;
Хоп, хай дини дөнелим
Кайнатаа каршы, (2 керә)
Софранын башы;
Хоп, хай дини дөнелим

Кирацаа кааршы, (2 керä)
Рацанын башы;

Хоп, хай дини дөнелим
Драгинкуйа каршы, (2 керä)
Сопанын башы.

ГЕЛИН ТҮРКҮСҮ (ПЕСНЯ НЕВЕСТЫ)

Мари, Кате, уйурмуйсун?
Уймурмуйсун, уянсана.
Гүл йастыына дайансана,
Вани гелер, инансана.
Кызлык сачын сөкүлөр,
Гелинник сачын өрүлөр.
Сән үсүзсүн, сән гарипсин,
Сән бу гежә мусафирсин.

ГҮВӘ ТҮРКҮСҮ (ПЕСНЯ ЖЕНИХА)

Ак бажадан түтүн гүтәр,
Чеврежимдә бүлбүл өтәр.
Дун авшан бән бир дүш гөрдүм
Дүшүмдә Вани гүва олмуш.
Гүва олмуш сүзүлүрдү,
Айна дизиндә дүзүнүрдү,
Чеврә елиндә силинирди.
Саа йанында бир ал чичек
Сол йанында телли гелин.

ГЕЛИН ТҮРКҮСҮ
(ПЕСНЯ НЕВЕСТЫ)

Кызым, кызым,
Назлы кызым,
Сәндин, кызым,
Евин шенни;
Сәндин, кызым,
Сандык донаа;

Сәндин, кызым,
Башча гержи,
Ел елинә
Вердим сени
Йок нәбайым —
Олмаз дөнмәә...

ГЕЛИНИ ТЕЛЛӘРКАНА
(ПЕСНЯ ПРИ НАРЯЖЕНИИ НЕВЕСТЫ)

Мари Маринка, уйансана,
Ел гелер инансана.
Ел гелер, ел айырәр
Анадан да, бобадан да,
Кардаштан да, кызкардаштан да.
Ана — боба капусу —
Феслеен кокусу,
Ел капусу —
Ажы пелин кокусу.
Саа йанында бир топ чичек,
Сол йанында кескин бычак.

ХАЙ ДИНИ, ДИНИ

Хай дини, дини, дөнелим,
Дөнелим, дөнелим,
Хай дини дини дөнелим,
Дөнелим, дөнелим.

Дөнуп, дөнуп чөкелим,
Чөкелим, чөкелим,
Дөнуп та чөкелим,
Чөкелим, чөкелим.

Хай дини, дини, ичелим,
Ичелим, ичелим,
Хай дини, дини, ичелим,
Ичелим, ичелим.

Сечип да севелим,
Севелим, севелим,
Сечипда севелим,
Севелим, севелим.

Ичип да бичелим,
Бичелим, бичелим,
Ичип да бичелим,
Бичелим, бичелим.

Хай дини, дини, чалалым,
Чалалым, чалалым,
Хай дини, дини, чалалым,
Чалалым, чалалым.

Хай дини, дини, сечелим,
Сечелим, сечелим,
Хай дини, дини, сечелим,
Сечелим, сечелим.

Чалып да ойнайлым,
Ойнайлым, ойнайлым,
Чалып да ойнайлым,
Ойнайлым, ойнайлым.

ГЕЛИН АЛЫРЫЗ (НЕВЕСТУ БЕРЁМ)

— Аалайлан, маанайлан
Кыз-гелин алырыз. (2 керä)

— Дауллан, зурнайлан
Кыз-гелин веририз. (2 керä)

— Не истäрсиниз, не истäрсиниз
Бизим алайдан? (2 керä)

— Бир кыз гөрдүк кара кашлы,
Кара гөзлү. Ону истäриз. (2 керä)

— Йа шу кызын, йа шу кызын
Адыны билдирин. (2 керä)

— Ады да, кенди дә
Кати кадына... (2 керä)

МААНИЛӘР (ЧАСТУШКИ)

✓ Хай бедән йар, бедән йар
Бени бракып гидән йар.
03. Сән евел бүүлә дийлдин
Сени ким үүредән йар?!

* * *

✓ Нерелердә гезерсин
Кашыны-гөзүну сүзерсин?
✓ Сән бу левентликлән
Чөк үрекләр үзерсин.

* * *

Ингимиз ардындан, мари
Кыз,

✓ Су гелир бойдан.
Кает карагөз
арарсайдыныз,
Алын бу сойдан.

* * *

✓ Гөктә йылдыз еллидир,
Еллиси да беллидир.
✓ Салдат гидән чоужуклар
Гезмесиндән беллидир.

* * *

Армут аажы далланды,
Ерә дийди, балланды.

Бир кыз гөрдүм
телленмиш —
Сандым йарим евленмиш.

* * *

✓ Рагы койдум филжана —
Майыл олдум бир жана.
О жан беним олажэк,
Бана бонжук такажэк.

* * *

✓ Аул бойу гүл-фатма,
Вар-гит, бана лаф катма.
Бени сана вермезләр,
Сени да евермезләр.

* * *

Йарим ишә чекетти
Бана да бир сес етти.
Хем ердә куйу казды,
Хем бана маани йазды —
Завалы динә йазды.

* * *

✓ Даадан чыкты бир кузу —
Бурма, бурма буйнузу.
✓ Беним вардыр бир йарим
Насы бир вакла кузу.

* * *

Су долдурдум камуша,
Су вердим сусамыша.

Аллах сабурлар версин
Йаридән айрылмыша.

* * *

Пунар йанында тести —
Не фена лүзгәр ести.
Естижәә гиби гечти,
Йарләр биздән вазгечти.

* * *

Хай вазлара-вазлара,
Ем аталым казлара.
Казлар еми ийинжә
Биз варалым кызлара.

* * *

Хай нәбалым, нәбалым,
Гениш күрек алалым,
Сизин гиби кызлары
Сокаа доору аталым

* * *

Қаар йаайыр кепек гиби,
Йапышыр ипек гиби.
Геч гелән чоҗуклары
Қурварлар көпек гиби.

* * *

Чий душмүш гөзәл гүлә,
Гүҗүләр чилә-чилә.

Йарим чиркин, бән
гөзәл —
Насы йашайжәз билә?

* * *

Хай гел бери, гел бери
Йарләр бөндә елвери.
Гөзеллими гөрдүүнен
Геленнәр гитмәз гери..

* * *

Мави үзүк пармакта
Хер бир бойа йанакта.
Беним вардыр бир йарим
Валканештә конакта:
Пек йыканыр йалакта,
Хем дурланыр малакта

* * *

Ай дууар, аязланыр,
Гүн дууар, биазланыр.
Беним вардыр бир йарим
Хем гелир, хем назланыр..

* * *

Варнедә чок сокак вар,
Московда да кувет вар.
Москалын дедиклери
Аклымдан хич
чыкмазлар..

* * *

Евин усту керемет —
Беним йарим шеремет.
Хем шеремет хем гөзәл,
Пек уйуклайарак гезәр,
Пармакларыны урарак,
Тырнакларыны кырарак.

* * *

Хай гидиниз, гидиниз,
Сиз бизи беенмединиз.
Таа ийсинә салдыныз —
Гене бизә калдыныз

* * *

Хай дерә, дерин дерә,
Гөлгеси-серин дерә.
Бени йардән айыран
Серпилсин кара ерә.

* * *

Не биләсин йолламыш?
Куру емиш йолламыш.
Орда калсын о емиш,
Ачан кенди гелмемиш

* * *

Баайа гиттим-ереклик
Ерә бастым-ер пеклик.
Беним вардыр бир
йарим —
Лафы едәр бир бинник.

* * *

Ай дууар камуш гиби,
Гүн дууар гүмүш гиби.
Беним вардыр бир йарим
Опүшүр гугуш гиби.

* * *

Хавада учан кырлангач
Куйружаа айырыч-
айырыч.
Бени йардән айыран
Кан куссун ауч-ауч.

* * *

Гөз аттым бән чименә,
Чименин чичежиинә.
Иапрак олсам, дөкүлсәм
Йаримин куҗажына.

* * *

Бир таш аттым йамажа,
Бир куш урдум алажа.
Алажасы бойунжа,
Севәмедим дойунжа.

* * *

Кара бейгир ахырда,
Беним үрәәм кахырда.
Кажыржымы билсениз
Истедимә версениз.

* * *

Хавада учан куш мудур,
Канады гүмүш мүдүр.
Бени йәрдән айыран
Ажаба гүлмүш мүдүр?

* * *

Хеле бак сән, хеле бак!
Бостанда бир бош сусак.
Беним йарим балабан —
Саде кемик хем гыртлак.

* * *

Кара таук тепели,
Беним йарим үфкели.
Уфкеленме, хей бе жан,
Гене кендин гележән.

* * *

Калә арды-саз йолу,
Гүл ачтыйнан йаз олур.
Бән йаримә «гүл» демәм,
Гүл өмүрү аз олур.

* * *

Айа бактым, ай аяз,
Кыза бактым, кыз бизаз.
Кесәә салдым, пара аз —
Етти бана бүтүн йаз.

* * *

Түркүжүйсан, түркү чал,
Маанийжийсан, маани чал.
Көпек гиби улума,
Домуз гиби солума.

* * *

Маанийя башчымысын,
Дувара ташчимыйсын?
Маанийи баштан сөлә,
Кирпиктән, каштан сөлә,

* * *

Маринка сүпүрү, тоз
едәр,
Йавклусу гечәр, гөз едәр.
Маринка калдырды
кашыны,
Йавклусу саллады
башыны.

* * *

Алчакларда баа олмаз,
Кара үзүм ал олмаз.
Комшуйкайы алдадан
Иийлик дүннәда булмаз.

* * *

Пенчередән бак да гел,
Цыгараны брак да гел.

Үаваш-үаваш бас да
гел —
Тафталар ойнамасын,
Аналар аннамасын.

* * *

Хай дут емиш, дут емиш
Даллары суйа инмиш.
Беним вардыр бир
йарим —
Гөзлерни сычан имиш.

* * *

Мавимидир морунуз,
Генч кызмыдыр зорунуз?
Хеле бираз дурунuz,
Биз оннары булуруз.

* * *

Мави дими, боз калпак,
Беним йарим пек йалпак.

Суйа гидән кызлара
Хеп о чыкары калпак.

* * *

Феслен ектим аш ичин,
Йандым кара каш ичин.
Еди йыл измет еттим
Бир чифт кара каш ичин.

* * *

Ал пердә, ешил пердә,
Кыз койду чожуу дердә.
Орнек гердансыз олмаз,
Кыз да мержансыз олмаз.

* * *

Қырчма өнү бойалы,
Йар директә дайалы.
Қырчмаа гидән чојуклар
Баши белада баалы.

МААНИЖИ БАШЫМЫЙСЫН

(ТЫ ЛИ СЛАГАТЕЛЬ ЧАСТУШЕК?)

— Маани, маани мааништир,
Ону да билмәк бир иштир.
Маанижи башымыйсын,
Жафайур ташымыйсын?
Биркач маани сөлесәм,
Жөбүндә ташырмыйсын?..

— Маанижи башы да бән,
Жафайур ташы да бән.
Он-беш маани сөләсән
Жөбүмдә ташырым бән.

ЕНИ МААНИЛАР (НОВЫЕ ЧАСТУШКИ)

Иири башак сакаллы,
Беним йарим акыллы,
МТС-та инженер
Хер бир иши бежерер.

* * *

Бизим ферма тертипли,
Йарим гелир үфкели —
Уфкеленме, хей бе жән,
Нормайы башаражан.

* * *

Чалайым бир шен түркү:
Йарим сыбытты күркү,
Ени костюм кестирмиш,
Бир да шуба диктирмиш.

* * *

Айа бактым, ай айаз —
Фермада пиличләр
бим-баз.

Таукчуйка да гөзәл —
Беш чожук аардына
гезәр.

* * *

Тарламызда ер пеклик,
Инсаннармыз урекли.
Йарлермиз да тертипли
Клубумуз да шенникли

* * *

Бааларда кара үзүм,
Тракторда калды гөзүм.
Московадан гелди изин
Геачләр трактора пинсин.

* * *

Ишә кендими гердим,
Бешәр норма бән вердим.
Выставкайа гидежәм
Те нечин бән ишледим

* * *

Маави китка вараклы,
Беним йарим чарыклы —
Шинди мидир, бре олан,
Чарык гуийлежек заман?

* * *

Хавалер олду серин —
Тракторлар сүрәр дерин.
Йылач ичин булмайжам
Не айырык, не да пелин.

* * *

Киткайы гетирмедим,
Нормаы битирмедин:
Бени сана вермезләр
Лафыны да етмезләр.

* * *

Түркүжүүмү башардым,
Йаримә селәм ашырдым.
Москвайа салдат гитти,
Бу йыл службасы битти.

ТҮРКҮ (ПЕСНИ)

Ой дини, дини пак истәр,
Оолжаазым йалпак истәр,
Сырмалы колан истәр,
Бурмалы калпак истәр,
Боз шалдан бир дон истәр,
Ал йанаклы кыз истәр.

Тавшан гелир йамачтан
Тырнаклары камадан
Пармаклары чивидән
Кулаклары деридән...

Хөп тири зайку червенку!
Хөп тири зайку червенку!
Червен, червен галанчу,
Дүнүржүләр хайванчт.

Хай гани-гани, ган киши
Авшам гелди он киши.
Бири йапмайжек иши,
Истәр гелсин бин киши,
 Қызым беним таа күчүк
 Чийзлери йарым бучук.
 Бән генч ону йакмайжам,
Хайырсызлык йапмайжам...

Тунанын каваклары
Титирәр йапраклары.
Чий дүшмүш гүлә бензәр
Йаримин йанклары.
Маави үзүк пойраза
Вар гит сөлә хороза,
Бу гежелик өтмесин,
Йарим гележек бизә,
Хороз өттү-гелмеди,
Урсуз душман өлмеди.
Дуумүк олсун сөзүнә,
Йакма чыксын гөзүнә...

* * *

Гелли, мале, бир урсуз,
Бир урсуз, бир карт урсуз
Хем чирким, хем кусурлу
Жеплери пара долу
 Анам-бобам дүшүндү,
 Бени вермәә дүшүндү
 Верселәр да гитмейжам
 Ески йари беклейжам

Ески йарин севласы,
Урежимин файласы.
Пек гөзәл хем балабан
Айырдажек анадан

Алды урсуз узүүмү,
Көр олайды гүн гөрмаз,
Бән истәрим о вермәз,
Билсәм она гидежейми
Астырым кендижийми.
Пайажанын ипиндән,
Чибрицанын далындан.

* * *

Хай бир ики, бир ики,
Беним йарим, вар ики:
Бири салдат — беклемәм,
Бири чиркин — истемәм!
Салдат олан гележек,
Чиркин олан өлажек.
Салдат олан гелмеди,
Чиркин олан өлмеди!
Нәбайым

* * *

Туттум пиренин енийни
Канырдым кестим үнүүнү
Биледим шунун кемийни
Тыкадым бажанын делийни
Едирнедән дүзара
Бунчин каблеттим пара
Вай пирә, рә-рә-рә.

* * *

Бир таш аттым денизә —
Кызын ады Нефезә.
Верин Нефезейи бизә,
Гувәә олайым сизә.

Бир таш аттым йамажа —
Бир куш урдум алажа.
Алажадыр, алажа,
Кашы — гөзү каража.
Гиденә бак, гиденә,
Гүл сармашмыш тикенә.
Индим чешмә башына,
Мендер сердим ташына.
Шу севдайы билмәздим,
О да гелди башыма.

Аллах версин сабурлар
Гүздән севда чекенә.
Хай байыр, сары бабыр,
Хай байыр, хай ак байыр.
Айырырсан сән абыр...
Бән йандым жайыр, жайыр.

* * *

Кереметән су дамнар,
су дамнар
Хай дувактан кыз бакар,
кыз бакар
Бир кыз бизә адарлар,
адарлар
О кыз бизә чокмудур,
чокмудур
Күүмүздә йокмудур,
йокмудур.

ТРАКА ТҮРКҮСҮ, ХЭИ, ХЭИ!
(НОВОГОДНЯЯ)

Трака, трака Василкэ
Каража гелди дуйдунуз му?
Селәм верди алдыныз мы?
Кырда пулук ишләр,
Күүдә койун кышлар;
Окүзлери бакын,
Терекеләр, акын.
Толокада күртүн,
Бажаларда түтүн.
Пулуклары дүзүн,
Сүргүлери дүзүн.
Сыра, сыра сүүтләр.
Шинди гелди
Кочитләр, кочитлерин *гелди*
Карны аач
Вер, бабу, колач хэй, хэй!..

ЛАЗАРИ ХЕМ БОЯНЦИ ТУРКУЛЕРИ
(ЛАЗАРИ и БОЯНЦИ, ПЕСНИ)

Учтум, гиттим, дала кондум,
Лазари, Лазари,
Дал да бана емиш верди,
Лазари, Лазари,
Бән емиши гөкә вердим,
Лазари, Лазари,
Гөк да бана йаамур верди,
Лазари, Лазари,
Бән йаамуру ерә вердим,
Лазари, Лазари,

Ер да бана чимен верди,
Лазари, Лазари,
Бән чименм койуна вердим,
Лазари, Лазари,
Койун бана кузу верди
Лазари, Лазари,

* * *

*серреризур
срне ашур*
Пиндим, гиттим кара суйа,
Лазари, Лазари,
Кара суда каннар акар,
Лазари, Лазари,
Ики дилбер дурмуш бакар,
Лазари, Лазари,
Бири күчүк, бири бүүжәк,
Лазари, Лазари,
Бүүжежиинә селәм вердим,
Лазари, Лазари,
Күчүжеенә алма аттым
Лазари, Лазари,

* * *

Дередә меневше гөрдүм —
Бир кыз бир гелин бирердә.
Сордум евлерни нередә?
— Каршыда, көшә башында.
Вардым ачтым капужууну —
Кадынжык йатмыш көшедә:
Дөрт йаны седеф дөшели,
Беш йаны алтын дөшели.
— Калк, кадыным, вер бана
йымырта.

Аз устачы

Мари, Йанке,
Лүштүбәнке,
Не гезәрсин (2 керә)
Сокакларда?

Бән гезәрим
Кадын гиби
Хем йанарым
Одун гиби.
Софранызда
Мум олурум,
Йана-йана күл олурум,
Башчанызда гүл битәрим.

Сабаа, сабаа ачылырым,
Авшам, авшам капанырым,
Буржу, буржу кокулурум.

**ПИПИРУДА ТҮРКҮЛЕРИ
(ПИПИРУДЫ)**

Пипируда гезәриз,
Аллаха дува едәриз.
Вер алахым йаамуржук,
(2 керә)

Тарлалара чамуржук,
Текнелерә хамуржук, (2 керә)
Фырыннара сомунжук,
(2 керә)

Ушаклара колаччык.

* * *

Йаамуржуклар йаасын,
Боллужаклар олсун, (2 керә)

Хамбарлармыз долсун,
Пипируда, ләдолө,
Пипируда, руда, ләдолө,
Йаамуржуклар йаасын,
Боллужаклар олсун, (2 керә)
Хамбарлармыз долсун.

Аз кушукун атары
ОКУМАКЛАР

Тел кушукун атары
(ЗАГОВОРЫ)

Аз
Ав елимә,
Дев елимә,
Гел куш гувежимә,
Йарын йорту,
Су ич куртул.

* * *

Бирен, бирен,
Икен — икен,

Хайва дикен.
Серен — секиз,
Дорон — докуз,
Камчи башы,
Ели кара,
Ченгел-менгел
Тази-тузи
Екел бумбүл —
Чык арадан, зумбүл.

ҚЫСМА ИЧИН

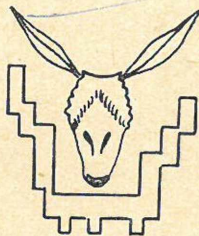
Ивандан хасталык
Гитсин даалара.
Ташлара үреендән,
Жеериндән, колундан,
Бажаандан, гозүндән,
Кашындан, кулаанын
Аардындан, бурнундан,
Дилиндән, дилинин
Алтындан, айаанын

Алтындан, жанындан,
Башындана, сачынын
Ичиндән, тырнаандан,
Тырнаанын алтындан,
Кемииндән, кемиинин
Озүндән... Даалара, ташлара,
Жендемин делиинә, пустиелаа
Гитсин, кысма битсин,
Гитсин, кысма битсин,
Ерә батсын... (3 керә)

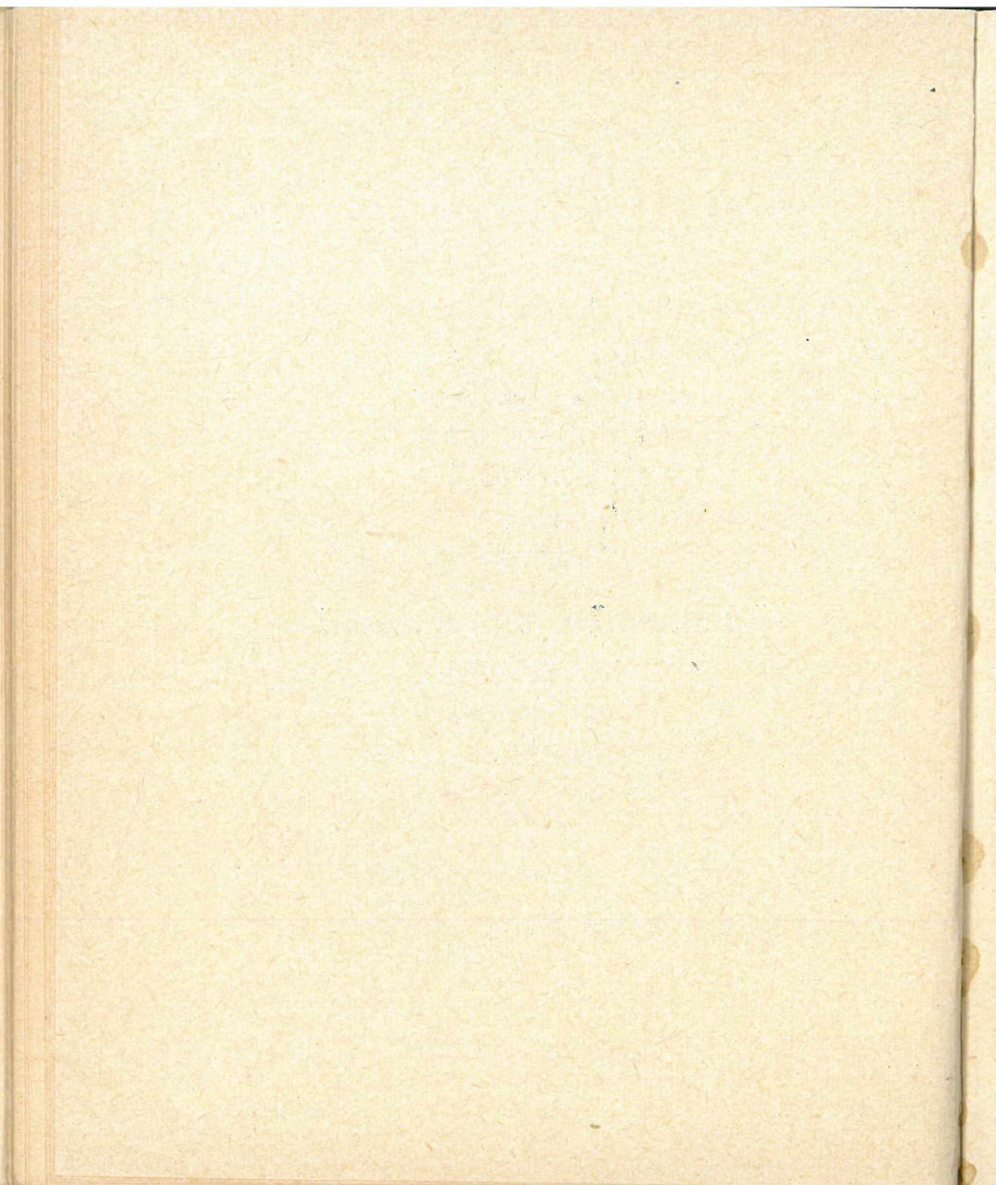
НАЗАР ИЧИН (ОТ СГЛАЗУ)

Окламыш бетфалы
Қара гөзлү, көмүр үзлү —
Бакышы курусун!
Гөзү аксын, лафы битсин,
Назар — түт сун!
Ангилнадан даайа, таша гитсин!
(Еснемәк)
Гүбүр, гүбүр, гүбүр,
Гүбүр олсун сүпүргәәг,
Илишсин сүпүргенин телиндән,
Ангилнанын тениндән...

Даалара, ташлара (3 керә)
Тфу, тфу, тфу,
Окумаклар йапыләрлар бажалыкта
сүпүргейлән елиндә.

СӨЛЕИШЛӘР, БИЛМЕЙЖЕЛӘР
(ПОСЛОВИЦЫ
ПОГОВОРКИ,
ЗАГАДКИ)

СӨЛЕЙИШЛӘР (ПОСЛОВИЦЫ, ПОГОВОРКИ)

1. Тенжерә тукурланмыш да капааны булмуш.
2. Не таш аттын да колун му аарды?
3. Сөлейим кызчазым, да анна гелинжиим.
4. Шакан жөбундә олсун...
5. Вер еллиннән да аара аяаннан.
6. Френк такейи гиймиш...
7. Күркү терсинә чевирмейим...
8. Түтмедик бажа олмазмыш...
9. Аалемин иши хараммыш...
10. Аалемә иш хараммыш...
11. Хоруйа тутундун — ойна башадан!..
12. Вердин кендини кирайа — дайан!
13. Лелек йазы такыртыйлан гечирирмиш.
14. Йаамурдан качаркан толуйа уурадык.
15. Кенди дүшән ааламазмыш, ааласа да йарашмазмыш.
16. Армут аажындан йыраа дүшмәзмиш.
17. Чок лаф дермендәдир.
18. Токун аачтан хабери йокмуш...
19. Ур токмаа башына...
20. Қарымжанын кардашы да вармыш...
21. Алманын ийсини домузлар ийирмиш.

22. Корку даайы бекләрмиш.
23. Нижә дөшейжән, өлә дә йатажан.
24. Иштән арттырммәрсын, диштән арттыражан.
25. Аздан аннамаан, чоктан хич тә аннамазмыш.
26. Аннамыш домуз пынар суйундан.
27. Нижә анасы — ниже данасы.
28. Битмеди Битәйди — чок олажэйды о түкенди!
29. Ешәә дүуәмеер, да семери...
30. Ешәән дүулежәә гелдийнен жәәми капусунда аны-
рымыш.
31. Каш чекмәә савашыркан гөзүнү чыкармайлым!
32. Окадар кусур кады кызында да вармыш...
33. Ийненин ардына иплик да гидәрмиш.
34. Сымарлама ажыдан имдат олмазмыш.
35. Қара көпәән бууштуу чингенәйкаа йарармыш.
36. Чалышкан кушун йувасы верилірмиш.
37. Акыл верән чок, ама екмек верән йок.
38. Сансан аазын фалмыш...
39. Хер бир ары бал йапмаз.
40. Хер бир ары бал йапса, балын окасы парасыз олур.
41. Көпек суйа дүшмейинже үзмәә үренмәзмиш.
42. Сычан түлендикче үшүрмүш.
43. Орта бужак аарама.
44. Фена көпек сурүү бекләрмиш.
45. Қарт өкүзү дибә кошармышлар.
46. Окүзә буйнузу аар гелмәзмиш.
47. Иплик инжә ердән копармыш.
48. Панеерда кесилән пармак ажымазмыш.
49. Зорун онүндә колай да вармыш.
50. Олүләр өлүләрлән, дириләр да дириләрлән.
51. Ушаан имеси хелалмыш, ама гиймеси хараммыш.
52. Аш бежеренә, иш котарана.
53. Суйа гиденин сусаа вармыш, йан йатанын йатаа
вармыш.

54. Простлук даада гезмәзмиш, ама инсан арасында.
55. Хайырсызлары, екмәзмишләр, оннар кенди битәрмиш.
56. Кара данаа гөк демеер, гелеинә да йок демеер.
57. Назлы көпек түүнү геч атармыш.
58. Йангына көрүклән гитме!
59. Йылк бука татлыймыш.
60. Вақыт гечер, чаты сарыләр!
61. Бин керет вер, бир керет верме—гене фенайсын!
62. Авшамкы үфкени сабаайа брак, ама авшамкы ишини сабаайа бракма!
63. Куруйлан билә йаш та йанармыш.
64. Йаш йаамурлаа чок су дийл ләзым.
65. Йымыртанын кулбуну аарама.
66. Ким киминнен, ама башчыванжы суйиннан.
67. Чок гезенин йа сыртына, йа карнына олурмуш.
68. Йылдыза кемент атэрым.
69. Дам дейжейкана сайван деер.
70. Чак жендемин бужаанда.
71. Қыйамаан аалеми, кендини кыйер.
72. Нижә аража сыкэр.
73. Не да йапсак ешләр уймээр.
74. Түркүйлән масалын саабиси йокмуш.
75. Гөзүнү фал ташы кадар ач!
76. Уфкедә бал-шекер денмеер.
77. Биаз көпек памукчудан азетмәзмиш.
78. Чингененин татлысы варкан, дайанамазмыш.
79. Аалемин тауу каз гөрүнүрмүш.
80. Ени елек, дуварда герек.
81. Насы да чевирсән, кечи хеп беш.
82. Олду! Ададык мандалары синжирлериннен!
83. Ййри отуралым да уз лафеделим.
84. Сычан делиинә сыымазмыш, бир да кабак куйрууна баалармыш.

85. Хырымы кырымы гездим...
86. О дийл дүш да даалсын е!
87. Айыйа бал даттырмышлар да чааршыда катран да калмамыш.
88. Ааазына чийнем истеер, аркайа дийрен истеер.
89. Даа курусуз олмазмыш.
90. Не суван имиш, не сувана кокэр.
91. Бакан гөзүн акы вармыш.
92. Севдадан өленнерин женнеттә ерлери.
93. Андын көпәә — ал сопайы.
94. Гүжүк тазынын качмасы илинмиш.
95. Бендән не далап едерсин?
96. Бендән не дилежән?
97. Айы буйурмуш тилкийә, тилки да куйрууна.
98. Ушенән өрүмәә, дойамазмыш качмаа.
99. Бән дейим дам да сән бул капусуну.
100. Чок гезән чок билирмиш. Чок качан чок казаныр-мыш.
101. Атаам уйду.
102. Не малыны мы ашырдым?
103. Брә, сансын маалим олду!
104. Селәм вердим — борчлу калдым.
105. Кожа көпәә йол йыпрадырмыш.
106. Сырана канаат ол, верилдин — кабаат ол.
107. Оделек еттин бени.
108. Пек исләйсин калемнән өпмәә олажан.
109. Вер, амыжа, текерләә да кендин сүрүт дингили.
110. Қара мангыр ерә батмаз, сөлөрсин о хич ылдырмаз.
111. Йатәр елим елим үстүнә. Не йатмасын? Она екмек елдән, су гөлдән.
112. Авжйлыымда ав ети имедим, севдижеемә «айолум» демедим.
113. Ахмаа дүүме, о кенди да бааражэк.
114. Папуч паалы чыкажэк.

115. Аазымда түү битти.
 116. Жөмертлән сыкынын бир гидәрмиш. Сыкыным ки-
 мәр керә бир зeedä...
 117. Урамасын, тутамасын йапма мангыр.
 119. Гөрсән сән да аалайжан, бән да аалайжам.
 120. Етежек олду! Зүүрт чыкардын!
 121. Быктым артык, жанымдан да бездим...
 122. Илери гит — сүсер, гери кал — тепер.
 1233. Кашыклан верер, сапыннан да гөзлерини чыкарэр.
 124. Саманныкта ийнейи аарама!
 125. Бракып тавада да аарээр хавада. Бракма тавада
 да араасын хавада!
 126. Нередә екмеерсин, орада битер.
 127. Аалемә куйу казма, кендин дүшәрсин.
 128. Акмаса да дамнээр.
 129. Хыр-көтү — ишләр олажэк.
 130. Хава пысарды.
 131. Ажы патлажаны краа хашламазмыш.
 132. Аалемин сусаанда ашык олма! Алып, хыржарлар.
 133. Түрк кашыы өдүнчмүш.
 134. Дамна ташы дийл куветлән, ама дурмамажа дам-
 намаклан деләрмиш.

* * *

1. Сана йалан — бана герчек.
2. Ниже малын, өлә да кабын.
3. Малына гөрә ишин да.
4. Паасына гөрә мал да.
5. Нажакта да вар, сапта да.
6. Кырк кашык — кырк колач, кырк ийнә, кырк казма.
7. Түкүр үзүм — чыкар гөзүм.
8. Онун ташыннан — онун башына.

9. Ат өлүрса, ко емдән өлсүн.
10. Ий бейгирә — бир камчы.
- 11. Күсән попазын торбасы долмазмыш.
12. Қорунан гөзә чепел дүшмәзмиш.
13. Йуттун му сармайы?
14. Қорқулу душүн сону хайыр олмуш.
15. Уйқуя баас йок.
16. Пиетсиз түркүнүн дуйгусу дерин.
17. Мал саабинә бензәмесин хараммыш.
18. Аараан булурмуш — иннәән өлүрмүш.
19. Қыштан чыкмамыш көпек йокмуш, ама дериси билер.
20. Ий мал күйсүндә сатылырмыш.
21. Сарылдык попазына.
22. Саа айааны атынжа, солуну карымжалар ийер.
23. Инсанын аазы чувал дийл да баалаасын!
24. Аач йатәр, ама динч калкәр.
25. Қаранныкта гөз аксыз чыкармыш.
27. Тутулан қысырак харманы олдурур.
28. Шейтанын чарыы йыртыләр.
29. Ханидән каба олдун да аула да ардылдын.
30. Зор ойуну бозәр.
31. Домузларын бойнусуна шейтан парасы йарашмаз.
32. Хашлак фырына бир дийрен корай етәрмиш.
33. Серт пиренин кенди кабына зарары вармыш.
34. Ужүз етин дады башкаймыш.
35. Ниже чалгыжы, өләда ойунжу.

36. Илери учан, илери конармыш.
37. Урдук тойу сопасыз!
38. Чок лаф — аарлык, ама сусмак — варлык.
39. Кечи вар мы — олак та олажэк.
40. Тукүр үзүм, чыкар гөзүм.
41. Дишиннен кырәр, дилиннен йалээр.
42. Йашээр наллан мыхын арасында.

43. Есирик девенин чулу йанмыш.
44. Ежел маанасыз олмазмыш.
45. Аланда бир гүнах, кайбедендä — бин.

БИЛМЕЙЖЕЛÄР
(ЗАГАДКИ)

Ибикли куш
Көпүклү таш
(Сабун)

Зор-зор зорманты,
Зор дувара тырманды.
Ачан кызым евленди,
О да дувардан инди.
(Килим)

Кат-кат дөшек,
Ону билмәән ешек.
(Кырма)

Даадан гелир, таштан гелир,
Йамалы дизли еништән гелир
(Түфөк)

Ерләр йапар йапысыны,
Демир ачар капууну
(Карпуз)

Анасы йасы, бобасы камбур,
Кызы гөзәл, оолу ахенктә гезәр.
(Ер, чотук, үзүм, шарап)

Саямат -
Мосура гилк Вана (аз)

Бир рублелик нышадыр
Ичерсини шыладыр.
(Электрика лаампасы)

Ики өкүз сары —
Айдайжысы кары
(Гөзлемә)

Алажа мезар
Дуннейи гезәр.
(Пара)

Йаалы кашык
Дуварда йапышык.
(Кулак)

Бир изметчи:
Хем измет едир
Хем кенди кендини ийир
(Мум)

Лүн-лүн дередә,
Лүн-лүн тепедә,
Сүлүксүз бир кемиксиз.
(Келебек)

Саксаам сакыр сакырдар,
Еди бин аач кыпырдар.
(Дүзен)

Пыр-пыр дөнәр,
Ак-ак акар.
(Дермен)

Пыр-пыр пырылды,
Тыр-тыр тырылды.
(Ий)

{ Ажыз топрак,
Кырк марат йапрак.
Йа ону билмели,
Йа сабаадаа өмели.
(Киат)

Ев үстүндө дери — аяаклары гери.
(Маказ).

Аршын аяаклы — тавшам быйыклы.
(Екиннәр).

Геми — суда үзмеер,
Нәндан гечер, дүзелдер.
(Үтү).

Хору-хору кудуру
Сепеди да долдуру.
(Елемнеләр, чыкырык).

{ Докуз попар локмасы
Геридән да сокмасы.
(Долма бибер).

✓Баалээрсин—гезер, чөзерсин—дурэр.
(Чарык).

Бар үч өкүзүм:
Бири иир доймаз,
Бири гидәр—гелмәз,
Бири йатыр—калкмаз.
(Фырын, тütүн)

{ Гежә-гүндүз өрүйер,
Не ичер, не иер.
(Саат).

Алты кардаш йатыр, икиси
да аякча дурур.
(Мердивен).

Узун, ешил, датлы, шаплы.
(Хыйар).

Далдырдым, калдырдым,
чатлаттым, патлаттым,
Токада атлаттым.
(Пала).

{ Еди деликли сусак
Ону билмәән ахмак.
(Кафа).

Лупур-тупур калгытты,
Айакларны саркытты.
(Кесмә чорба).

Каршыда одун йарэр,
Ортада куран курэр,
Хем да кулааны бурэр.
(Кеменчә).

Бил не?
Аазына чийнем истеер
Сыртына дийрен истеер.
(Дембел).

Ак пак йымыртамыйсын?
чийдä чукурдамыйсын?
Кыз-гелин гитти чийдемä,
Сән таа бырдамыйсын?
(Каар).

Фил — енесиндä дил.
Ин сән ону бил,
Иа сабаадан өл.
(Чеки).

{ Гидерсин, гидерсин —
Излерин дийл белли;
Кесерсин, кесерсин,
Кан чыкмээр.
(Су, екмек)

Аара ону — о саклыда
Сеслен ислä — о аклында.
(Чекирге)

Өн дуварда бир кабак,
Ичи долу дангалак,
Дили баары тик-так.
(Саат)

Узун Мити уз йатыр,
Кардашлары' дүз йатыр
(Киришлен дизмелär)

{ Ата-тай, мата-тай.
Инжä белли кара тай.
(Карымжa)

Вивиҗик, вивиҗик,
Хер бирин башында бирәр
чивиҗик.

(Узүм)

Вар бир өкүзүм, кулакларыны
Хем бойнузларыны кесмедән
Ичери гирмәз.
(Екмек, дилим, бука хем
аазым)

Нейдир о?
Ону сән да йапәрсын,
Бән да йапәрым,
Ташлар да, кушлар да.
(Дөнмәк)

Билмейежә, билмейежә
Бирин-биринә илиштирмейежә.
(Синҗир)

Даадан гелир дасайжаа,
Хей мини гиди үүрүжәә,
Фыш-фыш едер куйружаа.
(Тавшан)

Саа йанымда зүмбүл
Бән сөлейим да сән бил.
(Жеп)

Кааз йымыртлаан,
Аулу атлаан.
(Кабак)

{ Суда буулмаз,
Атештә йанмаз.
(Буз)

Гидәр, гидәр — изи йок,
Пара кадар гөзү йок.
(Кайык)

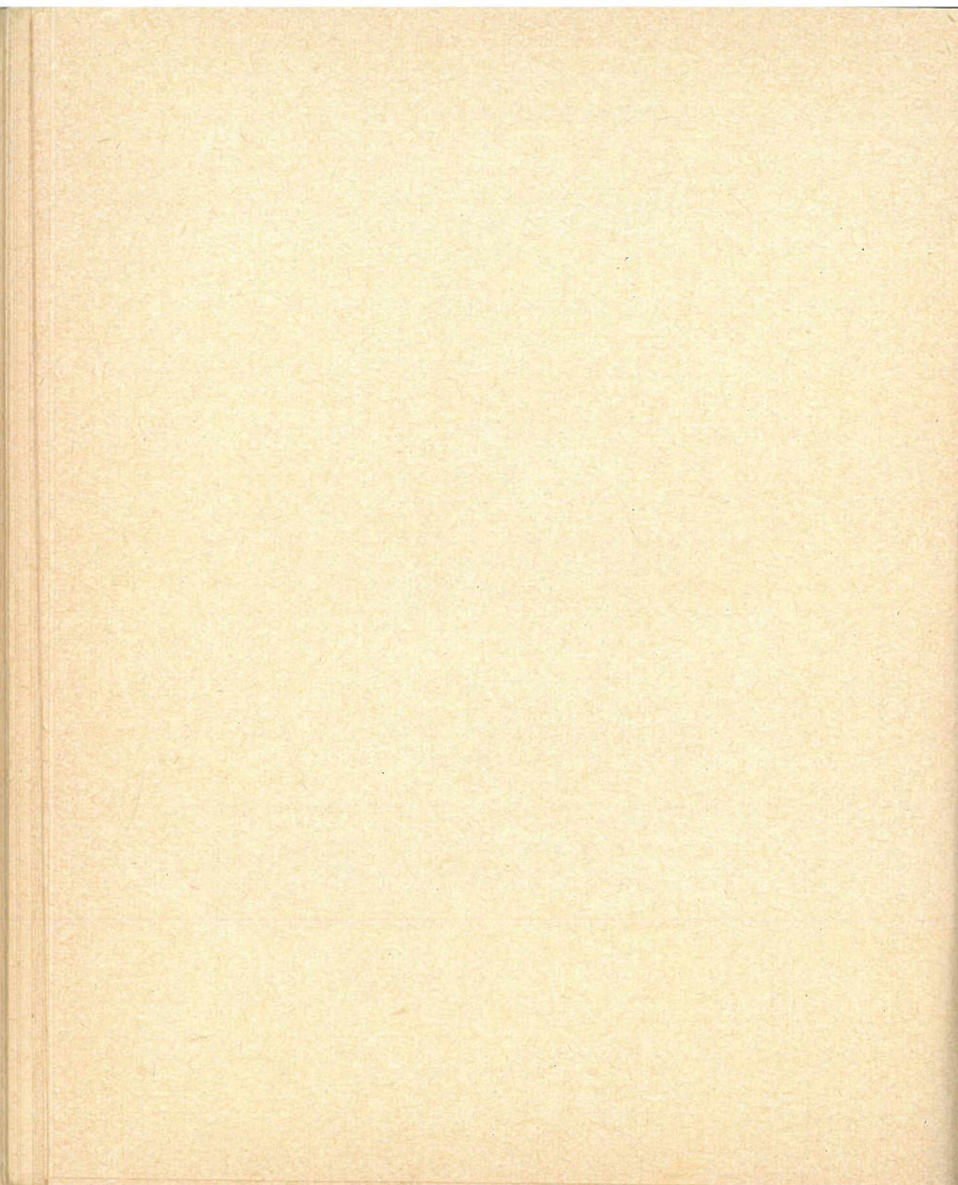
Даадан гелир, физлан
Еди бин йылдызлан.
(Түфек патламасы)

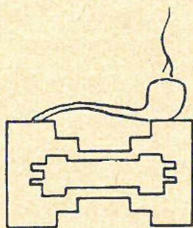
Өнүннән отлээр,
Куйруунан топлээр.
(Комбайн)

Авшамнеин енчеси,
Чингенә кемеңчеси.
(Сиври синек)

Гөрдүм аба,
Гечтим каба.
Гөрдүм дери,
Дөндүм гери.
(Айаз)

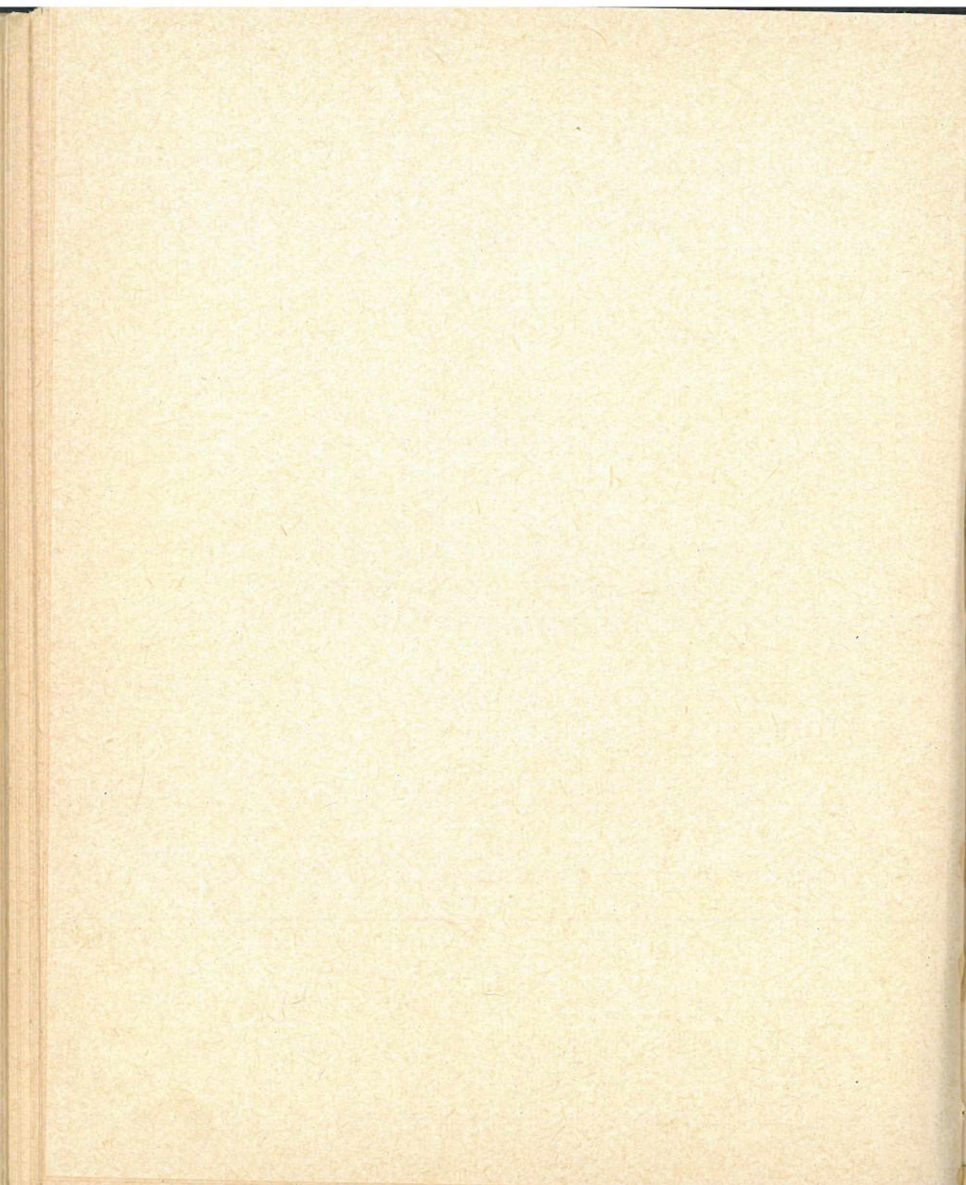
Етсиз-кемиксиз
Гунгур кушчаазы.
(Карымжа)

**МАСАЛЛАР, ЛЕГЕНДАЛАР,
АННАТМАҚЛАР**

**(СКАЗКИ,
ЛЕГЕНДЫ,
БЫЛИ.)**

ДӘДУНУН ХЕМ БАБУНУН МАСАЛЫ (СКАЗКА ПРО ДЕДА И БАБУ)

Бир вакытлар бир дәдуйлан бир бабу вармыш. Дәду пек йынатмыш. Бу бетерә бабуйлан айыры йашармышлар.

Бабунун еви мерҗимектәнмиш, дәдунун да еви тузданмыш.

Бир керә бабу коймуш бир чүвен мерҗимек кайнатмаа да гитмиш дәдуйа комушулаа.

— Дадо, биразчык өдүнч туз версәне.

— Сауш башымдан, бабо, сана кул да вермейжәм, — үфкеленмиш дәду.

— Болай, — демиш бабу, — йаасын бир буук йаамур да еритсин сенин евини, каласын сән, йынат көпек, уада.

Бабу лафыны кесәмеер, башламыш бир чывгын, бир кыеемет! Уч гүн үч гежә йаамур йаамыш. Дәдунун туздан еви еримиш. Бабунун сайды, мерҗимектән, ешермиш. Ама дышарда йаамур хеп йаайырмыш. Дәду дишлерини такырдадырмыш сууктан, хем бабунун ненчеринә гелмиш да йаварырмыш:

— Бабо-о, саде хайада колвер, бари бир көшежиктә дурайым. Олежәм. Дондум хем йашым.

— Ачан бән бир дамла туз истәрдим вердим ми? —

бабу сормуш. — Тә шинди, карт хобур, сән да дышарда
бириз дон...

Дәду бир-ики йуткунмуш да сора генә йнлвармаа
чекетмиш, нечин ки пек серинмиш дышарда.

— Бабо-о, өлунжә унутмайжам, бари хайадын бир
көшежиинә колвер. Беним ихтәр жанымы ажы...

Бабу, жана йакын, генә дәдуйу ажымыш. Усулуннан
резейи ачмыш да дәдуйу хайада колвермиш.

— Садә тә о көшежиктә дурасын, — демиш.

— Саа оласын, бабо, саа оласын, ислә ани буражаа
колвердин. Буна шукур, — гөз байыжы дәду демиш.

Кенди бабу ичери гирмиш, ардына да капуйу ислә
капамыш, гегәламыш. Бабу собасына дайанмыш. Хайат-
та сайды лүзгержик есәрмиш. Дәду йаш хем донук хич
йысынамазмыш. Башламыш бабуяа генә лаф катмаа.

— Бабо-о, сана йалныз сыклет гелмер ми? Бабо-с,
сән уйдун му, не? Бабо-о, ичери бени колверсәне! Сү-
пүрге ардында дуражәм.

— Сән дәдо, калын суратлы олма! — үфкәйлен бабу
сес етимиш, — зерә чыкып, орадан да урадажам.

Ама дәду сусмазмыш, бабуяу раата бракмазмыш.

Йок не йапсын бабу, дәдуйу ичери колверер, ама
деер:

— Тә сүпүрге, онун алтындан чыкмаасын!

— Саа ол, бабо, саа ол, ани буражаа колвердин.

Дәду окадар бакармыш, аяаа ичери бассын.

Авшаммыш артык, бабу күмбет үстүнә йатмаа чеки-
лер. Дәду деәрми:

— Бабо-о., күмбет бойунда кимсей йок. Ер хайлак.
Браксана оражыкта йысынайым.

— Дәдо, еринә канаат ол, зере ону да кайбедежән,—
бабу деәрмиш, ама зетчи, некез дәду бирдә-икидә хеп
сорармыш:

— Бабо-о, күмбет бойжазына гечейим ми? Бабо-о, күмбет бойжазына гечейим ми?

Ихтәр бабуя артык дәдунун биткисиз сорушлары рет етмишләр да демиш:

— Геч күмбет бойуна да бени саде раата брак. Дәду күмбет бойунда йысынмыш, рубаларыны курутмуш, сора геженин бир вакиды хич бабуя сормадаан гирмиш таа көшейә да бутүн көшейи капламыш. Герилмиш да таа сабаадан орада йаннарыны пиширмиш. Сабайлен, ачан бабуялан дәду уянмышлар, дышарда хава артык гүнешмиш, кушчазлар жывылдашырмышлар. Илкйаз артык, хализдән гелмиш. Бабу күмбет үстүндән инмәә салетмиш, не калмыш дәдууу чийнесин:

— Карт хобур, сән бурада не арээрсын? Кимә сордун!?

— Кимә сорайдым? Сән уйуурдун, — башламыш дәду, — Не, сән сыжакта йысынажан, бән да донайым мы? Дедим бән да көшедә сыжажыкта динненейим.

Бабу гөрмүш, ани дийлмиш ләзым дәдууу ичери колвермәә, ама шинди йокмуш нәпсын.

— Чекин, карт хобир, бир тарафа да күмбет үстүндән инейим.

— Чекинмейжәм, — дәрмиш дәду.

— Чекин, үстүна басажам!

— Чекинмейжәм!

— Сауш орадан!

— Саушмайжәм!

Бабу чекетмиш ааламаа да озаман дәду азыжик ер йапмыш күмбетән инсин кадар. Индийнән бабу изметини чекедер. Хепсини ишлерини йаптынан, бакырлары алып суйа гидер. Дәду тежижик онун ардына капуйу капамыш да резейи сүрмүш. Кенди да күмбет үстүндә бабунун ерини копламыш. Бабу судан гелер. Ойаны, буйаны; капу резели. Сес едәрмиш:

— Дäдо, сән йаптын буну. Ач резейи.

Дäду санысан ишитмäзмиш.

Бабу генä:

— Дäдо-о, капуйу ач!

— Ачмайжам. Дышарда дур! Бени пижä дышрда тутардын! — күмбет үстүндән жувап етмиш дäду.

— Дäдо, капуйу ач! Ев benim...

— Сенин сайды не!?

— Капуйу ач!

— Ачмайжам!

Йок не йапсын бабу, отурмуш пенчерä бойунда да аалармыш. Бабу бөлä аалайып дүүнүркан бурада бир куважик пейдаланмыш, конмуш да бабужуу гөрүп сормуш:

— Бабо-о, не аалээрсын?

— Не ааламайым! Дäду евимä гирди да капуйу ичйандан резеледи. Бени кендими да ичери колвермеер.

— Аалама, бабужук. Бән ону шинди ичердән уурадажам, — куванжык демиш да пенчеренин аралыындан ичери гирмиш, дору да дädунун койнусуна сокулмуш, дадуйу ийнесиннән сапламаа гиришмиш. Дäду дүшерäк күмбет үстүндән ерä, ердән хайада!.. Хайатта да ер буламээр кендинä!.. Куванжык хеп далээр. Хайаттан дäду ху дышары! Орадасайды бабу суважыйнан ону чыксын беклärмиш. Чыктыгы гиби: дөрт-беш суважы йынат дädунун омузларына чекмиш! Да биртаан ону ичери да хич колвермемиш хем онуннан гидип гелмемиш.

ДИМИТРАШ-ПЫТЫРАШ

Масал, масал матлады,
Масал күпү чатлады,
Бир масалжык атлады...

Шинди, чүнкү бир вакытларда вармыш бир Димитраш-Пытырташ:

Иинä кадар бойуймуш,
Акыллы да сойуймуш,
Сураты кашык кадар,
Бир гөзү елек кадар,
Бир гөзү синек кадар...

Фукараймыш Димитраш-Пытырташ. Кимсей да она бишейжик вермәзмиш, нечин ки, Димитрашын иша йарайжэк ери йокмуш.

Онун са докуз ушаа вармыш. Бир гүн, ачан имелик хептән түкенмиш, карысы она демиш:

— Хей Дмитраш, гитсәне сән да аалемин адамнары гибн курбетә да казанасын бишей, да чыкалым биз да фукаралыктан. Бу ушаклар йарын не ийежек?

— Нерейи гидәйдим? — уфкеленмиш бир-ики Димитраш-Пытыраш, ама ачан гөрмүш, ани карынын хализ вар дорулуу демиш: — Бән гидерим, нәны гөзүм гөрүсайды, беким бишей разгелирим.

Алэр кендини Димитраш да гидер нәны гөзү гөрүрсайды. Димитрашын да гитмеси: пытик-пытик, пытик-пытик, авшама кадар айырылмыш евдән бир үч бой арасы да етишмиш ишлек чаршы йолуна. Бир да бакса: йол бойунда бир бал фычысы вармыш. Димитраш дуймуш, ани бу фычыйы чаршыйа гидән сатыжылар талигаларындан дүшүрмүш, ама не вар насыл йапсын Димитраш

онуннан? Бишейжик: бойу күчүк, куведи да аачлыктан йок.

Дийл ани евә гөтүрсун, ама о фычыйы Димитраш ериндән да йокмуш насыл кыпырдатсын. Йаннашэр Димитраш фычыйа да бувазыны дойурмак ичин о балдан бир-ики пармаклээр.

Бирда ийиркан өлә денеер: фычынын долайында бала чок синек конмуш хем да хеп орада балдан бир сычанжык ийирмиш. Димитраш каврээр бир фышкан да бир салымда өлдүрмүш биркач синек хем сычанжыы. Алэр бу бир киятчык да йазэр она тә шуннары:

Димитраш-Пытыраш
Кырк учаннан
Бир качан
Бир салымда
Телеф етти!

Йазылэр, да, йоргун, фычынын йанында гөлгежиктә динненмәә йатэр. Димитраш-Пытыраш бутакым диннениркана, чаршы йолундан бирэкач дев адамы гечәрмиш. Буннар бойда бүүкмүшләр, еллери кавиймиш, хани вар бир лаф, ташы сыксыннар суйуну чыкаражэklar, ама вармыш табеетлери дааларда бөлүклен йашасыннар хем ширетлик тарафыны хич билмәзмишләр. Разгелдийнән бал фычысыны, девләр дурукланмышлар. Баксалар: фычыда бир кият йапыштырылы. Киятта да йазылы несә.

— Еле бак сән еле ба! — Шашмыш девлерин бири, кияды окудуктан сора.

— Насыл пеливан олсун бу! — демиш өбүрү

— Бир салымда кырк учан! Не, шака мыдыр бу? — девлерин үчүнжүсү шашмыш.

Лафедиркана өлә оннар денемиш, ани фычынын гөл-

гесиндä бир ериф динненер. Дүшүнөр буннар сорсун она билмеер ми Димитраш-Пытырашы.

— Хей, йоргун адам, — сеседер буннар хем дүртерлар Димитрашы. Димитраш фырлээр уйкудан сансан атешä басмыш.

— Хей дост, — сорэр дев адамын бири, — билмäми-син ким олажэктыр Димитраш-Пытыраш?

— Бäним Димитраш, — жувап бу, гөзлерини уварак хем бир сербез сеслän.

Девлär шаш-беш олмуш. Оннар башламыш дүшүн-мäй, насыл бу йок гибижä адам кырк учаннан бир качан бир салымда телеф етти. Оннар гиришмишлär Димитра-шын долайында йалпакланмаа.

— Прост ет, Мити ага, ани сенин уйкуну боздук. — Башламышлар сормаа нередän гелер, нерай гидер, насыл йашээр...

— Е бу бал фычысыны нередän алдын? — сормуш девин бири.

— Нередän, — жувап вермиш Димитраш. — каршы-да куванжылардан алдым да бурайы кадар гетирдийнен, дедим бираз диннейнейим.

— Олмамысын бизä кафадар? — теклив етмиш дев адамнарын башы, — гөрдүйнен, ани Пытыраш лафта да чемрек тутэр кендини.

— Нечи олмайым, — демиш Димитраш, — вар на-сыл. Бän ханидän кафадар арардым, ама тä шу балы евä гөтүрейим да озаман чекедежез.

Аннашэр буннар кафадар олмаа, девлерин бири те-зижик үкленер балы бак, оннарын адетти өлäймиш хер керä ени кафадарына йардым едärмишлär. Да гидерлär хепси Димитраша евä. Йаклаштынан евä Димитраш деер:

— Хей кафадарлар, дурун тä буражыкта, бän евä ги-дивереим карыйа бир имäk хызырласын сөлейим. Олмаз

өлә: септә евимә гелерсиниз да гидәсиниз бир икрамсыз.
— Ачан өлә адеет сиздә, вар насыл гидәсин, — кай-
ыл олмуш девләр.

Гидер Димитраш качарак евә үредер карысыны йап-
сын кендини, ани манжә йапәр, нечин ки хализдән ман-
жә пиширмә Димитрашларда йокмуш недән: Ушакла-
рына да деер:

— Хепсиниз бирәр чакыжык алын, да ачан бизә му-
сафирләр гележек, хем ачан бираз дуражэз, чакыжык-
лары билейрәк дев ети истемәә башлайын.

— Не о дев ети?

— Нашей о дев ети?

Димитраш:

— Сусун! Насы дедим, өлә да сөлейин! Дийл ләзым
чок ишләр биләсиниз.

Биткидә Пытыраш йапәр таа бир иш: долдурэр бир
чувала саман да бракэр ону таман ичер капусунун өнүн-
да, таван аазынын да уурунда. Сымарлээр карыйа чувалы
бурадан алмасыннар, о мусафирләрлән гелмейинжә.
Бундан сора тежижик дөнер девләрә.

— Хади буйурунуз, кафадарларым, афедин, бираз-
чик ойаландым.

— Йок зарары, — демиш дев адамнары, биз күсме-
ериз, — да гитмәә чекетмишләр. Гелдийнен буннар Ди-
митрашын хайадына, башлээр Пытыраш үфкеленмәә кар-
ыйа.

— Бу алтын чувалыны, — деер, — бурада брактым,
бурада да булдум. Биринизин аклы ермемиш атывер-
син ону тавана. — Кенди каврээр саман чувалыны да та-
вана баседер.

— Кой ба дев кафадэр, — деер, — сән да шу бал фы-
чысыны тавана.

Дев, йок нәпсын, зоржә, ама каалдырэр фычыйы та-

вана. Девләр бакынмыш бири-биринә да фисирдешмишләр.

— Гөрдүнүз мў, — деярмишләр, — күчүжүк, ама алтын чувалыны түү гиби атты тавана.

Отурэрлар ичердә, лафедерләр бир-ики, ону-буну. Бир да ушаклар чакыжыкларыны билейерәк башлээрлар:

— Тәтө, бән дев ети истеерим, тәтө, бән дев ети истеерим...

— Сысын! Сизи гарчалары йа! — усландырымыш оннары Димитраш.

Ачан ишитмиш буну девләр, бакыннырмышлар, урулмуш гиби. Ушаклар хеп истеәрмиш, хеп истеәрмиш. Димитраш калкынэр ериндән да такылэр кафадарынын биринә:

— Дев кафадар, — деер, — дур кесиверейим енсендән бу ушаа бир кыймык, пек етсемиш завалы.

Дев, бөлә ишиттийнән, сачлары сопа дикилмиш да демиш:

— Йок, Мити ага, алатлээрыз. Да бирин-икин девләр чыкмыш хайада. Димитраш:

— Бе дурун, бе олмаз... Манжә хазыр...

Девләр:

— Биз алатлээрыз. Истәрсән кафадарлык еделим, гел бизимнән билә, истәмәсән, кал саалыжааннан.

— Насы истәмейжеймишим, — демиш Пытыраш, — аннашмак бир керә олэр. Тә шинди сизи бән да етишерим.

Алэр бу йаамурлужааны да гидер дев адамнарыныннан билә, ушакларына да балы имелик бракер.

Гидер бу бизим кафадарлар, некадар гидер да етишеләр даалара, нередә йашармышлар дев адамнары. Гирдийнен даа ичинә девләр гөрмүш бир бүүк дут аажы. Сармышлар ону да чекетимишләр дут имәә, нечин ки

аачмыш завалылар. Хепси тырмашмыш аажын тепесинä, саде Димитраш ердä дурурмуш.

— Исäне сән да дутчаз, Мити ага, исäне!

Ха! — Дермиш Димитраш. — Дутлан дойум му олур? Истäмеерим.

Бе и, Бе олмаз... Димитраш сайды дут ийежек, ама етишäмезмиш даллара хем аажä да тырмашамазмыш.

Девин бири гөрмүш бу иши да басмыш бир далын үстүнä, ийилтмиш ону Димитраша.

— Буйур, Мити ага, сән да и, — деärмиш.

Димитраш тутунэр бу далдан да башлээр сыкы, сыкы дутлары аазына ташымаа, ама ачан ансыздан дев адамы колвермиш далы, Димитрашы о дал калдырмыш да басетмиш аажын öтä йанына... Кысметли жанаабет Пытыраш! Дүшмемиш ерä да öлсүн, ама разгелмиш кär бир тавшанын үстүнä, ани орадан гечärмиш, да тутмуш тавшаны! Ачан бираз топламыш кендини хем силкинмиш, Димитраш деärмиш.

— Незамандан бери бән бу тавшаны коллээрим. Деерим: ойандан гидейим — гөрөжек, бу йанындан гидейим — гөрөжек. Дедим: йа атлайым шунун үстүнä аач ашыры!..

Девлär буну да ишиттийнән генä шаш-беш олмушлар. Хепси аач үстүндä бири-биринä бакармышлар хем дүшүнүрмүшлär.

— Хеле бак сән не желлатлык хем кыйаклык вар бу йок алидä! Аач үстүндән атлады да тутту тавшаны!!!

Инер адамнар тез аачтан, да таасимлерлär гитсиннär девлерин бордейинä да пиширсиннär тавшаны. Гелдижеклери гиби девлерин бири башлээр мускулламаа тавшаны, бири суйа, öбүрү тутуштурэр атеши, Димитрашы да одуна йолламышлар. Хепсинä иш кувединä гөрäймиш, саде Димитраш башламыш дүшүнмäя, насыл о одун гети-

режек, ачан онда кувет йокмуш беш-алты кырынты да калдырмаа. Аклына гетирер бу таа бир ширетлик. Етиштийнән даа ортасына сойэр бир аачтан чок кабук да башлээр аачлары бири-биринә бааламаа кабуклан...

Беклеер девләр Димитрашы одундан гелсин, беклеер...
Пытыраш йок!..

Йоллээрлар бирини баксын, нәбэр бу орада. Дев адамы, ачан гөрмүш буну бааларкан, сормуш:

— Мити ага, нечин сән бу иши бошуна йапэрсын?

— Хм, — демиш Пытыраш, — хер гүн мұ бән сизә одун ташыйжам? Тә бөблә аачлары бири-биринә баалайып, бүтүннә даайы бордей йанына гетирежәм.

— Бей, Мити ага, олмаз өлә, — башламыш дев адамы йалвармаа, — биз даа адамыйыз, Бобадан-дедэдән бир даа калды, ону да көклейжән, да биз нередә йашайжэз? Брак дйл ләзым. Бән одун гетирежәм.

Укленер дев адамы бир арка одун, Пытырашы да вазгечтирер даайы сүрүмектән да гидерләр тавшамы пиширмаә. Гелдийнен бордейә, манжыйы хазырлээрлар да отурэр буннар, ийерләр ислә, сора херкез арармыш бир ер кендинә динненмаә. Димитраш та йок олмуш. Гөрдүйнен дев адамнары, ани Димитраш саушмуш, башлээрлар лаф етмаә онун ичин.

— Хей, — деәрмиш дев адамы, — етиштирмаәйдим, бүтүн даайы көклейжейди. Насыл ериф бу?!

— Ушаклары да дев ети истәрди, ачан она гиттик, ишиттиниз ми? — демиш өбүрү.

— Насыл йапалым да куртулалым ондан? — сормуш девлерин башы. Ишиттийнен баштан бу лафы дев адамнарын бири коймуш акыла хепсини өлдүрсуннар авшама Димитрашы. Хепси кайыл олмуш. Девләр лафыны кестийнен, Димитраш пейдаланмыш ичердә. Жанабет капу ардындан сеслемиш дев адамнарын лафыны, ама сусар-

мыш. Не йапайжэйдь о кожа дев адамнарына каршы. Дүшүнөр Пытыраш гене бир ширетләй...

Авшам олмуш ислә. Девләр хепси йатмыш да бакармышлар, һаны Пытыраш гидежек. Бу алмыш йаамурлужааны да чекетмиш.

— Нерайы гидерсин, Мити ага? — Авшам олэр, — сормуш дев адамнары.

— Йатмаа гидерим, — демиш Пытыраш күсүлү-күсүлү.

— Нечин ичердә йатмээрсин бизимнен билә?

— Ха, — демиш Пытыраш, — бән те орада маазалыкта йатажам, ичердә пек сыжак.

— Ко орада йатсын, — дүшүнмүш дев адамнары. — Таа да ий, колай олажэк ону битирмәй бу авшам.

Димитраш гидер маазаа, алэр бир бутужак, өлә кенди кадар, өртер ону йаамурлужаанан, кенди да чекинер маазанын бир көшежиинә да уйуйэр...

Геженин бир вакиды калкэр девләр, алэр хепси бирэр сопа да де Димитрашы дүүмәк. Басэрлар сопайы!! Хепси йорулмуш. Бир деярмиш:

— Хади бракын. Биз ону ханидән ездик!

— Хади гиделим, — демиш каланы да.

Бракэрлар да гүлерәк лафедирмишләр.

— Битти Пытырашын пеливанны, — деярмиш бири, — ләзым гидип сыбытмак ону маазадан. Бир да өлә лафедиркана сабайлан Пытыраш пейдаланмыш делим-дешик йаамурлужааннан сыртында.

— Бей, Мити ага, — башламыш биркачы ансыздан сормаа Димитраша, — Не сабайлан калктын? Насыл бу гежә уйудун?

— Сизиг о мааза, — жувап вермиг Пытыраш, — кими да олса калдыражэк. Доп-долу пирәйлән. Бу гежә бир о йанымы, бир бу йанымы, бир кафамы, бир аркамы далады пареләр. Бүтүн гежә уйуйамадым.

Дев адамнары бакырмышлар хем шашармышлар аклынжа

— Хеле бак сән, хеле бизим дүүмеклеримиз она пирә далантысы гелмишләр! Калкмыш девләр бир-ики йыканмышлар да гитмишләр, ангысы нәны билирсә кенди ишинә. Кимиси ава, кимиси балык тутмаа, авшам ичин имәә гетирмәә. Пытырашы бирери йолламамышлар, билирмишләр, ани о нерайы да гитсә иш башармамыш.

Авшамнейин адамнар топлашырмыш: ангысы бир йабан өрдәә урмуш, ангысы бир тавшан, ангысы бираз балык, ангысы бишей буламамыш... Пытыраш та чыкмыш бир аач алтындан, о бүтүн гүн уйумуш.

Тутунәр девләр авшам софрасыны хазырламаа. Ким одуна гитмиш, ким атеш башында диван дурурмуш, ким аулу сүпүрүрмүш. Саде Димитраш коймуш еллерини белинә да гезинирмиш. Денемиш буну девлерин башы да демиш:

— Хич олмасын, софрамыза гележек. Йн йоллайын ону да бир ишә.

— Мити ага, — чаармыш Пытырашы девлерин башы, — хепси иш йапәр, сән не өлә гезинерсин хайлак?

— Нәбайым, — демиш Пытыраш, — ачан бишей буйурмээрсыныз. Буйурун бир иш, бән да йапажам. Не, дийлим күчүк е?

— Йа, — демиш девлерин башы, — кавра тулуму да гетир бир тулум су. Манжаа хич йок не дөкелим.

Аләр Димитраш тулуму да гидер пынара. Долдурмээр тулуму суйлан, бак ону долуйкана хич ташыйамайжәк, ама шиширер ону солуклан да аазыны баалээр. Димитраш урмуш аркасына тулуму да йапылырмыш, ани пек аар ташыйәр. Гелирмиш терини силерәк. Гөрдүйнән девләр, демишләр аклынжа:

— Хеле бу хайырсыз да бир керә иши таманынжа йапты! Гетирер о да бир тулум су аалем гиби...

Гелдийнен Пытыраш отурмуш бордейин дышарсында динненмää хем тулуму да йанында тутармыш. Уурладый-нан девлерин гөзүнү, колвермиш солуу. Ачан дев ашчысы салетмиш манжаа су коймаа, су йок-

— Нередä калды су, ба Пытыраш?

— Хм, — демиш Пытыраш, — Ону бән ичтим. О ба-на кадарды.

— Тфу! — тукүрмүш ашчы. — Сән билмеермийсин, ани манжа кавуруләр да су лāзым олажэк? Кär шинди ми йандыйдын? Гит качарак да гетир бир тулум су, — изин етмиш дев ашчысы бир башкасына.

Дев адамы каврамыш тулуму да тезижик суйа вармыш, каланы да шашармышлар нересинä бу ийнä кадар адам ичти бир тулум суйу.

Гөрдүнөн бурасыны да девләр есапламыш, насынижä куртулусуннар Димитраштан. Нечин ки ондан дев аданарына бир фäйдä билä йокмуш, ама саде зарар. Ертеси гүнү сабайлен девлерин башы деер кафадарларына:

— Феналыклан биз бу хайырсыздан куртулмайжэз. Хади савашалым ийликлен. Йапажэз кендимизи, ани айырылэрыз. Пай едежез нейимиз вар да алажэз хепсимиз ангы йолу истеериз. Саде куртулалым бу беладан.

Олä да йапмышлар. Чаарэрлар Димитрашы, сөлеерләр, ани гелди вакыт кафадалар айырылсын. Девлерин бүүкү демиш:

— Шиндийä кадар топлadyмыздан хер кезä дүшер бирәр чувал алтын. Алыныз пайларынызы да, ким нāны гөзү гөрүрсä, гитсин!

Димитраш йапмыш кендини хаста. Девлерин бири куртулмак ичин алмыш Пытырашын пайыны да гөтүрмүш она евä.

Девләр, Пытырашы йолладыктан сора, генä топлашмышлар даайа да йашээрлар, хем ислä йашээрлар, Димитрашы да анэрлар. Ама Пытырашын да ишлери бираз

дүзелмиш. Имелик битти—сатэр бир-ики алтынжык, алэр бир чувал терекä, йашээр бираз. Битти терекä — гене сатэр алтыннардан, хеп öлä бүүн да йашээр. Да тä öлä о вакытлар гитти, масал да битти.

БҮҮЛҮ КАВАЛЛАР

(ВОЛШЕБНЫЕ КАВАЛЫ*)

Бир бобанын вармыш үч оолу. Икиси акыллымышлар, ама бираз коркакмышлар, үчүнжүсү да делижаймиш. Гелмиш вакыт бобасына öлсүн. Ани вар бир лаф, öлүмлү дүннä. Кенди о адам фукараймыш да йокмуш не мүлк ушакларына браксын. Олежейкана адам ушакларына сымарламыш:

— Бән öлдүктән сора хер бириниз үчүм олунжа беним мезарымы гежä да бирär керä беклесин. Орадан бән сизä вережäm пайларынызы...

Илк гежä гитмиш ен бүүк акыллы оолу бобасынын мезарыны беклемää, ама она геженин бир вакыды мезарлык ортасында титси гелмиш да качмыш евä, ама евдä Делижä сормуш батүсуна:

— Бән сенин еринä беклемää гидейим ми?

— Гит! — демиш батүсу.

Беклеер бу Делижä бобасынын мезарыны таа сабаа йаклашынжа. Бир да сабаа каршы мезар ачылэр да бобасы чыкэр.

Сән, — деер, — бени чожуум бекледин, на сана бир баашыш, — да верер она бир аач кавал, вердии гиби да генä мезара сакланэр.

Ертеси гүнү мезары беклемää гидер ортанжа акыллы, оолу, ама о да дайанамээр чок. Гежä йарысы олдуинан титсиленер да евä гелер. Делижä генä мезарлаа гидер.

* *Кавал* — длинная деревянная свирель.

Бу сефер сабаа каршы бобасы пейдаланмыш да она бир гүмүш кавал вермиш.

Учунжү гежә да мезары беклемәә сыра Делижедәймиш. О гидер кенди ичин беклемәә.

Бу йоллукта бобасы она верер бир кавал, ама о алтынданмыш.

— Не йапайым буннарлан? — сормуш Делижә бобасына.

— Буннар, — демиш бобасы, — бүүлү каваллар, сенадәймиш безбелли кысмет оннары кулланасын, батуннар корктулар, беним мезарымы бекләәмедиләр...

Сән, ачан ачалажан даада аач кавалларлан, озаман сана гележек чил бейгир, боз рубаларлан; ачан чалажан гүмүш каваллан, гүмүш гиби йалабык бейгир гележек таа да ислә рубаларлан; ачан да истейжән таа да ислә бейгир гелсин, чалажан алтын кавалларлан. Озаман гележек сана бир кундуз кара бейгир үстү алтын гиби йалабийжәк хем да бир кат ен паалы хем ий руба гетирежек.

Делижә, Делижә, ама бобасынын лафларыны аклында тутмуш. Евә гелип каваллары билдии ерә сакламыш, кенди да пинмиш күмбет үстүнә, башламыш синек тутмаа...

О вакытларда падишаа лаф колвермиш, ани кызыны еверер. Хем еверер она, ангысы атлы чыкажәк кырк кат бир бузлу шишә гиби йалабык байырын үстүнә, орадан падишахын кызынын үзүүнү алажәк.

Илк гүнү чок инсан топланмыш бузлу байырын бойуна. Хепси истәрмиш денесин кысметини, ама таа чоойу да маасус сийри гөрмәә гелмиш. Гелмиш бу Делиженин батүлары да кенди забунарак бейгиржиклериннән. Падишахын кызы кырк кат үүсек байырын үстүндә бир калә ичиндә дурурмуш, пенчерә ашыры инсана бакармыш, алтын үзүүннен ойнармыш.

Түрлү үүрүк бейгирләр гелмип бу сийрә, ама бири етишәмәзмиш бари байырын икинжи катына да. Икидә-бирдә хызланырмыш атлыжынын бириси, ама кайып гери дүшәрмиш. Делиженин батүлары хич байыра йаклаш-мазмышлар, ама саде сийр едәрмишләр.

Кенди Делижә, батүлары гиттижәәнән гирмиш даа ичинә да чалмыш аач кавалларлан! Осаат она гелмиш бир туйан чил бейгир, боз рубаларлан. Делижә гиинмиш ислә да тезижик гитмиш о да денемәә кысметини.

Делиженин пейдаландыы хепсини кушкуландырмыш, нечин ки орада башка өлә бейгир йокмуш. Ачан бир керә хызланмыш, йары ерәдан етишмиш, да гери дөнмүш. Инсанар хепси шаш-беш олмушлар.

— Нерели бу ериф? — Ким о? — сорармышлар. Делижә ики керә айланмыш буз байырын долайанында да гитмиш хепсіндән фызлы евинә. Даада бейгирин кол-верип, кенди йыртык рубаларыны гиймиш да батүларындан илери евә етишмиш, күмбет үстүнә пинмиш да синек тутармыш. Батүлары гелдийнен лафедәрмишләр икиси о гиргин ериф ичин. Делижә да күмбет үстүндан:

— Бан да ону гөрдүм!

— Сус ба дели! Нередән сән ону гөрдүн?

— Тезеклик үстүндән? — деәрмиш Делижә.

— Хеле, бак сән! — машмыш кардашлары, — сана, Делижәә падишаа кызы мы ләазым? Дур биз йыкәлым тезеклии да бакәлым нередән гөрежән!

Йыкмышлар тезеклии.

Ертеси гүнү батүлары генә гитмишләр сийрә. Делижә да артларындан гитмиш дааһа да чалмыш гүмүш каваллан.

Бу сефер гелмиш Делижәә бир гүмүш гиби бейгир йалап-йалап едәрмиш хем да гетирмиш Делижәә бир кат руба эпиз-ени хем пек гөзәл.

Делижә гиинмиш, дүзүнмүш, атламыш бейгирә да

учмуш-гитмиш. Сийржиләр са бекләрмишләр пейдалансын дүнкү ериф.

Да та биткидә о гелмиш. Лузгәр гиби айланмыш байыр бойунда, бейгирини курдурарак, да ачан хызланмыш, таа байырын тепесинә етишмиш, ама падишахын кызынан ел верәамемиш—каймыш гери.

Инсаннар башламышлар севинмәә. Падишахып кызы да бу ерифин ардына хайли бакмыш. Безбелли дуймуш, ани бу олажэк онун гувеси...

Делижә урмуш бейгирә бир чифт өзенги да учмуш-гитмиш евинә.

Батүлары евә гелдийнен, Делижә артык соба үстүндәймиш. Оннар генә башламышлар лаф етмәә сийр ичин. Делижә орадан, соба үстүндән:

— Бән да гөрдүм о чожуу!

— Нередән сән варды насыл гөрәсин, ба дели? — сормуш батүлары.

— Отлук үстүндән! — жвап етмиш Делижә.

— Йыкын отлуу, — демиш үфкели батүлары, да йыкмышлар отлуу...

Учунжү гүнү Делижә гелмиш сийрә өлә бир бейгирлән хем өлә бир кат рубайлан, ки өлә шей бирердә йокмуш. Пак нижә йалын йанармышлар. Делижә ачан хызланмыш, байырын чак тепесинә етишмиш, падишахын кызынын үзүнү алмыш хем елини сыкмыш нижә бир ени гувейә дүшер, да инмиш байырдан бейгирини курдурарак. Сийиржиләр окадар шашмышлар, ки бир карыш аазлары ачык калмыш. Делижәсайды түтмүш-гитмиш. Батүларындан илери евә етишмиш, даада бейгири колвермиш, ески рубаларына гийнмиш хем саа елиндә пармааны да бааламыш — алтын үзүү кимсей гөрмесин дейне.

Батүлары гелдийне, Делижә оннардан илери башла-

мыш аннатмаа, нижә ерефин бири чыкты бейгириннән падишахын кызынын йанына да алды онун үзүүнү.

— Бе сән нередән бу иши гөрдүн? — сормуш агалары.

— Кочаннык үстүндән, — демиш Делижә.

Батүлары үфкедән кочанныы да йыкмышлар. Делиженин бетеринә кызгя батүлары аулу бош бракмышлар. Оннар сорармышлар Делижәә:

— Не олду о сенин пармаана да бааламышын ону?

— Кестим, — жувап етмиш Делижә, — күллүктә ойнаркана.

Авшамнеин хепси йатмышлар уйумса, шавкы сүндүрмүшләр Делижә дайанамазмыш, күмбет үстүндә ачыпачып пармаанда алтын үзүүнү бакармыш. О ачыкча ичерси айдыннанырмыш. Батүлары санмышлар ани Делижә сергендән чирниклери чекетти йакмаа.

— Бе йакма о сирниклери, лобут ийежән!

Делижә генә шыладырмыш үзүү.

— Бе брак сирниклери дедик сана е! Ичерсиги йакажан! Делижә генә усланмазмыш.

Калкэр бүүк батүсү да Делижәә — бир лобут, тә о лобутлардан ани йакасы ачылмадык...

Олә кавгайлан кардашлары о гежә уйумушлар...

Бир-ики гүндән сора падишаа башламыш аарамаа ким олдууну онун гүвеси. Аскер мемлекети долайламыш — гүвә йок.

Бирдә, Делижә гитмиш да демиш падишаа, ани о онун гүвеси. Падишаа хич инанмамыш. Кызы гөрдүүнен бу йыртык Делижейи башламыш ааламаа, ама ачан Делижә гөстермиш үзүү, инанмышлар. Йокмуш артык нәпсыннар.

Делижә чыкармыш койнусундан бүүлү каваллары да үчүннән да чалмыш бирәр хава. О саат она гелмиш бир файтон үч бейгирлен хем үч кат рубайлан. Гийнмиш Де-

лижә, отурмуш фыйтона, отуртмуш йанына падишахын кызыны да гитмишләр стевоноз олмаа...

Делиженин батүлары үфкедән хем хасеетликтән чатлармышлар. Делижә сайды дүүнә масуз ониары да чаармыш, гөрсүннәр, ани шинди о дийил Делижә, ама падишаа гүвеси... Бүүк дуун олду. Дүүндәйди бүтүн мемлекет да бән да орадайдым, каршыда отурурдум, чок түрлу мажалар идим, шараплар ичтим. Евә да бир чанак баклава манжасы вердиләр, ама гелиркан онүма чыкты те бу бизим калын суратлы Иванчу.

— Вер о манжайы бана, да вер!.. Уфкедән бән она бир чанак салдым! Херерси баклава олду! Разгелмиш чанак кәр айаана. Адам бүүн да сакат гезер.

ҮЧ ПЕЛИВАН

(ТРИ ПЕХЛЕВАНА)

Бир вакытта вармыш, бир вакытта йокмуш, еер олмаймыш, сөленмейжеймиш. Бир Аач-Кыран вармыш. Бу Аач-Кыран улу даайын ичиндә йашармыш, нередә, онун табеетинә гөрә, чок аач кырмаа дейне булунурмуш. Аач-Кыран хер гүн сабайлен калкармыш, үзүнү йыкадыктан сора ава гидәрмиш. Йолжа уз гитмесин е, ама Аач-Кыран е, сапып-сапып йолдан, калын-калын мешә хем кавак аачлэрыны кырармыш. Она бу иш дийл ани зор етсин, ама насыл бир йонунжак гиби гелирмиш.

Гүнүн бири хеп о йолжа, ангсыйжа Аач-Кыран ава гитмиш, гечер бир башка даа йашайыжысы, Айы-Кулак. Бир даа денесә: йол бойунда аяакча аач сат-пат калмыш. Таа чоюу аачлар орталарындан, еки да көктән кырыкта ердә дөшелиймишләр. Башлээр Айы-Кулак душүн-мәә:

— Ким олсун бу?

Насыл йапсын да гөрсүн о бу ерифи. Койэр калибинә беклесин ону бу йолда авшам олунжаа кадар. Деер:

— О хеп бурадан ләзым гечсин...

Вақыт са таман уулен девирилмәә йакынмыш. Чекинер Айы-Кулак йолун бир тарафына, топузуну елиндән ерә бракэр, да йан гелер ешил чименин үстүнә. Йоргун йолдан, Айы-Кулак уйукламаа калмыш. Бир да копмасын мы бир чатырты улу даайын ичиндә! Калкэр Айы-Кулак бу сесә. Бир да бакса — Аач-Кыран гелирмиш. Аачлары чатыр-чатыр кырэрак. Чыкэр бунун онүнә Айы-Кулак да сорэр:

— Кимсин сән? Нечин бу даайы бошуна йасларсын? Гел таа ий куведимизи денейелим да кафадар олалым!

— Беним адым Аач-Кыран. Уз йыллык аачлары чырпы гиби уфалээрым, да сендән ми коркэжам? Хади денейелим куведимизи, — кайыл олмуш Аач-Кыран.

— Тә беним топузум, — деер Айы-Кулак, — ангымыз таа йукары атажэк топузу, о үстелейжэк.

— Хади бакалым! — демиш Аач-Кыран, да ачан каврамыш кырк путлук топузу, осаат гөкә ону учуртмуш. Дүшсүн топуз, дүшсүн... Йок!

Бир да йарым гүндән сора дүшер да беш аршын ерә батэр.

— Дур, — деер Айы-Кулак, — шинди да бән атэйым. Ачан дирешип да басер топузу — бир гүндән сора дүшер, он аршын да ерө батэр. Гөрдүүнен буну, Аач-Кыран еваллаа гелер Айы-Кулаа да олэрлар икиси кафадар. Чекедер буннар икиси улу даажасына гитмәә. Бир да баксалар, денеерлар, ани даа ичиндә гүрген аачлары дөр-дөр-бешәр бирердә кыврэшык дурэрлар.

— Бе, не олсун бу?!

— Дур, — деер Айы-Кулак кафадарына, — бу ләзым олсун бир даа йашайжысы. Тә шу чименин үстүна оту-

ралым да беклейлим ону. О хеп бир керä бурадан лä-зым гечсин...

Беклеерлär бир гүн, беклеерлär ики—йок! Бир да үчүнжү гүнү сабайлан пейдаланэр бир гениш аркалы, бир балабан адам. О хем гидärмиш, хем гүрген аачларыны топлайып-топлайып кыврадырмыш, насыл иплии кыврадырсын.

— Не окадар хызланмышын? — сес едер Гүрген-Кыврадана Айы-Кулак таман о заман, ачан о оники гүрген аажыны өлä сыкы кывратмыш, ки гүргеннердän шыпыршыпыр су дамнармыш... — нäбэрсын сän бу даа ичиндä?

— Не йапайым,—жувап вермиш Гүрген-Кыврадан,—тä бөөлä кимär керä хайлак калдыйнан, ойнэрым даа ичиндä.

— Ислä ойун бу! — демиш аклынжа Аач-Кыран, да теклив итмиш Гүрген-Кывраданы:

— Ол бизä кафадар.

— Хм, — демиш Гүрген-Кыврадан, — илкин лäзым өлчелим куведимизи да ондан сора бакажэз, вар мы насыл биз кафадар олалым.

— Хаде өлчелим! — демиш Айы-Кулак, — да гөстеришиш-Кыврадана кырк путлук демир топузуну. — Тä буну, — демиш, — ангымыз таа йукары атажэк, о үстелейжек гүрештä.

Илкин атымыш топузу Аач-Кыран да топуз йарым гүндän сора дүшмүш, ама ачан атымыш Айы-Кулак — топуз дүшмүш бир гүндän сора. Денемиш Гүрген-Кыврадан, ани бу даа йашайыжылары дийл йуфка адамнар, оннарлан вар насыл кафадар олмаа.

— Дур, — демиш, — бän да гөстерейим оннара куведими...

Ачан Гүрген-Кыврадан басетмиш гөкä топузу, таа уч гүндän сора дүшмүш хем беш стынжын ерä батмыш! Гөрдүүнен буну, Аач-Кыран хем Айы-Кулак пек шаш-

мышлар хем севинмишләр, ани разгелмишләр бөлә кави хем кыйак кафадар.

Куветлерини денедиктән сора үч даа йашайыжысы аннашмышлар олсуннар кафадар өлүнжә. Бири-бирини зорда бракмасыннар хем, ләзым олурса, зорда кафадарлык ичин жаныны да орталаа койсуннар.

Бу үч кафадар хем лаф едәрмишләр хем улу даажасына гидәрмишләр. Гидә-гидә етишмишләр бир бордей йанына. Гирмишләр ичинә. Баксалар: бордей бошмуш. Кафардарлар дүшүнмүшләр шиндән сора бурада йашасыннар...

Йашээр буннар өлә үчү бу бодейдә улу даайын ортасында. Сабайлан икиси кафадарларын ава гидәрмишләр, бириси да, ангысына сыра гелирмиш, ездә калырмыш имәә хазырламаа.

Бир керә калмыш ездә Аач-Кыран. Бүтүн гүн ишлемиш, одун йармыш, авшама дору чорбайы хазырламыш да йатмыш бордейдә динненмәә. Бир да улу даайын ичиндә бир кыеемет, бир уулту копмуш. Уйанса Аач-Кыран да бакса: бир Жендем-Бабусу гелирмиш. Бир ченеси ердә, бир ченеси гөктә, папучларыннан тозадарақ, сопасыны какарак дору бордейә гелирмиш.

— Авшам хайыр олсун, оолум! — демиш, — Вермәсин ми дадайым чорбандан? —

— Тее кашык, — демиш Аач-Кыран, — ал да дат, ачан пек истеерсин.

Бабу кашыы алмамыш, ама калдырмыш чүвени да бир солукта ичмиш чорбайы. Ачан гөрмүш буну Аач-Кыран, салатмиш алсын топузу да икрамласын оннан бабуйу. Бир да бакса: Жендем-Бабусу йок олмуш!!!

Не йапсын шинди бу. Дүшүнә калмыш. Гелмиш кафадарлар, башламышлар имәә сормаа...

— Йок не йапсын Аач-Кыран утанмыш бир-ики.

Сусмуш, биткидә йутмуш сармайы да сөөлемиш дору не олду.

— Бән кендим да аачым, — демиш. — Нередән пейдаланды бир Жендем-Бабусу гелди: бир ченеси ердә, бир ченеси гөктә, папучларыннан тозадарак. сопасыннан какарарак, истеди датсын чорбадан. Бән да вердимч Ама о алмады датсын инсан гиби, калдырды да хепсини чорбайы ичти. Сал-егтим алайым топузу, бир да баксам, о йок олмуш...

— Еле бак сән! — демиш Айы-Кулак. — Сән да пеливан кендини койэрсын. Бир бабунун акындал геләмемешин. Не ийежез шинди?

Бакынмыш кафадарлар бири биринә да өлә да аач йатмышлар. Сабайлан учу да үфкели калкмышлар, тезләә кавурмушлар, не авдан гетирдийсалар, да имишләр. Айы-Кулак демиш:

— Бән буун евдә калажам. Гөстерейим, — демиш, — бән о байуа, насыл чорба ичилер.

Калмыш Айы-Кулак евдә, хазырламыш манжайы, сүпүрмүш гөзәл пак бордейин өнүнү, чыкармыш топузу уза да бекләрмиш гелсин Жендем-Бабусу. Беклеер, беклеер-йок!

— Хаа! — дүшүнмүш Айы-Кулак. — Аллелә корктун сән, насыл бән дуйэрым! Таман о өлә дүшүнүркән бир да гөрүнмүш йыракта бир байыр кадар бабу. Бир ченеси ердәа, бир ченеси гөктә, папучларыннан тозадарак, дору бордейә гелирмиш.

— Тә шинди бән сени йыкрамлайжам, — демиш аклынж Айы-Кулак, — йаклаш сән бурайы да аннашажэз.

— Авшамын хайыр олсун, оолум! Не окадар үфкелийсин, санэрсын чорбаны мы алажам? Қоркма!..

— Аха, — демиш Айы-Кулак, — не сән сандын бән сана Аач-Қыран мы? Елтен диймәә чорбайа да тә топуз... Бирдән ерә батажан!!!

— Не лăзым бана сенин чорбан? — демиш гӧз байы-
жы Жендем-Бабусу. — Бӑн истеерим сана таа ий олсун.
Манжанын алтында атеш битмиш суажӧк. Чекин бир
тарафа, тӧ бу одунжуу сӱрейим алтына.

— Геч да кой, — демиш Айы-Кулак да чекинмиш бир
тарафа чӱвендӑн. — Ама манжаа докунмаасын!!!

Еле, ким докунмайжӧк! О буну беклӧрмиш. Таа йак-
лашынжа чорбаа каврамыш ону да сӱпӱрмӱш, гык дей-
инже. Айы-Кулак топузу алынжа, о йок олмуш! Топла-
мыш кендини Айы-Кулак, ани алданды, ама йок не йап-
сын, геч! Салетмиш ойаны, салетмиш бу йаны — бабу
тыымыш гитмиш... Айы-Кулак чатлайа йазмыш уфкедӑн.
Кафадарлары гелмиш — имӧӧ йок.

— Бӑн сана демедим ми? — башламыш Аач-Қыран.—
Қойма оқадар кендини. Тӧ сени да алдатты Жендем хай-
ырсызлыы.

— Бракын чекишмейин, — демиш Гӱрген-Қывра-
дан, — калажам бӑн йаарын имӧӧ йапмаа. Гӧстерейим
бӑн о бабуя, насыл хазырдан манжа имӧӧ.

— Сабайлан гитмиш Айы-Кулак хем Аач-Қыран ава.
Евдӧ калмыш Гӱрген-Қыврадан. Хазырламыш манжайы,
йармыш одун, сӱпӱрмӱш бордейин ӧнӱну да чыкмыш бак-
сын гелмеер ми бу чаарылмадык мусаафик. Еле да бак-
са, улу даа гӱрӱлдӧрмиш. Жендем душманы бир ченеси
ердӧ, бири да гӧктӧ, папучларынынн тозадарақ, сопасын-
нан каракақ бордей йанына гелмиш да Гӱрген-Қыврада-
на селӧм вермиш, ама бу чок-чок лафа дурмамыш оннан.
Каврамыш бабунун пеликлериндӧн, беш гӱрген аажы би-
рери кывратмыш да оннарлан бабуя бордейин диреенӧ
бааламыш. Кенди да йатмыш динненмӧӧ. Дуйдуйнан ба-
бу, ани Гурген-Қыврадан уйумуш, усулуннан гиришмиш
чатыр-чатыр... бордеи сӱрӱмӧӧ. Сӱрӱйӧ, сӱрӱйӧ ӧлӧ ге-
тирмиш бу бордеи жендемин делиинӧ. Бурайы гелдий-
нен, бабу салверилмиш делик ичинӧ, пелии копмуш да

куртулмуш. Ама Гүрген-Кыврадан хеп уйурмуш, бак онун уйкусу да пеливаннына гөрә аармыш, йаттыйнан бир афтаадан уйурмуш.

Ачан Айы-Кулак хем Аач-Кыран гелмишләр авдан, баксалар: бордей ески ериндә йок!

— Не олсун бу иш? — дүшүнерләр.

Ачан гөрмүшләр, ани бордейин ериндән гидер даа ичинә бир чизи, топламышлар кендилерини, да башламышлар аннамаа не олдууну. Чекедер буннар о чизийжә гитмәә... Гидә-гидә етишмишләр жендем делиинә. Онун бойунда бордей дурурмуш, ичиндә дә Гүрген-Кыврадан уйурмуш. Калдырәр буннар кафадарыны, башлээрлар сормаа не олду.

— Не, — деер Гүргенжи, — тә бордейин дирендә баалы о гөзәл бабу, ани сизи икинизи да алдатты. Отурун ийин да сора бакажэз не йапмаа ону.

— Биз имәә ийежэз, — деерләр Аач-Кыран хем Айы-Кулак, — олду үч гүн сыжак иммериз, ама бабу йок, бордей да ериндә дийл!

Бакса Гүргенжи: хем да дору!..

— Ах сени, карт хобуруну, сени хаа! — демиш Гүргенжи. Пек кызмыш бабуя да үфкедән дишлерини гыжырдатмыш. — Не йапып едежэз, ама бу бабуу үстелейжэз. Ташыйын бана гүрген аачларыны, бән оннардан кыврадажам бир узун чаты да колверилежэз жендемин делиинә.

Чекедер шинди бу кафадарлар ишлемәә да гүргендән йапэрлар бир пек узун, узундан узун бир чаты. Ачан ону хазырламышлар, атэрлар четиле: ким илкин колверилсин. Дүшер илкин салверилсин Аач-Кырана.

— Хей, — деер, — кафадарлар, бу делиин беки хич диби йок! Ачан «йандым» бааржам — чекин гери.

Башламышлар колвермәә. Салверерләр бир гүн, ики.

Учунжү гүнү авшамлейин башлээр деликтән сес гел-
мәә.

— Иандым бей! Чекин! Иандым бей! Чекин йукары!

Йок не иапсыннар, чекерләр гери, лафлары өләймиш.
Хани вар бир лаф «Лаф балдан татлыымыш»... Ачан
чыкармышлар, Айы-Кулак демиш Аач-Кырана:

— Нерен сенин пеливан? Сән бир коркаксын! Салвер-
рин бени, бакалым бән етишәмейежәм ми бу куйунун ди-
бинә. Ама бираз дүшүндүктән сора демиш:

— «Иандым» баарырсам чекәсиниз, хей ойнамайын!

Гиришер буннар колвермәә. Салверерләр бир гүн,
ики, үч... беш гүн. Сес хеп йок! Алтынжы гүнү авшамлейин
ишидилмиш илктән йавашажык, сонунда да, не куведи
варса, бир баарыш:

— Иандым бей, чекин! Иандым бей, чекин!

— Чок дүшүнмүш кафадарлар не йапсыннар, ама ак-
лына гетирмишләр аннашмайы да чекмишләр гери...

Чыкардыйнан, Гүрген-Кыврадан дайанамамыш да
демиш:

— Иа салверилейим бән. Гөрерим, ани сиз йапамэр-
сыныз бишей. Коркаксыныз икиниз да.

Ачан бааламышлар Гүрген-Кывраданы ислә, салвере-
жийкана Аач-Кыран сормуш:

— «Иандым» баардыйнан чекелим ми гери?

— Йок,— демиш Гүрген-Кыврадан.— Некадар «Иан-
дым» бааражам, окадар таа чок салвериниз, ама ачан ча-
тыйы саллайжам билин, ни етиштим дибинә жендемин.
Салверәсиниз чатыйы да.

Башлээр буннар салвермәә. Салверерләр бир гүн ики,
үч. Салверерләр он гүн. Куйудан хеп ишидилirmiш:
«Иандым бей, салверин! Иандым бей, салверин!»

Салвермиш буннар таа он гүн куйудан хеп сес иши-
дилirmiш «Иандым бей, салверин!» Ачан салвермишләр
отуз докуз гүн, кыркынжы гүнү сабайлен чатыйы башла-

мыш Гүрген-Кыврадан салламаа. Озаман Аач-Қыранлан Айы-Кулак салвермишләр чатыйы да. Кендилери да бордейдә башламышлар йашамаа, даада авланмаа хем Гүргенжийи да беклемәә...

Гүрген-Кыврадан етишмиш жендемә. Силкинмиш бу ислә, бакынмыш долайя да үч йол гөрмүш. Сайыкламыш ангысыны алсын да дүшүнмүш орта йолжа гитсин. Гидәркан өлә, бир гөзәл ев гөрмүш да онун ичинә гирмиш. Ачан ачмыш илк капуйу, бакса: бир пек гөзәл кыз гөрмүш. Гүнә дәрмиш: «Йа дуу, йа да дууажам!» О дүзенда докурмуш.

— Заманын хайыр олсун, гөзәл кыз! — селәм вермиш Гүрген-Кыврадан. Бу кыз гөрдүүнен йабанжыйж даптуру гелмиш.

— Не аарарсын бурада, кардашым? — сормуш. — Бурада курткуш гезмәз, сән насыл гелдин? Беним вардыр бир орбажыйкам, етиштирирса, сени да йир, бени да ийир.

— Сакла бени, — демиш Гүрген-Кыврадан. Кыз алмыш ону да сакламыш пат алтына...

Гелдийнен Жендем-Бабусу бакынмыш. Бир-ики кокмуш да демиш:

— Не инсан етинә бурасы коктү?

— Не кокажэды, анажыым, сана беки өлә гелди, Билмәмисин, ани бурада курткуш та гезмәз! Нередән инсан гележеймиш?

Бабу отурмуш имиш да йатмыш уйумаа. Ертеси гүнү, Жендем-Бабусу сауштуйнан, Гүрген-Кыврадан бу евин таа бир капусуну ачмыш. Орада таа гөзәл бир кыз гөрмүш. Гүмүш рөкедә ишләрмиш... Бакышы гүнүн да шафкыны кесәрмиш! О гөрүнжә Гүрген-Кывраданы, она сормаа башламыш:

— Кардашчыым, — демиш, — не аарарсын биздә? Бурда дийл инсан, ама курткуш да гезмәз. Чабук сак-

лан, зерә бизим вар бир чорбажыйкамыз, гелирсайды, сени да ийир, бени да ийир. Гүргенжи пат алтына гирмиш.

Гелдин гиби Жендем-Бабусу авдан, сормуш:

— Не букадар инсан тенинә кокәр бурасы!—Бакынмыш чиркин-чиркин... Бираз усландыйнан отурмуш имиш да йатмыш уйумаа. Ертеси гүнү бабу ава гиттиктән сора, Гүрген-Кыврадан бу евин үчүнжү хен битки одасыны ачмыш. Бурада да о бир кыз гөрмүш. Алтын кукаларнан бүрүнжүк тантела өрәрмиш. Обур кызларадан таа да гөзәлмиш. Онун бакышы гүнүн шафкыны кесәрмиш. Гүлүшү йылдызлары топлармыш...

Не аарарсын бурада, кардашчыым? Бизә курткуш басмаз! Сән насы бурайы етиштин? Бизим вардыр бир чорбажыйкамыз, етиштирисайды, сени бурада, сени да ийир, бизи да ийир. О бизи капты бобамыздан да капалды бурайы, кендинә бизи изметчи йапты. Илк одадакы кыз — беним буук кызкардашымдыр, икинжидә-ортанжасы. Бән дә бу үчүнжү одадайым ен күчүйүм. Чабук саклан тә бу пат алтына, зерә бабу гелер, уулту ишидилер...

— Бән коркммэрым сизин чорбажыйканыздан, — демиш Гүрген-Кыврадан.

— Оф, кардашчыым! Билмам, ондан хепси коркәр. Ама сән онуннан дүүшмәә башларсан, — тә жамал сентидә онун куведи, ал да девир ону, озаман колай үстелейжән Бабуу.

Кыз лафыны башыры-башармаз хоп Жендем-Бабусу одайа гирмиш. Гөрүнжә Гүрген-Кывраданы тынымыш.

— Ха-ха-ха! — Гүлмүш бабу да сормуш.

— Сән мийсин о, ани бени пеликлеримдән бордейин диреенә бааладыйдын? Тә шинди бән сендән үфкеми чыкаражам. Бабу хызланмыш куведини алмаа, ама Гүрген-Кыврадан ансыздан Бабунун белинә бир топуз ур-

муш. Бабу ерә дүшмүш. О калкынжа шишежитән бүүлү куведини девирмиш. Ачан дуймуш Бабу, ани куведи кесилди, еваллаа гелмиш, ама Гурген-Кыврадан ону хич сесләмемиш. Таа ики топузда Бабууу өлдүрмүш. Кыза да демиш:

— Тә Бабууу телеф еттим, сизи жендем феналыыдан куртардым, Башка бишей истәмеерим, садә теклиф едежәм: Сән оласын беним кысметим, ортанжа кызкардашын Аач-Кыранын, ен бүүк кызкардашын Айы-Кулаан кысмети олсун. Шинди бән гидежәм бираз гезинмәә хем бакажам, насыл чыкмаа бу жендем мемлекетиндән. Йашайын болда бән гелинжәә кадар.

Чекедер Гүрген-Кыврадан йолжа гитмәә. Гидер бир гүн, гидер-ики, учүнжү гүнү бир чешмә башына етишмиш. Орада бир кыз отурармыш, хем суйа бакармыш хем аалармыш...

— Авшамын хайырлы олсун, гөзәл кыз! — Селәм вермиш Гүргенжи да сормуш:

— Не зорун вар да өлә бангыр-бангыр аалээрсын?!

— Не ааламайым, йолжум, — демиш кыз, — ачан тә шинди змей ләзым гелсин да исин бени.

О бизим тарафа даданды, хер гүн бирәр инсан имейинжә, чешмедән су бракмээр алалым. Бән анама-бобама бирим, ама тә бана да сыра гелди. Чабук, йолжум, зерә беним бетеримә сени да ийир.

— Коркма, — демиш Гүрген-Кыврадан, — бән сени змейдән куртаражам. Битлә беним башымы. Ачан горержән ани змей гелер, сапла ийнәйлән кулаамы да бән уянажам.

Кыз өлә да йапмыш. Гөрдүүнен змейи сапламыш Гурген-Кывраданын кулааны. Гөрдүүнен икисини буннары змей севинмиш.

— Шиндийәдан бирәр ийирдим, — демиш, — ама бу йол ики ийнежәм.

— Йа ики ийежән, йа да хич ийәмейжән хем кафаларыны кайбедежәм! — демиш Гүрген-Қыврадан, да тутунмуш гүрешә змейлән. Уч гун, үч гежә дүүшмушләр. Биткидә змейин докуз кафасындан бир калмыш, ама бир недән сора Гүрген-Қыврадан ону да кесмиш...

Гөрдүнен буну кыз пек севинмиш, да пеливаны евә теклиф етмиш.

— Беним бобам, — демиш, — бу мемлекеттә падишаадыр. Гел гөрүн онун үзунә да билә севинелим бу ишә.

Гүрген-Қыврадан гитмиш падишаха. Падишаа пек чок севинмиш, да севинмеликтән бир конушка топламыш. Гүргени баша отуртмуш да хепси мусаафирләр йанында адамыш куртарыжыйа вермәә нейи о истейжек: йарым падишахладаан еки да, истәрсә, кәр кызыны давережек олмуш.

— Хади сөлә Гүрген-Қыврадан, — демиш, — не дилейжән бөндән бу ийлик ичин?

— Не дилейим? сормуш Гүргенжи. Кызыны сенин аламайжам, нечин ки артык гелиним вар. Башка да шинди йок не истейим. Еер бир сора бишей ләзым олурса, гелип истәрим. Кайылмысын буна?

— Кайылым, — демиш падишаа да чекетмишләр конушмаа, шенненмәә. Башардыйнан конушмайы хем биркач гүн диннендиктән сора, Гүрген-Қыврадан генә вармыш. Гитмиш бир бун, гитмиш ики, учүнжү гүнү бир даа ичинә гирмиш. Орада бир балабан, даллы хем усек мешә аажы вармыш, онун да үстүндә сансын бир тепси гиби йува вармыш. Ачан ислә бакмыш, Гүрген-Қыврадан де-немиш, ани аажә бир ики кафалы змей тырмашырмыш, ама йувада да йавружуклар жывыл-жывылдармышлар хем адам сесиндә йалварымышлар:

— Йолжү, гел куртар бизи! Йолжү, гел куртар бизи! Гүрген-Қыврадан чок дүшүнмеер, ики топузда змейи

семелемиш, чикарып кылыжыннан ону доврамыш, да
важын алтына йоргун динненмää йатмыш...

Йавружукларын са анасы бир буук карталмыш. Ону
елли стынжын канадынын узуннуумуш. Гүргенжи аач ал-
тында уйуркан, бирда гелер картал. Буну гөрдүүнен баш-
лээр үфкеленмää.

— Аха-а-а! — демиш, — сәнмийсин о, ани benim йав-
руларымы хер йылын ийирдин ба дән сени етиштирәмез-
дим. Тә шинди биз аннашажэз! Башламыш Гүргенжийи
канадыннан дүүмää. Бирда, йаврулар сес етмишләр йува-
дан:

— Анажыым, брак о адамы, о бизи куртарды.

— Насы өлә? Кимдән? — сормуш картал.

— Тә кимдән. — демиш Гүрген-Кыврадан да гөстер-
миш змейин, лешини.

— Хе-е-е-ей! Аллах адамы, — демиш картал. — Не
дилейжән бөндән бу ийлик ичин?

— Бишей истәмеерим сендән, — демиш Гүрген-Кыв-
радар, — саде бир иш йап.

— Не иш? — сормуш картал.

— Чыкар бени кырк кат йукары. Бенимлен билә ис-
теерим алайым үч тә кыз.

— Йапажам, — демиш картал, — ама хазырлайжан
бана кырк фычы су, кырк фычы да йааны.

«Гак» дедим — су ләзым, «гык» дедим — йааны. Оза-
ман benim куведим зейделенер да таа ий иш йапэрым.

— Бу иш колай, — демиш Гүргенжи, — да о саат ак-
лына гетирмиш падишахы.

— Бән, — демиш, гидежәм хазырламаа не ләзым
да биткидә сана сес едежәм...

Падишаа Гүрген-Кыврадана тезижик хазырлээр не
ләзым, нечин ки о лафыны севәрмиш четин тутсун. Хем

кенди да севинмиш, ани олмуш онун да колайлыклыы бу гиргин адама бир ийлик йапсын. Фычыларлан йааныларь хем сулары падишаа делиин йанына ташысыннар изин етмиш. Бундан сора Гүргенжи хазырламыш кызлары, оннарын чийзлерини да сес етмиш картала.

Уклетмишләр онун фычылары, кендилери да ерлешмишләр да чекетмишләр чыкмаа йукары.

Картал — «гык» —
Гүген-Кыврадан — йааны,
Картал — «гак» —
Гүрген-Кыврадан — су,
«Гак» деди — су,
«Гык» деди — йааны...

Чыкәр буннар өлә кырк кат йукары. Таман ачан биткидә картал демиш «гык», етишмемиш бир кыймыжак йааны. Не калмыш хепси дүшсүннәр гери. Гене Гүрген-Кыврадан булмуш колайыны: кесмиш айаанын алтындан бир парчажык ет да карталын аазына атмыш. О бир ерә таа канатларыны салламыш, коймуш кызларнан Гүрген-Кывраданы ерә. Тә нечин хепсинин йынсаннарын шинди да айаанын алтында вар бир учук ер.

Чыкмыш гүргенжи ерә гелиннәрлән, индирмиш чийзлери, картал да гитмиш ишинә. Гидежейкан сормуш:

О битки ет пек тапыйды. Нәндан алдын ону?

— О бендәнди бир кырынты.

— Биләйдим, ани өлә татлыйсын, ийирдим сени таа орда, — демиш картал. — Ама шинди сенин кысметин, йаша ийликтә.

Дуйдуйнан Аач-Кыран хем Айы-Кулак тезежик каршы чыкмышлар кафадарына. Сармашмышлар, херкез алмыш гелинини да үчүнә бирдән бир дуун йаптылар. Жүмлә мемлекети чаардылар да бени да чаардылар.

Бир чанак кеш-кеш манжасы идим, ики да тулум бал-
шеребет ичтим. Ама о кафадарлар буун да йашээрлар,
гөзәл гелиннәрләң. Хепси бирәр ев дүздү кендилеринә.
Бири бириннән гидип гелерләр.

Ама гечендә кафадарын бириси ишиттим өлмүш. Раа-
метли олсун, топраа илин олсун, ий адамды!

Калмыш буннар икиси,
Масалын да биткиси.
Масал, масал маники
Тырнаа вардыр оники.
Оникинин йарысы,
Попазын да карысы,
Куванжынын арысы,
Сатыжынын дарысы;
Беш тилкинин дериси,
Масалын да гериси.

БИНБИР-ИВАНЧУ

Бир адам пек фукараймыш, онун вармыш бир ушаа
да олмуш таа бир. Саадыч буламамышлар, ани онун ады-
ны койсун да анасы кенди коймуш адыны Бинбир-Иван,
нечин ки о бин биринжиймиш ичердә. Бинбир таа дуу-
дуйнан имәә истемиш, нечин ки о дуумуш йолдан дыша-
ры-пек буук хем аталы ушак. Ишиттийнен, ани бу да
имәә истеер, Иванын бобасы кахырдан-зордан, йоклук
бетеринә карарламыш еви браксын. Демиш:

— Гидерим, кары, нерайы гөзүм гөрүрса. Булурсам
емелик, дөнежәм гери, булмасам, бил, ани кайып олдум.
Ушаклара буудуунен сөләме, ани булә фукарайдык.

Адам имелик, белли ани, булмамыш, гери да дөнме-миш. Калмыш йалныз кары бу калабалыкклан башында.

Бинбир-Ивансайды бир арцаклы ушакмыш, гөзүннен гөрерәк бұярмиш. Ачан олмуш бир айлык, сормуш ана-сына:

— Беним бобам варды мы?

— Варды — демиш анасы.

— Биз хеп ми бүүлә фукаарайдык?

— Диилдик, — демиш анасы.

— Е нечин шинди фукаарайыз?

— Нечин ки бизи долайда хайдутлар сойду.

— Е бобам саакана нечин соймаздылар?

— Нечин ки онун варды калыжы хем ислә бейгири.

— Нередә, — сормуш Бинбир-Иван анасына, — о кы-лыч?

— Тә орада дайама алтында.

— Е бейгир нередә?

— О да орада.

— Бән, — деер Иван, — гидежәм хайдутлары өлдүр-мәә.

— Нераи истәрсән гит, чождуум, — демиш Ивана ана-сы, — ама тә о байыр ардына гитме, орада сени да өлдү-рү хайдутлар, нижә бобаны өлдүрдүләр.

Иван пинер бейгирә. Пиндижәә гиби бейгир дөнер да бир забун мырцогадан тууйан хем химчирик гиби хыз-лы бир ат оләр. Кылыжы да бүүлү оләр. Гидер шинди Бимбир-Иван о байырын ардына. Арманнәр орада бир ол бейгириннән да не куведи варса сыклык едер, ама байыр да бир ол едер. Бу сыклаа калкмыш копмуш хеп-си хайдутлар. Сармыш Иваны 40 хайдут. Аз мы дүүш-мүш Иван оннарлан, чок му, ама 38 кыймыш кесмиш. Отуз докузунжусуну гери пынара атмыш, ама кыркын-жы, баш хайдут, качмыш-куртулмуш.

Коп едер шинди Бинбир-Иван баш айдуду тумаа.

Коолээр ону үч гүн-уч гежә, да ачан гаман йаклашмыш она да не калмыш кафасыны кылычлан айыртсын, хайдут сыбытмыш жебиндән бир далжааз, да Иваннын онундә бир сык хем бүүк даа пейдаланмыш. Олә сык хем каранныкмыш, ки йокмуш нижә гечмәә.

Бинбир озаман баседер кушааны да даа ичиндә оләр бир гениш йол.

Бу йолжә гидәркан Иван инер бейгирдән. Бир пьнар йанында сорэр бир даа йашайыжысына:

— Баш хайдут гечмеди ми бурадан?

— Шинди хемен гечти, — деер о адам, — бир чене-си ердә, бири да гөктә, аачлары кыраарак гитти.

— Дур, — деер Иван, — бән сулайым бейгирими да шинди ону етишежәм.

Бейгири суларкана холук ичиндә бир сиври бөжөк буулармыш хем да Ивана йалварымыш:

— Куртар бени, кардашым, бүүк иилик сана йапарым!

— Хм, — дүшүнмуш Иван, — не иилик вар насы йапсын бана бир сиври бөжөк? — Ама о жана йакынмыш да демиш:

— Хади сени да куртарайым. Йапарсан иилик ислә, йапамасан, бана борчлу дийлсин.

— Борчлуйум, борчлуйум, — демиш бөжөк, — на тә бу кара канатчыйымдан бир кыймык да кой кесенә. Зорда оннан чаарасын бени.

Буну да сеслеер Бинбир-Иван. Суладыйнан бейгирини хызланэр гене хайдудун ардына, таман етишмиш ууруна хайдут сыклык едер — Иваннын онундә бир гениш су пейдаланэр. Не айпсын шинди Иван? Насы хайдуду етишсин?

Баседер суйун үстунә пешкирини, да олэр орада бир копрү. Гечер көпрүү да таман ачан үчүнжүа артык хайдуду етишежеймиш, хайдут бир жерә баармыш:

— Анажы-ы-ы-м!

Чыкмыш Бимбир-Иванын өнүнә бир Жендем-Баббусу: Бурнусу кыврыкмыш, гөзлери кара хем теркешмиш. Аурдунун бириндә пойраз есәрмиш, өбүрүндә смула-катран кайнармыш. Кырк сажын узун сачларыймыш.

— Дөн гери, чожуум, — демиш Ивана, — Хер дөнмәсан, бән Жендем-Буужусуём, хайдут анасыыйм. Дөшейжәм өнүнә сачларымы, үфлейжәм ардумдан пойразы, да долаштыражам сени да куртулмайжан.

— Е куртулурсам? — сормуш Иван.

Орадан куртулурсан, — демиш бабу, өнүмү смула-катран дөшейжәм. Онун ичинә батажан да орада калажан.

Дүшунмәә башламыш Бимбир, не йапсын шинди. Аклына гелмиш бөжек. Чыкармыш онун кара канадыны, да чаармыш бөжәә йардыма. Бир кыпымда сиври бөжек гелмиш, да сормуш.

— Тә бөөлә, бөөлә беним зорум олду аннатмыш Иван.

Сиври-Бөжек гирмиш ансызын Жендем-Бабусунун кулаана, да башламыш орада делмәә бабунун имиини. Кыврылмыш бир-ики жендем душманы да делирмиш. Озаман Бимбир-Иван кылычлан бабунун кафасыны айыртмыш. Сиври бөжек чыкмыш бабунун кулаандан да гитмиш инииңә.

Бимбир-Иван шинди илерлер хайдудун аардына да етишер онун алтын калелеринә. Ачан доксап докуз капучамыш үзүнжү капуйу айтыйнан хайдутлан үз-бе-үз каршы гелмиш. Гиришер шинди буннар гүүда-гүүда дүүшмәә, не кадар каавиймиш хайдут, ама Бимбир таа да каавиймиш. Уч гүн дүүшмүшләр үч да гежә. Иван хайдуду үстелемиш. Китлеер Иван шиди хайдутларын калесини да гелер анасыны кардашларыны алмаа да бу ени калейә гетирмәә...

Хайдудун бирисайды, — ани ону пынара атмышты Бимбир-Иван, орада олмемиш, ама гелдийнен Иванны анась о пынара су чекмәә башламыш она йалвармаа.

— Куртар бени не истәрсан вережәм!!

Фукаара кары билмәзмиш ким пынарда да демиш хайдуда:

— Верирсан бир торба алтын чыкаражам сени.

— Вережәм, — демиш хайдут.

Колверер кары чатыйы да чыкарэр хайдуду. Чыктынан хайдут верер карыйа нередәнсайды куйудан бир торба алтын. Кенди да чыкарэр кендини сакада. Бекләрмиш гелсин карынын оолу Бимбир-Иван да олдурежек ану ансыздан. Карынын евиндә йашармыш пек махкул кендини гөстерирмиш.

Ачан Бимбир-Иван гелмиш анасына евә ону каршыламыш анасыннан билә бу гөзбайыжы хайдут да. Ама Иванны бейгири хайдуду гөрдүжәәннен башлымыш пухурдаамаа, дуймуш нерасы не, озаман Иван да танымыш хайдуду. Хызландырмыш атыны да чийнемиш ону, ерә катмыш.

Алмыш Бимбир-Иван Анасыны хепсини бин кардашларыны да гитмишләр хайдутларын калесинә. Буүн дә орада йашармышлар варлыкта хем иликтә.

БАЙЫР ООЛУ

(СЫН ГОРЫ)

Чок йыл гечти озамандан, пек чок. Хайли су акты Тунада, хайли йылдыз дүштү гөклердән. О вакытлар инсан гезәрди ердән ерә да билмәзди нередә дуруклансын; йолларда айарды, солу саа сайарды.

Гезди өлә инсаннар чок вакыт ер үстүндә хем беки

бүүн дә гезежейди насы башсыз, сүрү еер булунмаайды үрекли,, кави гөзәл хем кыйметли Байыр оолу.

Те насыл дуумуш Байыр оолу. Пек зор вақытларын бириндә дурукланмыш инсан бир бүүк байыр етеендә гезелемәә, да ертеси гүнү табетинә гөрә алдыражеймыш кыр ува йолларыны. Хепси йатмыш динненмәә да уйукламышлар. Саде бир дәду уйумазмыш. Уйку му тутар ихтәр бобайы, ачан онун бүүк кахыры вармыш? Дәдунун докуз оолу вармыш, докуз да кызы. Хепси оннар фена хасталыклардан йолларда өлмушләр. Саде дәду йалныз дүннәә бир вақыда кадар дирек калмыш.

Дәду ихтәрмыш. Билсин истәрмиш бир евлатынын мезарыны да онун башында, йашыны дөкерәк жаныны версин, ама билмәзмыш бирини билә. Нечин ки о бет вақытларда инсаннар дуармышлар хем өлүрмушләр йолда. Инсаннар чил гиби даадылаймышлар кара ер үстүндә. Хер гүн, хер гүн ерини дийштиримишләр хем гечтим ерлерә бир кере билә енидән басмазмышлар...

Бакынмыш дәду дөрт тарафа, бакмыш каранлык гезә гөкүнә, дүшән йылдызлара — сабаа йакынмыш. Дәду гарип ааламыш, аклынжа да демиш:

— Қалкса е беним да бир оолум өлүмдән да лаф едейим бир керә онуннан да ондан сора өлейим!»

Дан ерлери арармыш, йылдызлар сийрелирмиш, инсаннар башламышлар уянмаа. Кимиси хазырлармыш малыны енидән йола, ама таман бу вақыт байыр араланмыш да онун койнусундан чыкмыш инсанын каршысыны бир балабан, гениш кудрет аркалы, гүл гиби гөзәл бир адам да башламыш инсана насаат етмәә.— Инсаннар, — демиш. — Бән сизи гелдим зордан куртармаа. Сиз кысметлийсиниз, ани бу байырын бойунда дурукландыныз. Бән бу байырын оолуйум, адым да Байыр оолу.

Байыр оолу чок лаф етмиш... Инсаннар денәмемиш, насыл гүн дуумуш, нечин ки Байыр оолунун гөзеллии гү-

нүн шафкыны кесәрмиш хем лафлары инсаны каплармыш.

— Гелиниз, — демиш, — бән гөтүрежәм сизи дениз бойуна, ешил чайырлаа хем гүллу башчелерә. Да орадан биртаан бири кыпырдамасын. Инсаннар отурушсун да өлүнж бирердә йашасыннар...

Гидер инсаннар Байыр оолунун ардына. Гениш гүүдесиннен Байыр оолу инсана йол ачармыш, солуннан донуклары йысыдырмыш, дурук сөзүннән гүчлүү даадырмыш.

Узун хем зор йол гечтиктән сора, Байыр оолу гетирмиш инсаннары денизин бойуна. Денизин сулары дурукмуш, ама кенарында биаз көпүкләр күртүн гиби дурумшлар. Гүл башчедә гүллери бора йасламыш, чайырлары су долдурмуш.

Байыр оолу деер инсана:

— Ерлешиниз бурада. Айырсын херкез кендинә ер. Бурасы олажэк сизин йуртлуунуз.

Тутунәр Байыр оолу кенди байыр кувединнен да башлээр курутмаа инсаннарнан билә чайырлары, йардым едер инсана гүл башчаларыны ишлемәә, дирилтмәә гөзәл бааларлары, мейвалыклар етиштирмәә. Кимсейи колвермеер ериндән калкынсыннар, дийшилсиннәр, йуртлууну браксыннар. Хепси Байыр оолуну северләр, она «Саа оласын!» — деерләр, ону сеслеерләр.

— Сәнсин бизи гезмектән куртаран! Хелал сана метинник, — деерләр.

Байыр оолу да деер:

— Бән сизи ерлештирдим, ери ишлемәә үүреттим. Шинди беним ишим битти. Беним анам кыр-байыр. Беним бобам кара ер. Анам бени гениш колтууна алажэк. Бени анам гери чаарәр.

Байыр оолу лафын башарамээр, дөнүп тә оләр гене бир байыр инсаннарын кырларынын ортасында. Чок ва-

кыт чифтчиләр унутмээр Байыроглуу. Байыр бойуна чичеклен гелерләр, хайлак калдыкча адыны анэрлар. Чок вакыт инсаннар өлә йашэрлар.

О заманнар йокмуш каршыдан геленнәр хем йокмуш хазыронжулар. Ама вакыдын бири Кара дениз буланмыш: далгалар ев кадар йукары калкармышлар. Бир ай дениз дурукланмамыш. Биткидә дениз бойунда пейдаланмыш гөзәл чайырларда, шен башчаларда хырсызлар. Гүл башчаларда сенмиш ал гүлләр. Шен түркүләр дийшилмиш аалайыш сесинә. Кабаатсыз асылы инсаннар күйлердә сырайлан дуруммушлар. Каршыдан гелән хырсызлар бир жандан ики дери үзәрмишләр. Пара, мейва, хайван, терекә — бишей тыкаамамыш Каршынын амел хобур аазыны. Биткинин биткисиндә Каршы башламыш хер йылын топламаа гөзәл кызлары хем бойлу гелиннери. Бири буна дайанамамыш. Таа сук башламыш инсан Байыр оолуну анмаа.

— Гелсә байыр адамы да енидән куртарсын бизи! — деярмиш ихтәрлар.

— Гелсә! — деярмиш генчләр.

— Гелсә! — деярмиш хепсижи.

Бир гүн байыр, нередә ер кабул етмиш Байыр оглуну, калкмыш, үрекленмиш. Кара ер дә дайанамамыш сойужуларын феналыкларына, да гене пейдаланмыш ердән-байырдан Байыроглу.

Жумла мемлекети калдырмыш каршылыларлан гүрешә-дүүшә. Чок жан кыйылмыш, чок аналар евлатларыны кайбетмиш. Кызлар, гелиннәр дә душмана каршы коймаа чыкмыш, ама душман хеп үстеләрмиш. Чооюу дүшүнүрмүш браксиннар йуртлууну да качсыннар башка ерлерә, ама бири кыйыштырмамыш йапсын бу иши, нечин ки гүрешчилерин башында булунурмуш Байыр оолу. Битки куведини верирмиш, ама душманы енсейә-

мезмиш. Озаман, ачан Байыроглу гөрмүш, ани душман жансыз хем фена желлат, дөнмүш да демиш инсана:

— «Бән сизи бурайы гетирдим, бән да сизи бурадан калдыражам. Қим бени север хем йынанэр ардына гелсин!»

Пинер Байыр оолу балан бейгиринә да енидән гөтүрер инсаны көпек үрекли желлаг душманын кылыжынын алтындан ени ерлерә, дүз чайырлара, еди байыр хем бир су ашыры.

Ени ерлердә жан-жын йокмуш, сүрек-сүрек йабанылар гезәрмиш улуйурак хем сийректә бир карт корай лүзгәр үфлемесиндән качармыш.

Бакынэр Байыр оолу шу кырларда да деер:

— Бурада ерлешежес. Шиндән сора душман биздән ирак, бурада йашайжэс.

Сеслеер инсан Байыр о олуну да ерлешерләр йашамаа... Хенез башлээрлар ев дүзмәә, бир да ишидилер: душманын бири, Көмүр-Бей, гинмиш диленжи рубасына да саклы карышмыш Байыр оолунун инсаннарынын арасына. Ени ерлердә Көмүр-Бей чок дүшүнмүш, не феналык йапсын, кабаатсыз качкын инсаннара, завалылар, да биткидә булмуш.

Көмүр-Бей кыр увасында булмуш бир бүүк сызынты да башламыш онун долайыны казма-казмаа. Қаздыкча су зейделенирмиш, каздыкча таа чок олурмуш, алчаклары хем үсеклери долдурурмуш. Инсаннарын евлерини башламыш су алмаа, херерлери башламыш йалабымаа. Қимсей билмәзмишләр нередән гелер бу сулар.

Топланэр инсан Байыр оолунун долайына да башлээрләр сормаа, не йапмаа?

Байыроглу чок дүшүнмеер. Верер изин топласыннар қырк араба йапаа да гелсиннәр арабаларлан онун ардысора. Инсан өлә дә йапэр. Ачан калабалык етишмиш сы-

зынты йанына Көмүр-Бей ансыздан карышмыш калабалык ичинä. Байыр оолу демиш:

— Атын сызынты ичинä дийреннәрлән йапаа, үстүнä дә топрак.

Хепси тыртыл гиби ишләрмиш.

Ачан Көмүр-Бей гөрмүш ани инсан сызынтыы үстелер, тездä суллар дурукланажэк, бишлээр бир йанындан сызынтыы таа оймаа.

Денәмесин ми буну Байыр оолу! Хызланэр атмажа гиби бейгириннен душманын үстүнä да кылыжыннан Көмүр-Бейи дешер, ама кенди дә сызынтыа учэр, бейгириннен нейиннен! Окадар етиштирмиш сөлемäя:

— Калын саалыжаклан, севгили кадашлар! Битки душмандан сизи куртардым. Бу адамын ады Көмүр-Бей, ону бән таныдым, нечин ки Кара денизин бойунда онунан дүүштүм. Шинди о бу сулары бошандырды, сиз сызынтыы тыкаркан о хеп саклы ону бир тарафтан ойарды...

Тыкайын сызынтыы да йашайын! Бени да анын!..

Байыроглу гитмиш суларын дибинä, сызынты ичинä дурук сулар ону капламыш. Инсаннар тез хептән тыкамышлар суйун гелинирини да ерлешмишләр өмүрүнä йашамаа бу тарафларда, нерейи оннары гетирмишти гиргин хем коркусуз Байыр оолу.

Бүүн дә Кобей кырынын увасында вар бир сызынты, ама о шинди зарар гетирмеер, нечин ки калын ери тыкалы йапаалан, топраклан хем дә Байыр оолунун байыр гиби гүүдесиннен, онун балан бейгириннен. Хер бир адам гиттийнен Байыр оолунун сызынтысына аклына гетирер бу адамы, онун ийликлерини.

Серин судан ичип, бир чала сысып дурэр, Байыр оолунун анылмасы ичин...

БИР КЫЗЛАН БИР ЧОЖУУН МАСАЛЫ (СКАЗКА ПРО ДЕВУШКУ И ПАРНЯ)

Чўнку бир вакытларда вармыш бир чифтчи кызы хем да бир бей оолу, падишаа оолу. Оннар бири-биринә йакын йашармышлар сыхча да булушурмушлар...

Бей оолу гежә гүндүз йазып-есаплармыш, ама чифтчи кызы чөшмә башында феслеен дикәрмиш, феслее ашлармыш.

Чожук бир гүн сормуш:

— Мари чифтчи кызы, хер гүн феслен екерсен, феслен ашлээрсын. Сөлесәне бана, кач далжааз вар сенин феслееннериндә?

Кыз да демиш:

— Сән, бей оолу, хер гүн йазэрсын, хер гүн окуерсын, сөлесәне бана кач йылдыз вар гөктә?

— Билмеерим, — демиш бей оолу.

— Бән да билмерим, — демиш чифтчи кызы. — Незаман сөлейежән, некадар йылдыз гөктә вар, бән да сана озаман сөлейежәм, кач далжааз вар феслееннеримдә.

Бей оолу гөрмуш, они бу кыз диил о простлардан, ону алдатмаа диил пек колай...

Кызлан чожек пек сых башламышлар булушмаа. Бей оолу беенмиш бу гөзәл чифтчи кызыны да истемиш ону алдатмаа. Гитмиш бабулара сорсун, нижә йапсын да алдатсын, өпсүн бу кызын ал йанааны.

Бабулар демиш:

Уклет бир талига шефтели йапраа да гириш оннары бир копейкаа киласына сатмаа, ама ачан чыкажек сөндән алмаа йапрак бу чифтчи кызы, она де, ани шефтели йапраанын киласы-бир ал йанак.

Олә да йапмы. Гинмиш сатыжы рубасына бу ериф

да гечәрмиш чифтчи кызынын сокаандан хем баарыр-мыш.

— Шефтели йапраа!! Шефтели йапра-а-а-а! Киласы бир ал йанак!

Кыз сормуш анасына, алсын мы шефтели йапраа.

— Ал, — демиш анасы, — ачан сана ләәзым.

Кыз чыкмыш, да бир ал йанаа алмыш бир кила шефтели йапраа, сора она аз гөрүнмүш, да алмыш таа бир кила, ама бу йоллук сатыжы естемиш өбүр ал йанаа өпсүн — кыз ону да вермиш...

Ертеси гүнү Бей оолу кааршы гелмиш кызы чөшмедә, феслеен сулармыш, да демиш она:

— Сабаа хайыр ола, чифтчи кызы! Сәнмийсин о, ани бир кила шефтели йапраана өптүрдүн ал йанакларыны?!

Кыз гүжүлә шинди дуймуш, ани алданды, ама йокмуш нәпсын.

— Бәним, — демиш, — да бей оолунун гөзү өнүндан саушмуш-гитмиш...

Дүшүнмүш кыз да гитсин бабулара, сорсун нижә алдатсын бу бей оолуну.

Бабулар демиш:

— Гиәсин жынгырдаклы-зилли бир йаамурлук, аласын беш копейкаа бир кузу жеери үнүклен бүтүннә да гежә гидәсин бей оолуна. Деәсин ки сән гелдин онун жаныны алмаа. Еер кайыл олмаса вермәә жаныны, бу жеерлән ону ислә дүәсин!

Ишиттий гиби кыз бу иши йапәр өлә, нижә бабулар демиш.

Падишахын портасында карауллар ону истәмемишләр колвермәә, ама ачан демиш, ки о жан алыжы, гелер бурайы жан алмаа, кызы колвермишләр, гирмиш бу жынгырдаклы — зилли йаамурлуклан бей оолунун одасына да демиш:

— Бән жан алыжы. Гелдим сенин жаныны алмаа...

— Дур, йапма буну! — йалварымыш бей оолу, — бән таа генчим, йашамаа истеерим. Не истәрсан йап, саде жанымы брак! — аалайарак йалварымыш бей оолу.

Кыз демиш:

— Е ислә! Жаныны алмажам, ама тә бу жеерлән сени дууежәм.

Дуумуш о жеерлен бей оолуну мос-мор единжә, биткидә да бракмыш жеери бей оолунун аркасында йапышык да тезижик чыкмыш. Евә гитмиш... Ертеси гүнү бей оолу гөрүнмемиш — хастаймыш, ама өлә бир афтадан сора гөрмүш кызы феслееннери суларкана да башламыш онуннан зевкленmä.

— Сәнмисин о, ани бир кила шефтели йапраана бир ал йанак верән?

Кыз да демиш:

— Ама сәнмисин о, ани беш копейкалык жеерлән сабаадан лобут ийән?

Бей оолу йуткунмуш, аннамыш нерасы не, да бу она хептән аар гелмиш. Қоймуш ниетинә не йапып етсин, ама өлдүрсүн бу кызы бак насыл өлә о кыйыштырмыш падишаа оолуну бунжа коркутсун хем дуусүн!

Бабулар енидән үретмиш бей оолуну, евленсин бу чифтчи кызына да сора онун кафасыны кессин. Бей оолу өлә да йапмыш, евленмиш бу кыза. Дуунүн учүнжү гүнү отуртмуш кызы ичердә скемнәә, кенди да гитмиш кылыжыны билемәә...

Чифтчи кызы дуймуш, не истеер бей оолу йапмаа, да отуртмуш кендинин еринә бир кукла, о кукланын ичини долдурмуш татлы кырмызы шерebetлен...

Гелмиш үфкели бей оолу, физланмыш да айыртмыш скемнедеки кукланын кафасыны, бак о кукла пек бензäармиш бу чифтчи кызына. Кукланын ичиндән шерebet ерә йайылмыш...

Бей оолу шашмыш, не окадар чок каны вар бу кы-

зын! Алмыш бу каны да датмыш — пек татлыймыш. О гөрмүш, ани чифтчи каны хеп өлә кырмызы нижә бей каны, ама дийл кара, нижә ону үүретмишләр хем нижә о санырмыш шиндидан. Бей оолу пек пишман олмуш, ани кесмиш кызы. Кенди кендинә сөленирмиш бей оолу:

— Нижә тә бу кан татлы өлә, безбелли бизим бу кызлан йашамамыз да татлы олажәйды, — демиш аклынжа да башламыш сачларыны йолуп ааламаа.

Озаман кыз чыкмыш шкафтан да демиш:

— Бән саайым!

Бей оолу сарылмыш кызын бойнусуна да демиш:

— Прост ет бени! Сени севдим, сән да беним олажан, бән олунжа...

Ишиттим, бүүн да йашаармышлар хем ушаклары да вармыш...

ТАТАР ООЛУ ХЕМ КАЧҚЫН ҚЫЗЫ (ТАТАРСКИЙ СЫН И ДЕВУШКА БЕЖЕНКА)

Евел вакыт Буҗак кырында аз йашайыжы вармыш, ама кимәр керә гениш кырлары айкырыя йарармыш бир йолжу, йаки дә бир сатыжы. Йолжа гидәркан о касабадан бу касабайа хем да разгелдийнен сатыжылар, алыш-вериш йолларда да йапармышлар. Тә өлә о заманнарда ши бизим семтлердә бир сатыжы татар гезәрмиш. О сатармыш ийнә, иплик, башка уфак-тефек ишләр хем копча, дүүмә.

Бир гүн татар сатмаа малларыннан хем деликанны чоҗууннан етишмиш бизим деренин бойуна. Бурада разгелмиш муштери кенди ишлеринә алыжы.

Киммиш о муштериләр?

Оннар качкын инсанармыш талигаларыннан, гөчле-

риннән калкынырмышлар ески йуртлукларындан, не-
чин ки о тарафларда Бужакта йашамаа ер аарармыш-
лар.

Татарлан лыш-вериш йапаркана, сатыжылар да
алыжылар да хич денәмемишләр насыл о гүнү авшам
олувермиш. Ачан давранмышлар, гөрмушләр, ани вакыт
йок кошуп илери вармаа. Хем маллар да йоргунмушлар
дейне, карарламышлар гежелесиннәр адсыз дережин
бойунда, нередә каршы гелмишләр.

Татар кенди мал талигасыны чекмиш деренин бир
йанына, качкыннар да ерлешмишләр деренин обур та-
рафында...

* * *

Кыса йазын гежеләр. Кыса хем услу! Бирердә бир
сес!.. Хепси күчүү-буу ерлешмишләр йатакларына. Са-
де дерә ишидилер ашаада хем цырцырлар.

Чөшмедән дурук суҗаз шурул-шурул акәр.. Чөшмә
башында ики генч дурмуш да лафедерләр. Оннар таа
гүндүз гөрүштүләр, ама аналар-бобалар йанында лаф
атамадылар бири-биринә.

Шинди оннар гелдиләр суйа, йакын булуштулар: са-
тыжы татар оолу хем бир качкын айладән кыз.

— Олан, колвер елими! Гидип суйу гөтүрейим да ге-
не гележәм, зерә бени вар насыл гелсин анам арамаа.

— Сөлә дору, алдатмээрмыйсын бени? — сорду та-
тар оолу. — Бекләмейжәм ми бошуна?

— Инан еринә, — деер кыз, — буйур бенин гүмүш
билезиими. Усулуннан чоҗук колверди кызын елини.

О тезижик алды тестисини да башлады хызлы-хызлы
байыржыы чыкмаа. Олан бакты кызын левент бойуна
таа о саушунжа. Сора отурду чөшмә башына, татлы
дуйгулара варды... Бирдә аклына гелди, ани бобасы бек-

леер ону су гетирсин. Алды бакырыны да чыкты байыра талигаа. Бобасы, йоргун гүндүздән, артык динненирмиш. О тез бракэр суйу да дөнер чошмаӓ.

О кыз таа йок...

Кызы, судан гелдийнен, анасы таказалады:

— Бу му сендӓ генч кыз чемреклии? — Не ойаландын окадар суда?

— Анажыым, — деди кыз, — чошмаӓ пек йавашажык акэр...

Кыз чок түрлү бурулду, булмазды насыл саушсун анасындан, ама, ачан севда аслыдан дүшер генжин үрее-нӓ, о насыл бир йалын тутуштурэр ону, аклыны да таа кескин йапэр...

Кыз деер анасына:

— Анажыым, севгили анажыым. Беним вар бир саклы лафым тӓ бу комушу кызына сөлемӓӓ, насыл нижӓ лӓзым кӓр шиндижик гидейим она.

Брак бени гидиверейим.

Анасынын ийлии тутэр гөрүп, ани кызы бунжа үрек-тӓн йалварэр, да деер:

— Гит, кызым, да лафет, ама чок дурмаасын орада, зере шиндижик айдыннанажӓк. Йарын лӓзым йола гиделим.

Кыз саде буну беклӓрди.

Айланэр бир-ики талига ардындан да тежижик дерӓӓ.

Ахмет узадэр кыза билезии. Кыз алмаа едер. Олан енидӓн генӓ тутэр елини:

— Сандым гелмейжӓн, ханым кыз.

— Олур му олсун, Олан, сӓленмиш лафы басмаа. Сӓленмиш лаф насыл бир куш. Качырдын — учту, биртаан тутмайжан...

Йылдызлы гӓктӓн долу ай, оннара бакэр.

— Бана адыны сӓлӓ, бӓним Ахмет.

— Беним адым Ивана, — демиш кыз.

— Ивана, — деер Ахмет, — гөрермийсин айда вар бир кыз хем бир чо́жук? Қыз суйа гитмиш бакырларлан омузларында да гери гелиркән онун өнүнә чыкмыш бир чо́жук. Тә бак шинди дә нижә каршы каршыа лафедерләр.

— Хем дә бензеер, Ахмет, тә бакырлар, бак суваажы да белли!..

— Ивана, орада бизиз сениннен икимиз... — деер Ахмет.

Генчләр сусмуш. Кимәр керә севдада чок лаф да дийл ләзым. Бир пак бакыш, бир сыжак ел... ен татлы лафлары да басэр.

Бурада да өлә олмуш. Ивана ама таа кыйамазмыш версин ал йанажыны өпүлмүш олсун. Пыкса чок вакыт каршы койамамыш, нечин ки онсекиз йашынын ичиндә хер бир үрек севда истеер.

Дередә шыпырты санысан таа хызланмыш, Бир гежә кушу сүүтләр ичиндә ерини дийштирмиш...

Генчләр анашмыш евленсиннәр.

Ертеси гүнү сабайлан дүнүржүләр артык каршы — кааршыа отурурмушлар. Ачан Ивананын бобасы гөрмүш, ани варлыккыжа сатыжы она кыз ичин гелмиш. башламыш шиширмәә кендини. Дүнүрлүү йукардан алмыш.

— Боба хақы, ана топу, оолума кундура хем да алты без гөлмек.

— Дийл ми чок бу баашышлар, бре сувату олажаа? — демиш Татар. — Гөрмермийсин, ани хепсимиз гезижийиз?

— Гезмәк гезмәкләк, — демиш Ивананын бобасы, — ама генчлик генчиклән.

— Бән, — демиш татар, — йок нередән бөлә паалы баашышлар алайым, — да не калмыш калксын гитмәә.

Ивана саклыдан дүнүржүлерин лафларыны сесләрмиш.

Ишиттийнен, ани дүнүржүләр калкынэрлар, ериндән о чанаа, ани силәрмиш, ерә качырмыш, чанак—туз-буз олмуш.

Биткидә, чок аннашмактансора татар кайыл олмуш хепсинә баашышлара, ки саде генчләр кысметли олсуннар.

Аналар-бобалар адамыш ушаклара бир ев дүзсүннәр. Бу иши, үстүнә алмыш сатыжы татар.

— Еви, — демиш о, — дузежәм орада, нередә оолум гелин булду кендинә. Олә да йапмыш. О татар адсыз деренин бойунда дүзмүш бир гөзәл ев. Кенди да оолунун йанында йашамаа ерлешмиш. Қаланы качкын инсаннар да бу дерә бойунда йапынмышлар. Чок вакыт татар инсаннара мал сатмыш: уфак-тефек ишләр хем түрлү копчалар, рубалар.

Ахметлән Ивана чок йыл йашамышлар, олур олмаз шинди дә бу күйүн ихтәрларын арасында булунэрлар.

Беким бу күйүн ады Татар Қопчак? Ким билер?

КЕМЕНЧЕЖИ ХЕМ ШЕЙТАННАР (СКРИПАЧ И ЧЕРТИ)

Бир гениш су бойунда күүжездә йашармыш бир анылмыш кемеңчежи. Кемеңчә онун елиндә окадар гөзәл чалармыш, ки хен күсүлү адамы шеннедип ойнадырмыш.

Ишитмиш бу адамы бүтүн мемлекет. Нередә бир дүүн, конушка—ону чаарымышлар. Ишитмиш ону шейтаннар да. Топал Шейтан, хепси шейтаннарын башы, ханидән аарармыш кендинә бир чалгыжы, севиндирсин хем ойнатсын онун бу салгын шейтанжыкларыны. Чаарэр

шинди Топал Шейтан хепсини шейтаннары, некадар вар-салар та оннар орада да изин едер.

— Иапын не един, ама бу кәмил кемеңчежийи бизә гетирин. Олсун о бизим чалгыжымыз. Шейтаннар йок нә-нәпсыннар кенди бүүклерини ләзым сеслесиннәр, зерә Топал Шейтан фенаймыш сесләмедийнен карагөзлерин дерисини бизлән деләрмиш, хем аркаларына енсер ка-кармыш.

Колламыш шейтаннар, ачан бу адамы чаармышлар су ашыры бир күүдә дүүнә, кемеңчә чалсын...

— Алмыш бу адам кемеңчесини, айысыны хем калан тертебини да бир кайык ичинә отуруп айкырламыш суйу. Гечтийнен отайянына кайыыны суйун бойунда бир аажә бааламыш, кенди да гитмиш дүүнә, инсаннарын сыра-сыны башармаа. Чалмыш орада бир гүн-бир гежә да икинжи гүнү авшамнеин рақыжыларлан гитмиш конуш-маа...

Саадычта конушка хайлижә сүрүнмуш. Бутакын кемеңчежи куртулмуш гежә йарысындан сора. Алмыш кен-дини да гежелиннән доорулмуш евә. Оу кенарына етиш-тийнен, бакса: кайыы йок!!!

— Бе не олсун бу? — сормуш адам кенди кендинә да үфкели-үфкели су кенарында гезинирмиш.

Ләзым буну да сөлеим. Шейтаннар дүшүнмүшләр та-ман бу авшам алдадып кемеңчежийи Топал Шейтана ону капсыннар, нечин ки бундан таа уйгун вакыт булмаа йокмуш, нижә булсун шейтаннар да: адам кефлижәй-миш, кафасы букадар алайдан, конушкадан дөнәрмиш, евә да топарланмыш гечтән геч (таа илк хороза чок вар-мыш) таман ачан шейтаннар гезәрмиш, ама гежә да раз-гелмиш каранныктан каранлык...

Аарээр адам кайыыны оражык, аарээр буражык — йок! Шейтаннарсайды ону маасуз суйа далдырмышлар

кимсей булмасын. Чыкэр шинди бу шашкын адамын
өнүнә шейтаннар да инсан сесиндә сорэрлар:

— Не аарарсын, ба дост?

— Кайыымы аарээрым, — демиш кемеңчежи, — истерим суйун өтәйянына гечмәә.

— Гел биз сени гечирелим, — демиш шейтаннар йалпакланарак, — ама бизә суйун ортасында бираз кемеңчә чалажан мы?

— Бу му зорунуз? — демиш адам, — кемеңчә чалмайы бана сорун, башка иш сормайын. Чаларым сизә диил су ортасында, ама шейтаннын делиндә да.

— Хади бизимнән, — теклив етмиш шейтаннар да икиси каврайывермишләр адамы еллериндән. Шейтаннар гидәрмиш аякча суйун үстүндә, адамда оннарлан билә.

Шейтаннык е! Бири суйа далмазмыш. Адам да буна шашмыш.

Суйун орта еринә гелдийнен шейтаннар дурмуш. Такылмышлар кемеңчежиә: чал да чал!

Шейтаннын бири коймуш су ичинә бир бутук.

— Отур, — демиш, — тә бунун үстүнә да чал!

Адам чалармыш, шейтаннар да онун долайанында шапур-шупур су үстүндә хору ойнармышлар. Сусайды акармыш да буннары хеп йылма ашаа гөтүрүрмүш, Топал Шейтаннын делинә йаклаштырмыш (онун делии чак денизлен суйун бир бужаандаймыш). Адам чалармыш, кемеңчә шапуртуйу ишидирмиш, ама зындан каранныкта кара шейтанныры хич сөчәмезмиш. Саде о бутужаан үстүндә, ангысында адам отурурмуш, бир биаз чини гүжүлә сечилирмиш. Шейтаннарын гөлгелери икидә, бирдә бу чиниә иилирмиш...

Сиз не йапэрсыныз о чинидә? — бир шупайлен сормуш бу адам.

— Не йапалым, — жувап етмиш шейтанын бири, — чинидә йаалан гөзлеримизи йаалээрыз...

— Бән да йаалайым мы? — сормуш адам.

— Сән йааламаасын, — хепси шейтаннар бирдән баармыш, зерә көр олурсун!

Адама бу иш ишлемиш: «Нижә йаа олсун бу?!» — дүшүнүрмүш о.

— Не олабилирса! — таасимнемиш кемеңчежи, — бән да йаалайажам гөзлерими.

Йайысыны узадып дурукана дийдирмиш жилимжижик пармааны йаа чинисинә да, кимсей денәмедәән йааламыш аазыжык саа гөзүнүн бир кошежийни. Да не санэсыныз, паалы сеслейжилерим, — йаалады гиби о гөзүннән көр каранникта гөрмүш шейтаннары айын-ачык, нижә гүндүз гөрүрсүн: куйруклары зифт гиби караймышлар, кулаклары сивриймиш, тырнаклары бүүкмүш, сакаллары сийрек хем бозмушлар...

Адам дуймуш артык нерасы не, суйа гөзүнү атса дeнер: ани оннары су айдәр ашаа аллах билсин нерайы. Нәпсын шинди бу адам да куртулсун бу карагөзлүлердән...

— Гиришер чаларкан чевирдип-чевирдип хавайы, шейтаннара бир аяаннан кәстек чалмаа. Куйруклулар фисирдеширмишләр.

— Бу бизи гөрдү.

— Аллеле гөрер...

Таман бу заманда сабаа хорозу жыңгыр-жыңгыр өтер, — шейтаннар да йок олэрлар, сансан ерә гирмишләр мерет калажеклары. Завалы кемеңчежи калмыш су ортасында бир бутук үстүндә. Салетмиш булсун о чини — о да йокмуш! Делийди зерә шейтаннар браксынар өлә бүүлү йаайы...

— Йаваш-йаваш еллериннен күреклейерәк, адам чыкмыш суйун кенарына да гелмиш евә. Аннатмыш карысы-

на бу серемжеи да йатмыш динненmä. Куйруклу бет ка-
ра шейтаннар онун душүнä да гирмишлär.

Биркач гүн гечер Кеменчежи, гитмиш даадан одун ге-
тирmä. Ачан ислä бакэр йолун бойуна, орада саа гөзүн-
нән, тә о гөзлән, ани йааламышты шейтаннарын чини-
синдä, сечер ики шейтан, бир калым мешä аажыны ке-
сärмишлär.

— Бе нәбәрсыныз сиз бурада?

— Тә бу аажы кесериз, — демиш шейтаннар. Брак-
тык саде бир пармак тутсун бир йаны. Топал Шейтан
йоллады өлдүрелим бир адам да биз буламадык нижә
башка түрлү йапалым. Тә шинди о бу йолдан гечежек,
биз да йыкажез бу кесик аажы онун үстүнä да өлдүре-
жез.

— Нижә, нижә йапаженыз? — аннамаза чыкарарак
кендини сормуш адам.

Шейтан таа бир керä аннатмыш.

— Ама хеле гөстерин нередән гечежек о адам?

Шейтаннар чыкмыш йола да гөстермишлär. Таман
оннар кесик аажын ууруна гелдижәәнән, адам хебрä ет-
миш мешеи оннарын үстүнä шейтаннар бастырылмыш-
лар, күрек кадар бирәр дил чыкармышлар.

Йалварымышлар адама колверсин оннары.

— Таа көрлүк инсана йапаженыз мы? — сормуш
адам.

— Биз дийлиз кабаатлы, — мизлärмиш шейтаннар, —
бизи Топал Шейтан йоллады...

— Колвережәм сизи, — демиш адам, ама гетирәси-
низ бана Топал Шейтаны хем да тә о чинии йаалан...

— Гетирежез, гетирежез, — баармыш шейтаннар, —
саде колвер бизи.

— Бән, демиш кеменчежи, — бурада беклейежәм,
хада гидин, ама санмаасыныз, ани алдадажэныз, бән си-
зи херердä гөрерим...

Беклемиш, адам, беклемиш... Шейтаннар йок. Хеле кими йынанасын. Оннар куртулсун бакармышлар.

Адам кошэр өкүзлерини да гелер евә. Аклынжа хеп дәрмиш: «Сиз хеп бир керә илишеженез беним йаалы гө-зүмә»...

Олә да олмуш. Кемеңчежи гитмиш беш-он гүндән сора панеера. Инсан арасында калабалык ичиндә бу ики шейтан кач-кач качынырмышлар, ама оннары кимсей гөрә-мәзмиш.

Бу шейтнарнын бири үредирмиш бир адамы чалсын, өбүрү да үредирмиш сатыжыйы тутсун. Ани вар бир лаф, чалышырмыш куйруклулар хеп не йапып етсиннәр да йынсаннарын ишини карыштырсыннар. Дайанамыш буна кемеңчежи, хызландырмыш о лавканын капусуну, кыстырмыш бу шейтаннары орада.

— Е шинди, бән демедим ми? — сорармыш адам, — ани гележек сизин ериниз, енидән тугулаженыз?

Алэр бу адам бир парча тел да басэ-э-эр бу куйруклуларын бойу на, басэ-э-эр! Нераи урурмуш, кан чыкардырмыш.

— Брак аман! — баарымыш шейтаннар, — брак, йапажез, не дейежан.

Адам дәрмиш гетирсиннәр она бурайы Топал Шейтаны.

— Колвер, — гетирежез! — баарымыш шейтаннар.

— Йок о евелки ахмаклар, — демиш адам. — Бириниз гидежек гетирежек Топал Шейтаны бурайы панеера, хем да тә о йаа чинисини да унутмаасынныз, ама өбүрү-нүз бурада бендә калажек. Еер өбүрү гетирмәса, буну үтерим, сымарламыш адам.

Гитмиш шейтан Топала сесетмәә. Аннатмыш она, ани тә бүүлә-бүүлә зорда тутулдулар...

— Дур, — демиш Куцук, — гидип бакайым, насы кемеңчежи о.

Ама бу адам да диилмиш ахмак, алмыш чатыйы йапмыш бир илмек да панеер кенрында бекләрмиш Топалы. Шинди бу Баш Шейтан гелдижәәнән, адам илмәә атып тутмуш ону да белиндән сыкмыш...

— Гел бурайы, — дәрмиш, — чөжжум!

— Ама нижә сән бени гөрдүн? — башламыш байылмаа хем сормаа Топал Шейтанн.

— Тә бу гөзүмнен, — демиш адам. Шейтан давранмыш да чыкармыш адамын йаалы гөзүнү — ама иолә, ани илмәән ужу кемеңчежинин елиндәймиш. О үфкедән басмыш шейтаннын шкембесинә да өлә сыкмыш чатыйки Топалын дили бир аршын фырламыш...

— Сыкма, бей-баарымыш, — буулдажан бени!

— Сыкмайжам, — демиш адам, — вер елимә чинии, — Йок нәпсын Шейтан, вермиш адама чинии, жан татлы.

Адам о саат йааламыш өбур гөзүнү. О саат та да сечмиш шейтанны. Чатыйы Топал Шейтанын белиндән бойнусуна сивиштирмиш да гөзүнү чыкармыш деине ону дар аажына асмыш, ама о бүүлү чинидән йааламыш хепсинин йынсаннарын гөзлерини панеерда.

ФУКААРА ХЕМ ШЕЙТАННАР (БЕДНЯК И ЧЕРТИ)

Бир фукаара адамын евинә йапынмыш шейтаннар. Гечмәзмиш авшам адамын рааты бозулмасын. Лампайы сүүндүрдүйнән, таванда сансан женк чекедәрмиш: лумбур-лумбур, лумбурдармыш!...

Карысы, ушаклар акылсыз калырмашлар. Йакармышлар шавкы — лумбурту хеп кесилмәзмиш. Тыкылмыш адама карысы.

— Гетир показы да бир айазма йапалым бу евә, зера биз бу шейтаннардан башка түрлү куртулмайажез...

Нередән алайым пара о сенин показыны өдемәә? — дәрмиш адам, — гөрмеер мийсин ушаклар аач. Хич ол-масын шинди бир үзлүк истейежек.

— Озаман чыкалым бу авдән,— дәрмиш кары, — зера коркудан артык билмерим нәбайым. Одүм патлайажек!

— Брак, кары, — бән оннарын башка түрлү акындан гележәм, — усландырмыш адаам карысыны...

Авшам олдуйнан ичердә шавкы сүүндүрмүшләр, кенди да адам йакмыш бир мум да пинмиш тавана. Ерлешмиш бир көшежәә да бекләрмиш гелсин шейтаннар...

Бүтүн гежә беклемиш, ани вар бир лаф гөзүну кыпмамыш, ама шейтаннар хич гелмемишләр... Сабайлан адам инмиш тавандан сүерәк үфкедән. Карысы сорармыш.

— Не йаптын сән оннара да бу гежә лумбурдатмадылар?

— Лумбурдадайды оннар беним варды ниетим бирини тутуп буумаа, ама шейтаннар сансан билirmiшләр — гелмедиләр.

Ертеси гежә адам коймуш таванын көшесинә бир кемент. Бүтүн гежә шейтаннар лумбурдатмыш, ама бириси кементтә тутулмамыш! Нәпсын бу адам?! Карысы баарынырмыш, ушаклары аалармыш...

— Дур, — демиш аклынжа адам, — таа бир керә де-неим...

Ерлештирмиш тавана бу север дөрт-беш кемент, да йатмыш динненмәә. Ама шейтаннардан динненирсин — беклә. Таа авшамдан гиришмишләр лумбурдатмаа да таа сабаадан ичердә бири гөз кыпмамыш...

Бир да, сабаа йакынмыш, таванда бир бозук сестә баарыш, копмуш. Олә бир жүрә баарышмыш, ки сокак калкмыш... Адам тез папучларыны гечирип пинмиш тавана, да, не санэрсыныз!? — кементтә бир күчүк шейтан

тутулмуш. Баалээр бу адам шейтаны чатыйлан, индирер ерә да сеседер карысына.

— Гит, кары, — деер, — дерәә да гетир бана бир демет кызылжык фышкан, чыкарайым баари бундан уфкеми...

Гтмиш кары, гетирмиш бир демет кызылжык фышкан. Шөөлә пармак гиби шейләр. Сойунэр бу адам да бас-ээр бу шейтаннын бойуна, ки нерайы урурмуш, кан фырлармыш. Куйруклу өлә чиркин баарымыш, ани чинсабайлан бүтүн күйү калдырмыш. Мааленин ушаклары гөзлерини уварак бу сийрә топлашмышлар, да гүләрмишләр, үреклерини паралармышлар...

— На сана! На! На! — да үүрен аалемин раатынын бозмаа, сени гиди куйруклусуну аа!

Адам артык йорулмуш. Деметтә да фышканнар битмәә йакынмышлар.

— Дур! — бармыш шейтан, — урма, жаным йанды Диилим бән кабаатлы. Бизи бу тавана, Топал-Шейтан гитирди. Еер дүүмәсан бени башка, сөлейежәм сана нижә шейтаннарын башыны, Топал Шейтаны тутасын.

— Дуумейежәм артык, — демиш адам, — саде сө-өлә.

— Кеменди, — демиш шейтан, — койасын таванын сол тарафында көшәә, Топал Шейтан хеп орадан гечер...

Адам өлә да йапмыш, ама шейтаны хептән колвермемиш, атмыш ону капу онундә, вармыш бир дерин куйусу, онун ичинә.

Ертеси авшам бүтүн гежә лумбурдамыш таванда, ама сабаа харшы Хоп, Топал Шейтан да тутулмуш!

Адам тезижик пинер тавана, баалэр Топал шоройу кыс-кыврак да индирер тавандан.

— Гит, — дер карыйа, — гетирәсин бана үч демет кызылжык фышкан. Сувайып еннерини да йакэр Скараонкии таа-а-а тәрлеинже кенди.

— Бас шуна, бас бойуна! — баарымыш адамын аулу йанындан гечән инсаннар.

— Йак шу Топал Шейтаны! О феналыкларын башы! Бизим да геченнердә таван лумбурдарды!! Хеп о олмалыйды.

Адам артык үч демет фышкан кырмыш, бу сакат шейтанда. Кенди да йорулмуш ислә... Ама шейтан чывдырык гиби баарымыш. Биткидә адам бир какма уруп Топала дүшүртмүш буну да куйу ичинә...

Топал Шейтан гөрджәәнән күчүк шейтаны бурада о саат дуймуш, ани бу сатты Топалы.

Уфкедән гыжыр-гыжыр дишлерини гыжырдадырмыш...

— Сәнси бени бу серемжәә сокан! — баарымыш. Тутмуш күчүк шейтаны да уфкедән дири имиш ону...

Ачан ертеси гүнү адам бакмыш куйуа күчүк шейтанын саде куйруу калмыш...

Бунжааз олмуш, таванда лумбурту кесилмиш, карысы ушаклары да раатланмыш. Адама ләзым олдукча чыкарып шейтаны бираз сопарламыш, сора гене куйу ичинә атармыш. Олә шейтаны уфкә гечирмәк ичин тутармыш...

Гечер шинди, бираз вакыт бу фукаара адам йанашәр чырак бир бояра. Иши өлә зормуш, ки гежә, гүндүз аяк букмәзмиш — генә да лобут иирмиш. Боярда вармыш башка чыраклар да, оннар да хеп гелип бу адама алашырмышлар, ким бу бояр ишчилери дири иирмиш. Хепсини кабаатлы-кабаатсыс дүәрмиш, нилик танымазмыш. Чыраан бири демиш:

— Бу бояр шейтандан да фена! Бу лафы ишидинжә адамын аклына гелмиш бир иш.

— Хей достлар, — демиш чыраклар бу адам, — бән шейтаннарын акындан гелдим да биз бир сүрү инсан бу боярын мы акындам геләмейжес. Бендә евдә куйу ичин-

дә Топал Шейтан капалы. Гелин тутажез бир гежә бу бояры да атажез ону Шейтанын йанына куйуйа. Топал Шейтан иежек ону, о орада иди бир шейтаны дири.

Олә да йапмыш чыраklar, Колламышлар бояры бир караннык гежедә, ачан о сарфош гелирмиш кырчмадан. Сармышлар кафасыны бир йаамурлуклан да о адамын аулуна гөтүрүп Топал Шейтанын йанына куйуйа ону атымышлар.

Сабайлан топлашмыш чыраklar хем боярын ишчилери гөрсуннар, һапты шейтан бояры.

Ачан бакмышлар, бояр сапа-саа отурурмуш-куйунун дибиндә, Топал Шейтансайды йокмуш. Таа ислә баксалар Бояр имиш Топал Шейтаны, саде куйруннан кулаклары калмыш, Чыраан бири озаман демиш:

— Достлар, бән сизә сөләмедим ми, ани бу бояр шейтандан да фена...

МЫР-МЫРЫ ҚОТОБАН (КОТ МЫР-МЫРЫ)

Мыр-Мыр-Котой, бу бир бүүк боз котобанмыш, чорбажысында измет едеркана, бир йаннышлык качырмыш: сергендән каймак чөлмеени йарыламыш, биткидә, да дар сергендә дөнүшүркан, йаланып дуруркан чөлмәә ериндән дүшүрмүш да ону туз-буз йапмыш...

Чорбажысынын пек чивилери чыкмыш Мыр-Мыр-Котойа бу хулузлук ичин. Алмыш качмыйы да хем беттән жезаламыш ону.

Котой күсүйлен чекинмиш бир аул бойуна да калиплемиш браксын чорбажысыны, нечин ки бу лобут она пек аар гелмиш:

Гидер шинди Котой даайа башлээр дик-дик гезинмәә орада, саны сан чих бир кабаат билә йапмамыш...

Авшам олмуш... Шинди нередә бу Мыр-Мыр-Котой йатсын?

Пинер бир балабан йамач үстүнә да орада геҗелеер, ама бу йамажын алтында таман Тилкинин евиймиш.

Калкмыш сабайлен тилки уйкудан бакса: ев үстүндә кимса бакынәр-бакынәр...

— Қимсин сән? — сормуш тилки.

— Бәним Мыр-Мыр-Котой.

— Е-е-е даа ичиндә не аарэрсин?

— Хм, не аарэрым... Билмеермийсин, ани бәним бу даа үстүнә баш, — демиш Мыр-Мыр-Котой.

Тилки шаш-беш олмуш. Букадар вакыт даа ичиндә йашәр да билмемиш, ани тә бу җанаабет дааҗа чорбажы... Тилки башламыш йалтыкланмаа бу «заабитин» долайанында.

Не дурэрсин орада буйур ичери!.. буйур утанма!..

Йан-йан Котой гирмиш тилкинин ининә. Башламыш буннар лафетмәә. Лаф-лафтан етишмишләр ев ишлеринә да. Икиси да ени достлар дул разгелмишләр...

— Мыр-Мыр-Котой теклив етмиш тилкиә евленсинәр, да бу такым достлар башламышлар билә йашамаа.

Бир кач гүндән сора тилки каршы гелмиш авланмакта айыйлан.

— Кафадар, — башламыш тилки үүнмәә — сән билеермийсин, ани бән евлендим.

— Насы өлә йапымышын бу иши бизсиз!? — шашмыш айы, — дүүнә баари теклив етмедин...

— Теклив едәйдим да геләмейҗейдиниз, зерә пек сербез адамым. О тә бу бүтүн даайын үстүнә баш.

— Еле бак сән кысмети! — хеп шашармыш айы бу ансыздан олмуш ишлерә, — бән некадар йашэрым бурада таа гөрмедим ону... Сән незаман таныштын да евленмишин да артык она?! Чок ширетсин, айол, чок ширетсин...

Лафедәркана бүүлә айыйлан тилки хем гезиниркана даа ичиндә кааршы гелмишләр йабан домузуну.

— Узлар олсун, достлар, уурлар олсун! Незамандан, — незамандан булушмадык! — селәм вермиш домуз. Ел-лешмишләр да айы о саат башламыш аннатмаа енилик-лери.

— Бән да, — демиш йабан домuzu, — чоктан бурада йашээрым ама, даамызын заабитини, сөлеим доору, таа гөрмадим.

Домуз хомурданарак сырытмыш хем тилкии кутламыш.

— Кутлужа олсун, кутлужа олсун, кысметлийсин кума!

Тилки кабармактан, не ердә, не гөктәймиш. Хеп аннадырмыш, хеп аннадырмыш түрлү ишләр кожасы ичин.

Буннарын мырылтысыны нередәнса жаванар дуймуш. Гелмиш да дишлерини такырдадарак башламыш сормаа.

— Не шенсиниз? Не гүлерсиниз?

— Не шеннәнмейжән, — чекетмиш айы бунада аннатмаа, тилки сусармыш, бак о ширет, дедни ер, ко аалем сөөлесин беним ичин, — бизим кума тилки алдамачта: **евленмиш...**

— Сайки? — шашарак сормуш йабаны.

Ләзым сөлемәә доору о кенди да тилкиә кимәр керә гөз чалармыш...

— Аслы, — демиш айы, — хем билсән кимә...

— Кимә е?!

Тә бу даайын хем баш заабитинә, Мыр-Мыр-Котойа.

— Е нечин бән ону билмеерим? — сормуш йабаны, — бунжа даада йашээрым...

— Кутлужа олсун, тилки кафадар, кутлужа олсун...—

Кутламыш жанавар да тилкии, елини сыкмыш да башламыш буннар үчү тилкии ура калдырмаа... Завалы серсем олмуш севиномеликтән. Биткидә тилки демиш.

— Хеле бракын йапмайын букадар шамата. Сөлеим сизә да адамымын пек сербез табеети вар. Дуйуп да хызланырса бурайы хепсимизи паралар.

Шинди достлар пек истәрмишләр гөрсүннәр даайын башыны хем тилкинин кожасыны. Такылэрлар тилкиә гөстерсин ону. Хем бир йанындан да коркармышлар сьдан...

— Дурун бурада, йаки да тә о йолун бойунда, бән гидип алайым адамымы, да гөрүн, ачан пек истерсиниз гөрмәә Мыр-Мыр-Котойу. — демиш тилки.

Гидер шинди бу кожасыны алмаа. Гийдирер она ени гөлмек, ени дон, ени калпак. Котой тырнакланыры билемиш, быйыкларыны кывратмыш да бираз карысыннан гезинмәә чыкмышлар...

Бу аралыкта, ени евлиләр гиинип дүзүнүркан, айы, йабан домузу хем жанавар калиплемишләр бирдән-бирә бу желлат Мыр-Мыр-Котойун үзүнә чыкмасыннар... Не либерсин не вар насы олсун. Беки уфкели гележек.

Йабан домузу сакланмыш йол бойунда йапраклар ичинә. Бракмыш саде бир гөзчезини ачык.

Айы пинмиш бир балабан аач үстүнә, да орадан сиир едежек Котойу.

Жанавар булмуш бир ер кендинә сык чытраннык ичиндә йол бойунда да сакланмыш насы билирса орада.

Бир да пейданланмыш тилки адамыннан. Мыр-Мыр-Котой тилкийнен колтукланмыш, дик-дик гидәрмиш, бас-тонуну какарак мырыл-мырыл мырлайрак...

Домуз оннары гөрдүжәәннен пек коркмуш урәә үркмүк да солумуш хызлыжа, бир йапражык кыпырдатмыш...

Котой санмыш йапражыгы сычан. Ху орайы... Ианнышлыкта тырмаламыш йабан домунун бурнусуну—о ажыдан бирдән грохламыш: ама Котой да коркудан де ет-

миш аажа пинмää... Орада са таман айы булунурмуш...
Гөрдүйнен бу иши, айы улумуш даайы калдырмыш.

— Оф!! Бана гелер!! — анырмыш.

— Коркудан, даллары кыраак, аачтан атламыш.
Кысметли жанаабет ерә душмемиш, беки битирежейди:
памук боржуну, ама разгелмиш чытраннык ичиндä йабанынын үстүна, кырмыш уфаламыш завалынын кемиклерини.

Бу серемжедән сора учүда бизим сииржиләр беш гүннүк йола качмышлар...

Топлашмыш шинди буннар да лаф едәрмишләр.

Айы сормуш йабан домузуна.

— Недән үфкеленди о сана?

— Билмерим, — демиш домуз, — ама ачан ики шармар урду гөзлеримдән атеш чыкты. Бурнумдан да кан башлады гелмää тә шинди да канэр...

— Ислә ани бән аачттан атладым — демиш айы, — етиштирәйди, беним ишим прост олажейды.

— Бени да өлдүрә йазды, — демиш йабаны, — Кырды дөктү аркаларымы. Нейлен урду хич гөрәмедим да. Окадар да евленмääди бу тилки! Шиндиä кадар даада касаветсиз гездик, шинди вар недән коркалым...

Күсүлү-күсүлү саушмуш бу йабан хайваннары херкезевинә, сычан делиинә, кеди ениинә. Мыр-Мыр-Котой да гитти масал да битти.

БЫЖЫ БАТҮ (ХРАБРЫЙ ГУСАК)

Бир вакытларда вармыш, бир вакытларда йокмуш.
Қим йынанмээр, сесләмесин, масалжыйы гөзләмесин.
Вармыш бир Быжы. Чыкмыш бу Быжы сабайлан күй

кенарына да гөрмүш бир бажа түтәрмиш. Быжы коркмуш-санмыш күй йанэр. Чекетмиш хем качмаа, хем баармаа:

— Качын, качын, күй йанэр! Качын, качын, күй йанэр!

Кача, кача быжы каршыламыш хорозу.

— Не качэрсын, быжыжык?

— Күй йанэр да качэрым.

— Алсана бени да.

— Де, Быжы-Бату, алажам.

— Быжы-Бату.

— Пин куйруума!

Пинер хороз быжынын куйрууна да качэрлэр илери. Каршылээрлар көпää.

— Недан ола фызлы качэрсыныз? — сормуш көпек.

— Күй йанэр да качэрыз.

— Алсаныз е бени да.

— Де Быжы-Бату, алажээ.

— Быжы-Бату.

— Пин куйруума! — демиш быжы да үчү качмышлар илери. Йолда каршы гелмишләр бир кеди.

— Не качэрсыныз? — сормуш кеди бу хайваннара.

— Күй йанэр дэ качэрыз, — демиш Быжы.

— Алыныз бени да.

— Де Быжы-Бату — елажээ.

— Быжы-Бату.

— Пин куйруума!

Пинер бу да быжынын куйруна да илери качэрлар. Биткидä каршылээрлар бир ешек.

— Не олду да качэрсыныз? — Сормуш буннара ешек.

— Күй йанэр, гөрмермийсин? — Жувап етмиш Быжы.

— Алмамысыныз бени да?

— Де Быжы-Бату — алажээ.

— Быжы-Бату.

— Пин куйруума!

— Ешек да пинмиш Быжынын куйрууна да качмышлар илери. Йолда бу кафадарлара, нередән-нерен разгелмишләр бир йабаны дериси. Алэрлэр дерийи да билә.

Шинди етишмиш буннар бир бүүк даа ичинә. Даайын орта ериндә уурамышлар таман йабаныларын евинә. Быжы демиш:

— Дурун, бакажэз пенчередән, не вар бурада. Ачан бакмышлар, ичердә кырк йабаны конушурмушлар.

— Серин йабаны дерисини капуйа да гирежийз ичери, — изин вермиш Быжы-Батү. Ешек сеслемиш кенди заабитини Быжыйы, да гермиш йабаны дерисини бу евин хайат капусуна. Ама ичери гирмәә хепси коркармышлар.

Оннар бизи ийжек, — хепси бир сестә Быжыйа демишләр.

— Бери мырламасын! Ардыма гелин! — изин етмиш Быжы-Батү да кенди илери гирмиш. Йабаныларын үзү гөзү гүлмүш, гөрдүүнен, ани манжа софраа гелмиш.

— Шен олсун конушканыз! — селәм вермиш быжы.

— Саа олун, — жувап етмиш Топал-Жаванар. — (О айабаныларын башыймыш).

Хош гелдиниз мусаафирләр! Сиз гүлежеемизи чыкартыныз. Шенниктә дурун сизә бир түркүжүк чалалым.

— Буйурун чалын, — кайыл олмуш сеслемәә Быжы. Жанаварлар гиришмиш:

— Аз гиттик, уз гиттик,

Еди ай бир гүз гиттик

Бөлә кысмет разгелмедик!

Быжынын кафадарларыны бу түркүжүк дүшүнмәә коймуш.

— Ийжек буннар бизи, — аклынжа сөленмиш ешек.

— Дурун бән да бир түркүжүк чалайым, — демиш Быжы-Батү да чекеттмиш.

Аз гиттик, уз гиттик,
Еди ай бир гүз гиттик
Бир дери капуйа сердик,
Таа да бираз дуражээ,
Каланны да уражээ!

Бу түркүжүү ишиттийшен йабанылар, коркмуш. Бирин-икин чыкармышлар айада бакмаа, аслы мы Быжы-Батү чалды.

Чыкан, дерийи капуда гөрүп, гери гелмәзмишләр. Чыкан-чыканын олмуш йабанылар хепси.

Ичердә саде Топал-Жанавар калмыш. Чыкмазмыш... Озаман көпек алмыш хайат капусундан дерийи да ичер капусуна асмыш. Топал-Жанавар бу иши гөрдүүнен, коркмуш пек. Де етмиш качмаа! Бурада көпек Дишлемиш синирлерини, ешек да ардындан йабанынын бошларына бир-ики тепмә чакмыш: топалын ики йесини кырмыш!

Хыр-котү женавар куртулмуш да качмыш даайа. Каршы гелмиш өбур йабанылары да башламыш оннары таказаламаа.

— Гөзәл ми дурэр? Брактыныз бени йалнызча да кендиниз качтыныз. Не калды бени өлдүрсүннәр!

— Аннат бизә да не гечирдин?

— Не гечирдин? — сармыш Топалы йабанылар да сыкы-сыкы сорармышлар.

— Ачан тә о алчак олан кылычлан чекти бир керә синирлеримә е-е! — кайбеттим кендими ажыдан, — аалашымыш Топал-Жанавар. — Сорам да о бүүк кулаклы сопайлан бошларыма ики сопа чекти. Шинди да чүрүк гиби ажыйэр тә бураларым! Ама тә о узун енсели, ани илкин ичери бизә гирди хеп өнтерирди, хеп өнтерирди: Ке-с-с-с-с-с-син! Кес-с-с-с-с-син!

Бире да күмбет үстүндән баарырды:

— Кыр-ры-ры-ры-рын! Кыр-р-р-р-р-р-рын!

Бажалык алтындан да бири өнтерирди:

— Ау-у-у-у-у-у-у-ур! Ау-у-у-у-у-ур!

Бу аннатмалары ишиттийнен, йабанылар дөнмемиш-ләр гери евлеринә. Евә чорбажы калмышлар. Быжы-Батү, хороз, ешек, кеди хем көпек. Бүүн да коркусуз йашээрлар даада, жанаварларын евиндә.

ИКИ КАРДАШ

(ДВА БРАТА)

Евел вакытларда ики кардаш йаннашык йашармышлар. Кардашын бири мүлкүймүш чок терекеси, малы вармыш, ама ушаклары йокмуш. Обүр кардаш са пек фукаараймыш, ама калабалы вармыш — 9 жанмышлар: ичердә.

Бир керә фукаара кардашын имелии хептән түкенмиш. Ушаклары гезәрмишләр ардына пачаларыны ийежәкләр. Не йапсын бу алам? Нередән имелик алсын? Гидер зенгин кардашына.

— Кардаш, вер бана бираз терекә, артык өлер ушакларым. Алемә ми шинди гидеим сендә варкан?

— Вережәм, — деер зенгин олан, — ама чыкар кенди гөзүнүн бирисини.

— Бе не файда олажәк сана бән гөзүмү чыкардыйнан? Бән-өла да бакынамээрым, гөзсүз нижә йашайжам?

— Бишей, билмеерим, беним өлә кефим. Чыкарырсан гөзүнүн бирини алажан имелик, чыкармасан, өл аач, — кесмиш бирдән бу зенгин делижә.

— Чок дүшүнмүш бу фукаара кардаш не йапсын, ама ачан гөрмүш, ани бычак артык енседә дайалы кайыл олмуш сакатласын бир гөзүнү да, саде ушаклары өлумдән куртарсын.

— Чыкарэр бу гөзүнүн бирини, озаман кардашы верер она бираз терекә. Ама чок вакыт гечмеер, фукаранын имелии гене битер. Гидер генә кардашына.

— Не гене гелдин? — сормуш бу сербез-сербез.

— Нәны башка гидәйдим? Йалварэрым вер таа бир дамна терекә. Биз генә аач калдык.

— Чыкар өбүр гөзүнү да вережәм, — зевкленирмиш зенгин олан, — сөндән не алажейдым башка терекемин еринә, чыплаксын нижә бир пилич, ама бошуна вармыдыр гөрдүн бишей верилсин?

— Хе кардаш, нижә йашайажам бән көр?

— Не йок сени ким едесин ми? Бир алай ушаан вар!

Аар гелмиш бу лафлар фукаарайа, ама йок не йапсын, аачлык таа да аар гелирмиш. Гитмиш фукаара евә дүшүнмүш не йапсын. Карысыннан аннашмышлар чыкарсын бу гөзүнү да. Гидер фукаара ики гөзү да чыкык, да алэр зенгиндән таа бир чувал ун. Бу имелик да биттийнен, адам деер карыйа.

— Шинди сән бени едеерәк икимиз панерлара диленмәә гидежейз. Гидер буннар диленерләр чок вакыт. Сииректә бир диленмеи евә гетирип, генә панеерлара гидәрмишләр. Бир гүн оннар Чадыр панеерында ибелерини ислә долдурмушлар екмеклән, терекәйлән — не инсан вердиса. Карысы демиш көр адамына:

— Отур тә бу таш үстүндә сапада, бән гидип евдә ибелери бошалдайым, да гелип генә диленежез.

— Хади гит, — демиш көр да отурмуш ташын үстүнә.

— Бурада булайым сени.

— Бурада булажан...

* * *

Отурурмуш фукаара ташын үстүдә. Бакасын мы она бакмаасын мы: рубалары йыртык йама-йама үстүнә, — кенди забун хем көр. Завалы адам йокмуш нижә бирери

кыпырдансын, нечин ки сора буламайажек ташы, карысы да гелдийнен вар насы буламасын ону. Адам сайыктармыш зорларыны хем гөзлериндән йаш дамнармыш. Бир да сесиргенмиш бир-ики кишинин лафына.

— Бу көр адам билсә, ани онун гөзлеринин йалыжы отурдуу таш алтында, дуражек мы да ааласын? — сормуш ким са.

— Хм, — өбүр сес демиш, — Сусуз-Куүдә да дурмайажек инсан сусуз, билсә, ани сызынты оннарын йанында булунәр.

— Ама падишахын кызы да хаста йатмайажек, билсә ани йылажы башы алтында вар, — демиш үчүнжү сес...

Көр өтәә доору бу мырылтынын узандыыны ишидәмемиш, ама неләр ишитмиш она таман етәрмиш.

Беклеер диленжи бираз панер даалсын, да ачан дуймуш ани долайда йакын инсан йок, калдырәр ташы, ангысын үстүндә отуруммуш, аләр орадан бир авуч кум да онуннан гөзлерини силер. Силинже таа айданныы гөрер!!

Бундан сора евә варәр. Карысы ону гөрдүйнен шашбеш олмуш.

— Насы йалныз евә гелдин?

— Беним гөзлерим алышты, — демиш фукаара адам.

— Ким сенин гөзлерини алыштырды?

— Кендилери алышты, — жувап етмиш адам.

Севинерлар ушаклар да, кары да, адам кенди да.

— Шинди, — деер адам, — Хазырла беним торбамы йола гидежәм. Аләр не она ләзым да гидер. Гидә-гидә етишер «Сусуз-Куүә» да сөлеер нередә олдууну сызынты,

— Саа оласын, фикирли адам, йолун алтын дөшенсин, — Севинмеликтән билмәзмишләр насы бу адама ийлик етсиннәр Сусуз күүлүләр.

Хепси башлээр адэмаа она терекә, мал, сыкыштырәрлар пара, ама фукаара адам бишей алмээр. Деер оннара:

Истәрсайдыныз иилик йапмаа гөтүрүн бираз имелик тә филан күйә орада беним карым ушакларым аачлык чекерләр.

Кенди гидер илери. Уч гүн-уч гежә йол өрүер. Дөр-дүнжү гүнү падишахын порталарына етишер.

Беклейежи сорэр.

— Не гелдин, дәдо? Бурайы олмаз йаклашмаа.

— Колверин бени, — демиш йолжу адам, — бән падишахын кызыны алыштыражам.

— Сауш ба, дәдо, — демиш беклейежи, — бурай не түрлү дофтурлар гелмеди, бири алыштырамады да сән ми алыштыражан?

— Алыштыражам, — демиш дәду.

Сөлеерләр падишаха ани өлә-бөлә адам гелди. Дүшүнөр бираз падишах да деер салдатларына.

— Колверин гелсин бакалым. Беки да сөлейжек бир иш.

Ани вар бир лаф, хаста олан курт-куштан да йымдат аарармыш.

Гидер дәду, йапып не едер йастык алтындан бир баалым от чыкарэр, кызы серпер суйлан да хасталыктан калдырэр.

Падишаа севинмеликтән билмәзмиш не йапсын. Верер дәдуя ики чувал алтын пара.

— Саа оласын йолжу, — деер, — буүк хайыр йаптын.

Кал саалыжаклан падишхым, — деер фукаара да гидер евинә. Евдә ушаклары, карысы токмушлар хем бир-кач йыла да имелин вармыш, аул херерси хайван, куш... Бу мүлкү гетирмиш она «Сусуз-Күүлү» адамнар.

Йашармыш шинди бу фукаара кардаш зенгин оландан хайли ислә. Зенгин асетликтән чатлаармыш. Насыл өлә фукаара гечсин ону.

— Гөзлери көрдү — алышты, фукаарайды — зенгинеди, — дүшүнүрмүш кенди кендинә бу зенгин көпек.

Гидер кардашына сормаа нередән бу зенгишик она гелди.

— Хей кардаш, насы йаптын да букадар тез зенгиннедин?

— Тез ми? — сормуш фукаара олан, некадар бән дилендим, көр гездим.

— Ама паралары хем мўлкү насы казандын?

— Насыл, унттун му ани сенин бетеринә гөзлерими чыкардым да панера гиттим? Орада кимин гөзлери йок оннара хепсинә зенгинник вереләр. Чыкар сән да сана да вережекләр. Зенгин тамахлыктан чыкарәп икисини да гөзлерини да гидер панера таа зенгинник аарамаа.

Гезер, гезер бошуна да бишей она кимсей вермеер. Олә да гелер евә хем бош еллен хем өмүрүнә көр гөзләрлен. Гелдийнен кардашына сормуш.

— Нечин сән бени алдаттын да чыкарттын гөзлерими? Бана панеерда зенгинник вермедиләр. Чабук версендән биразыны да бана.

— Вермейежәм, — демиш фукаара, — Сән бана вердимийдин? Саваштын бени көр етмәә, ама кендин калдын. Бак шинди колай мы? Сени йок ким едесин да.

— Карым едейежек, — демиш зенгин олан.

— Карын сени бракты, ачан ишитти ани көр олмушун, демиш фукаара...

Тә насыл калмыш зенгин хем көр хем да едейжисиз хем да фукаара кенди тамахлыындан.

БОРЧЛУ

(ДОЛЖНИК)

Вармыш Делик күйндә бир фукаара адам. Бүтүн кыш борчланымыш, ки йаз да кыса гелирмиш борчлар ичин

ишлемää. Хеп йыл-йылдан чорбайысына калырмыш бирәрәз өденмедик боржу. Өлә борчлар катлана-катлана етишмишләр беш бинä. Илкйазын адамын чорбайысы сыйка гелирмиш она хеп боржу истемää. О билирмиш, ани фукаара йок нередән өлдесин, ама сыйк-сыйк гелип баарынырмыш онун аулунда.

— Незаман өдешейез? Гене илк йаз гелди! Сән гееридән боржа хич дүшунмеерсин!

— Е-е-е тә иш буламадым! Дайан таа бир афта-ики да беки биразыны өдәрим, биразы ичин да сана ишлейжәм, — кывыр-кывыр-кывранырмыш фукаара.

— Бишей билмеерим — сиркеленирмиш буук тумбалы земкленерäk, — өбүр пазарадан баари биразыны паранын харзырлаасын. Уруп камчийлан кара бейгиринä чыкармыш бирличкасыннан фукааранын аулундан. О сыйкаармыш фукаарайы, нечин ки истääрмиш йазын она таа зеедä ишлетмää. Хем өлә да йапармыш: илкйаздан таа башлаармыш өрүмää фукаарайа боржу ичин да бүтүн йаз сүзәрмиш онун куведини, хем да биткидä боржу да фукааранын таа бүүлүрмүш гелән кышадан.

Бир керä бу фукаара йаказак ичин бир аач будармыш. Ишлärкана да хеп борчлара дүшүнүрмүш. Дүшунмектән артык кафасы дели олажеймыш, да өлә хич кенди да денäмемиш насы өлә башламыш о далы кесмää ангысынын үстүндä кенди отурурмуш. Фукаара бүүлä ишлärкан, гечмиш орадан бир йолжу.

— Хей заагечи! — сес етмиш йолжу, — кесме о далы, зерä дүшежән.

— Гидерсин йолуна — гит! — жувап етмиш фукаара, — Савашма билмää неи билмеерсин.

Йолжу'сусмуш да бакмыш йолуна. Бир да фукаара далы кестижääнен Гүм! деин ерä душмүш!

— Бее-й, хеле бак сән хеле! — башламыш дүшунмää фукаара, — бу адам хализдән билди ани бән душежәм.

О хич олмасын билгич? Иа етишеим бән ону да сораим
незаман бән олежәм да куртулажам борчлардан...

Качарак етишмиш йолжуйу да сормуш она.

— Хей билгич адам, билдин ани дүшежәм аачтан,
сән хич олмасын билерсин незаман бән оләжәм да? Пек
йалваражам сөлә бана незаман бән олежәм да куртула-
жам борчлардан? Йолжу чок дүшүнмемиш да шакадан
демиш буна:

— Кырк гүндән сора олежән. Йыкыл хади башым-
дан, делибаш.

— Саа оласын йолжу, саа оласын, ани сөледин. Сән
бени пек севиндирдин. Аз вакыдым калмыш борчтан кур-
тулмаа...

Дөнер бу фукаара да деер карысына.

— Кары, бән билерим олежееми. Гележек ачан чор-
бажы истемәә боржу дәәсин, ани кырк гүндән сора өде-
шежез.

— Е нередән сән алажан пара, бре адам?

— Нередән... Бән кыркынжы гүнү олежәм.

— Е гелирса чорбажы, бән не деим?

— Де она ани, ким алдыйды о өлдү. Гит да ондан ис-
тә. Да өлә сән да куртулажан, бән да куртулажам.

Гелмиш бир керә чорбажы сормуш боржуну, мааму-
дә сурат. Ачан ишитмиш, ани бу кырк гүндән сора фу-
кааранын вар ниети өдешмәә кесмиш геерисини она гел-
менин. Дүшүнмүш: «Кыркынжы гүнү гележәм да бән
онун кефини дузежәм. Нередән о букадар пара алажей-
мыш?! Белли ки йалан сөлеер...»

Фукаара отуз докузунжу гүнү авшамнеин казмыш
кенди мезарыны да кыркынжы гүнү коркудан етиштирме-
син ону борчлар евдә деине, таа чинсабайлен гитмиш да
йатмыш мезара. Таа онун аардына гелмиш бирличкай-
лан чорбажы да башламыш сормаа боржу... Кары де-
миш.

— Кимä вердин, ондан да гит да истä!
— Нередä о? — бир делибаш үфкесиннен сормуш
зенгин.

— Мезарлыкта, — демиш кары.

— Нәбәр орада?

— Олдү нәбажейды. Билмеермийсин кими мезарлаа
гөтүрерләр?

Зенгин чорбажы уфкедән билмәзмиш не йапсын да
бир камчы чекмиш бейгиринä, да тыымыш-гитмиш мезар-
лаа, гөрсүн аслы мы ани бу өлду... Бакәр мезар ачык-
мыш, ичиндä фукаара аркасы үстү йатырмыш.

— Сән нечин бурада йатәрсын?!

Фукаара сусармыш, гөзлерини да капалы тутармыш...

— Сән хазырладын мы боржү?

Фукаара хеп сусармыш...

— Дур бакалым сән таа сусажан мы?—Сормуш зен-
гин да ики камчы урмуш мезар ичиндеки фукааранын
суратына. О калгымыш ажыдан!

— Делирдинми чорбажы? Не истеерсин бендән?!

— Лаф ет... хем боржуну өдä!

— Олуйнен дири лаф едәрми?

— Ха-а-а, — башламыш зевкленмәä зенгин, — сан-
дын сакланажан мезарлаа да булмайажам мы сени?

— Буләрсыныз, буләрсыныз, — офламыш фукаара, —
мезарлыкта да сиздән йок куртулуш...

— Мырлама йахын көпак, — баарынырмыш зенгин, —
Пара билерим ани сендä йок, калк да гел ишä. Бендä йок
ким кыра гитсин...

— Те гидеерим, — демиш фукаара, — да чыкмыш ме-
зардан да гитмиш зенгинä ишлемää.

АСКЕРЖИ ЙАВКЛУ (СОЛДАТ-ЖЕНИХ)

Бир даа ичиндä йашармыш он хырсыз. Оннар саде өлдүрмәклән хем соймаклан занатланырмышлар. Бу хайдутлар чалышырмышлар даа йолундан гелән геченери, таа каавижә хем үрекли адамнары кенди четесинә чекмәә. Евлери оннарын ер ичиндәймиш, үстү чимен өртүлүймүш, ичиндә вармыш үч ода. Илкинки одада масалар курулуймуш, түрлү имекләр орада ерлештирили хазырмыш, икинжи одада өлуләр сыбыдыलयмышлар, ангыларыны хайдутлар сойуп сойундурмушлар. Учүнжү одада түрлү күпеләр, билезинкләр, паралар хем да башка куйумжу паалы ишләр вармыш...

Бир керә, ачан хайдутлар гитмишләр бүүк йола, генә кимиса өлдүрүп соймаа, оннарын евинә уурамыш бир йолжу аскержи, о кенди да аннаа мамыш, насы уурамыш бу чимдән евин капусуна.

Аскержи алатлармыш евә. О службасыны башармыш да кенди күүсүндә вармыш беш йыллык истедин-йавклусу. О өлә гөзәлмиш, ки долай күүлердә да анылырмыш. Те бу йавклусуна о алатлармыш, ама истемиш бу фасыл еви да гөрсүн. Ачәр илк капуйу—түрлү имекләр. Отуруп иер ислә, ичмеклердән ичер. Ачәр икинжи капуйу да шаш-беш оләр: бир тепә өлү тени гөрер! Титселенер, ама илери гидер... Бу чожук диилмиш о коркаклардан, ачәр үчүнжү капуйу да гөрер о билезиклери, күпелери, алтын паралары. Аарэр таа башка да капу, ама буламэр, да дөенр гери. Таман чыкармыш ичердән: хоп, хайдутлар да телмиш. Каршылайып солдаты башламышлар сормаа:

- Сән бурада не аарээрсын?
- Гечерим бурадан, — демиш аскержи.
- Бизә бөблә генч адам аслы ләзымды.

Теклив етмишләр ичери. Йок һәпсын аскерҗи, кайыл олмасын җаныны кайбедеҗекләр. Хайдутлар он кишиймишләр, ама аскерҗи йалнызымыш. Хырсызлар демиш:

— Бизим ичери гирдин, бизин имедән идин, бизимнен билә да йашайҗан, хайдут олаҗан...

Дуймуш аскерҗи, ани сарылмыш беләа хем ани бу иш диил пак, ама йокмуш не йапсын. Хырсызлар ертеси гүнү бу солдаты да алмышлар кенди каанаатына, да демишләр, ки еер оннара йардым етмәса хайдутлукта, авшама икинди одада өлүләрлән билә йатаҗэк!

Чожук аарармыш колайыны саушмаа...

Бир гүн хайдудун бири таасимлемиш евленмәә. Лафедирмишләр хайдутлар бир гөзәл кыз ичин филан-фишман куудән. Аскерҗинич урренә дамнамыш шупә. О саат дуймуш, ани онун йавкласу ичин лаф гидер.

— Гит о күүә, — демиш Баш Хайдут тә она, ани етәрмиш евленмәә, дураҗан клисе капусунда, ачан хепсинсан чыкаҗек, биткидә чыкаҗек о кыз да. Гит онун ардына да гөр, нередә о йашәр. Сор онун бобасына да алалым кызы ииликлен, ама диил феналыклан. Шүпеленмесин бимсей бишей...

Гиинер шинди бу хайдут ени ии рубаларлан, кенди да кырмызы чийрелиймиш, йанакларыны траш едер, сачларыны дүзелдип тарээр.

Таа йырактан онун үстү йалап-йалап едәрмиш. Демейҗән, ани хайдут, ама дейеҗан, ани адам ушаа...

Клиседән ени биткидә чыкмыш бу ескерҗинин йавкласу Дони. Хайдут усул-усул гитмиш кызын ардына онун евинәдан, таман ниҗә ону уретмишти Баш хайдут. Гөрмүш Донинин евини, нередә йашээр.

Авшам олдуҗаанан гирмиш Донилерин ичерсинә, данышмыш кызын бобасына... Тә бөөлә-бөөлә, ани о бир йырак куудән деликанни чожук, истер евленмәә Дониә, нечин ки онун гөзеллини пек беенмиш...

Донинин бобасы ойаны бурулуп, буйаны, сөлемиш, ани кызын службада аскержи йавкласу вар, ама таа да сора бобасы демиш, ки о кайыл Донинин жаны истедиини йапмаа.

— Геч өбүр одаа, — демиш бобасы да лафет Дони-лән. Не дейежек Дони, о да олажэк.

Хайдут лафтан да кендини чевирмәә бежерирмиш, биркач минудун ичиндә Донинин үреени каплайывермиш. Кыз кенди пек беенмиш бу йалпак гөзәл чожуу да бобасына лаф вермиш, ани солдат йавкласуна жаны ажымайжек, ки о буну истеер.

Лафлан даныашмышлар, ки гелән пазара дүүн йапажеклар. Дони хайдуда вермиш нышан чевресини. Алмыш буну хайдут да осаат гитмиш даа ичиндә кенди евинә. Гиришмиш достларына үүнмәә, нижә Дони алдатмыш...

Аскержи сесләрмиш, ама кенди саде билирмиш, не олэр онун үреендә. Ону уфкесиндән хем жан ажысындан бир сыклет каврармыш-бир серин басармыш...

Ертеси гүнү хайдутлар гитмиш занаатына, ама аскержи евдә калмыш, йапмыш кендини хаста. Хайдутлар гиттижәәнән, тез калкывермиш да качарак Дониә гитмиш, ама йавкласу дийл ани кужаклайып кармышласын аскержийи, ама хич она бакмамыш да.

— Не олду сана, Мари Дони, сормуш аскержи.

— Бән йавклу олдум, — демиш Дони, — биз шиндән сора йабанжыйыз.

— Бән хепсини билерим, — башламыш солдат, — да аннатмыш севгили йавкласуна — Дониә неә кенди да гелиркан сарылмыш хем неләр беклеер Дони таа илердә...

— Бән буну йынанмэрым, — демиш кыз, — шинди сән түрлү ишләр вар нижә сөләәсин benim гүвәәм ичин.

— Йынанмасан, — демиш аскержи, — Хади benim-нен билә да хепсини гөрежән кенди гөзлериннән.

Сорар Дони бобасына да гидер аскержийлән, ески йавкласуннан билә. Ачан гирмишләр хайдутларын евинә да ачмышлар илк одайы, гөрмүшләр: столлар курулу, имекләр хазырмыш, филжаннар долуймуш, ама ачаң икинжи одаа гирмишләр, да Дони гөрмүш өлүлери, кафалары бир тарафта, коркудан кайбетмиш кендини. Солдат кужакламыш йавкласуну да үчүнжү одаа гөтүрмүш. Дони топламыш кендини, бакмыш ичерсинә: херреси түрлү паалы билезикләр, күпеләр, алтын үзүкләр, паралар... хепси өлаймиш, нижә аскержи аннатмыш. О демиш Донийә:

— Еер иынанмасан, ани бу ев сенин гүвәә олажааның, бак дувара. Тә о чеврә диилми, ани сән нышан верди она гечти пазар гүнү авшамнеин?!.

Чеврә хализ оймуш...

Буннары гөрдуйнен Дони, йалварырымыш аскержийә прост етсин ону...

Таман бу вакыт Донийлән аскержи үчүнжү одада булункуркан хоп, хырсынзлар гелмишләр!.. Аскержи тежижик Дони пат алтына йолламыш, кенди да хаста гиби йатмыш дөшеенә.

Хайдутлар гетирмишләр бир телли гелин, иип ичтик-тән сора, бу завалы гелини сойундурмушлар: о аалармыш хем баарырымыш, ама ким ишидежек даа ортасында. Чөзмүшләр аслы алтыннарыны, бонжукларыны, күпелерини, билезиклерини да атмышлар үчүнжү одайа, сора савашмышлар бир алтын үзүүнү чыкармаа, да чыкарамамышлар. Хайдудун бири урмуш, өлдүрмуш завалы инсаны... Узуунү өлә да чыкарамамышлар, ама кесмишләр пармаклан билә да атмышлар ону пат алтына. Дони алмыш үзүү пармаклан билә жебинә...

О гежә Дони гежелемиш пат алтында. Сабайлан хайдутлар гитмишләр кенди ишинә, ама аскержи хеп хастайа кендини чыкарырымыш да оннарлан билә истәме-

миш гитмää. Сауштуйнан хырсызлар, аскержи гиинмиш, алмыш Донии да гитмишләр оннара евä. Дони кенди аннатмыш боба сына хепсини, неләр гөрмүш...

Бүүк кахыра дүшмүш бобасы да, анасы да кызын, ама Донинин йавкласу акыллы чоџукмуш. О демиш:

— Лäзым хырсызлары тутмаа хем долашмалыктан да куртулмаа. Сиз хазырланын дүүнä, йапын кендинизи, ани бишей билмерсиниз. Ачан пазара хепси хайдутлар гелеџек бурайы сизä дүүнанä, бән сеседеџм бизим аскера да бурада оннары кыстыраџез.

Ола да йапмышлар. Таа пазар гүнү сабайлан хепси ону да хырсызлар гелмишләр Донии алмаа, дүүндä ойнамаа, саде аскерџи йокмуш — о евдä хаста йатырмыш.

Ама хализдән, хырсызлар таа евдән чыктыџаанан, аскерџи гитмиш полка да алмыш бир четä аскерџи түфекләрнән, кылычларлан.

Авшам олмуш, конушмак артык биткиä урулмуш. Хырсызлар башламыш алатламаа. Истәрмишләр Донии алып гитмää, ама аскерџи таа хеп гелмäзмиш, тä ниџä лафларына гөрä. Шинди Дони вакиды узатсын дейне демиш:

— Дурун, севгилим дүүнџүләр, ел елинкä гидеџейкан, бир дүн гөрдүм, ону сизä аннадайым.

— Аннат, гелин! — хепси бирдән баармышлар.

— Дүшүмдä те насы олду да бир бүүк даа ичинä уурадым. Гидерим, баксам, сансан бир ев! Ер ичиндä, чимдән. Хеле дүшү!! — дәрмиш Дони.

Ачтым илк капусуну о евин, баксам: столлар имäклән хем ичмäклән долу. Хеле дүшү! — кенди да Дони шармыш.

Бу лафы ишиттийнен хайдутлар бири биринä бакынмышлар, ама ачык аазлан сесләрмишләр дүшү илери доору.

— Ачан ачтым икинжи капуйу, мали ма мале! — аанадырмыш Дони,— Олү инсаннар йатышэрлар, кафалар бир тарафта, гүүделәр бир тарафта, мале, хеле дүшү!!

Хырсызларын гөзлери обалмыш...

— Ачан гирдим үчүнжү одайа, орада херерси алтын пара, алтын купя, блезикләр, бонжуклар хем таа башка паалы-паалы ишләр. Хеле дүшү!

Дүүн еви сус олмуш, дүшү хепси сесләрмиш хич солук да ишидилмәзиш, ама хайдутларын артык еллери бычаклардаймыш.

— Бир да ачылды, мале, дүшүндә, бу евин капулары да гирди орай хайдутлар, гетирдиләр бир телли гелин. О гелин не баарабилирсайды баарырды. Хеле дүшү!! Бән сакландым пат алтына. Хайдутлар тутунду о гелини оойундурмаа, хализ аслы алтыннарыны үчүнжү одаа аттылар, билезиклерини генә орай. Биткидә завалы инсаны өлдүрдүләр. Олү тениндән рубларыны сойундурдулар. Хеле дүшү!! Сора пармаандан алтын үзүү саваштылар чыкармаа, чыкарамадылар, да кестиләр өлү гелинин пармааны да үзүклән билә пат алтына бас етиләр. Бән ону алдым,— демиш Дони,— Тә о пармак үзүклән! Бу аслыйа бензеер!!

Бу лафы Дони сөләркән гирмиш дүүн ичерсинә Дони-ни аскержи йавкласу аскериннән... Хепси туфекләр, хайдутлара курулу курулуймушлар, осаат оннары запа алмышлар...

Бундан сора копушмасынмы бир хализдән дүүн. Дони-лән аскержинин дүүнү буйоллук, да бени да чаардылар бу дүүнә, каршыя отурттулар, саадычлан йаннашык. Бир афта конушкалар сүрүндү. Биткидә Дони бана бир чанақ кешкеш манжасы верди, хем да бир чотра шарап сизә гетиреим алдым, ама йазык имейя хем шараба: чыкты өнүмә тә бу күркчү Сашка, хойда етти көпекле-

ри — коруна — коруна шарабы дөктүм, ама кешкеш чанааннан да үфкедән Сашканын бажаана бир чанак чектим...

Буун да да адамын бажаа сакат гезер.

ТУДОРКА

Тудорка куйдә хен гөзәл кызмыш. епси чоҗуклар она гөз атармышлар. Ама Тудорка биржийнә таа йакынык вермемишти, Николчу йавклусундан каари. Ишидер хайдутлар, ани филан-фишман күүдә бир гөзәл Тудорка вармыш. Колламышлар, ачан Тудорканын анасы-бобасы гитмиш панейра, гелмишләр да Тудоркайы капажәклар.

Дөнүшмүш хайдутлар евин долайанында, бакмышлар: капулар, пенчереләр китлиймишләр. Душүнмүшләр казсыннар дувардан бир делик да гирежекләр ичери бирәр-бирәр докузу да хайдутлар...

Тудорка ичердә йалнызымыш, ажа уйумазымыш. Хайдутларың лафыны дышардан ишитмиш, Ачан хайдутлар башламыш делик дуварда делмәә, о усулуннан чыкмыш хайада, алмыш најаа да бекләрмиш гирсин ичери хайхайада, алмыш најаа да бекләрмиш гирсин ичери хәйдут.

Хем илкин сокмуш кафасыны бир хайдут. Тудорка онун кесмиш кафасыны да гуүдесини чекмиш ичянына.

Обүрләр сорармышлар:

— Гирдин ми?

— Гирдим,— сеседәрмиш Тудорка.

Гирирмиш обүр хайдут. Онун да кафасыны алып, лешини чекәрмиш, Тудорка ичянына.

Хайдутлар генә:

— Гирдин ми?

— Гирдим... Тудорка орадан:

Тудорка орадан: — Гиридим...

— Гиридим...

Обүрү гиримиш. Өлә-өлә секизини кесмиш. Калмыш докузунжусу. Бу хайдутсайды хепсиндән ширетмиш. Гирсин ми, гирмесин ми... Сокуп кафасыны чекәрмиш ону гери. Генә сокуп, генә чекәрмиш гери. Тудорка нажаклан хазыр бекләрмиш. Таман хайдут кафасыны соктуйнан ичери, салмыш урмаа. Кафасына разгетирәмеммиш, ама кулааны хырт айыртмыш! Бу ширет хайдут дуймуш, ани бурада ий олмайжэк она да качмыш. Тудорка сабайлен хепсини өлү хайдутлары гөммүш. Ачан анасы-бобасы гелмишләр панеердан, Тудорка сөлемиш, ани хайдутлар гелди зарар йаппаа да евдә бир делик йаптылар, гөстепер анасына-бобасына делии хем аннадэр, нас ыо хайдутлары өлдүрмуш...

Баш хайдут, ани куртулмуш, коймуш ниетинә: не йапсын-етсин, ама бу кызы алсын бобасындан да ону өбүр хадутлар ичин йаксын. О хеп дөнүшүрмүш о куйдә хем аарармыш чалымны, незаман Тудоркайы феналык-лан дийл са, ииликлән алсын.

Тудорканын бобасы тамах адаммыш, ачан гөрмүш, ани кызы пек гөзәл хем чок деликанны ону истеер, демиш, ани вережек она кызыны, ким таа зеедә пара вережек боба акына.

Бир авшам чок деликанны гелмиш Тудоркаа дунүрә, хепси чок пара вермишләр, ама хепсиндән чок вермиш бир йан калпаклы ашыры күйлү чожук. Тудоркайы бобасы она вермиш.

Ертеси гүнү Йан-калпаклы гелмиш Тудоркайы алмаа. Тудорка дуймуш, ани бу чожук бошуна дийл, хеп бир тарафына калпааны йан ташыйэр. Ачан пинмиш файтона, аклына гелмиш, ани бу о хайдут, ани кулаа кесик. Топламыш Тудорка кендини, ама артык гечмиш. Гетирдийнен Тудоркайы евә, хайдут изин. вермиш Тудоркаа

хем кенди кызкардашына йаксыннар фырыны уч гун хем үч да гежә. Тудоркайы кирацасы пек беенмиш, нечин ки Тудорка пек гөзәлмиш, хем махкулмуш...

— Мари кирацо, кирацам, нечин биз бу фырыны букадар чок йакэрыз? — Сормуш бир керә Тудорка.

Кирацасы демиш:

— Сөлесәм да йок файда, сөләмесәм да йок файда.— Башламыш кирацасы ааламаа хем да сөлемәә. Бу фырында сени йакажэклар. Беним батум хайдутлук едер, Кенди кафадарларыны кайбетти да деер, ки сән өлдүрмүшмүшүн оннары. Беним сана пек жаным ажыйэр...

Тудорка алэр бакырлары суйа гитмәә, ама хайдут ону йалныз колвермеер. Деер кызкардашына:

— Гит сән да булүннан билә пынара. Гөзедер саклы кызкадаршына баксын булүсу бирери качмасын.

Алдыйнан бакырлары, Тудорка чекедер байыры чыкмаа. Байыр үстүндә маасуз копармыш бонжукларыны.

— Гит, деер кирацасына, бакырлары гөтүр бән топлайым бонжукларымы.

— Булө,— деер кирацасы Тудоркайа,— биз бу бонжукларлан ойланажэз. Батүм вар насыл гелсин бизи аарамаа. Хади дийшелим фистаннарымызы, да бән гидейим евә. Оннар санажэк, ани сән гелдин да тез аарамаа гелмейжеклар, ама оннар топлайынжа кендини, сән кач...

Тудорка өлә да йапмыш. Таа кирацасынын ардына копетмиш качмаа... Хайдудун евдә гөзү хеп Тудоркадаймыш, ама, ани кызкардашы йокмуш хич сайып чыкмазмыш она... Ертеси гүнү фырын хазыр олмуш. Тутэр хайдут Тудоркайы фырына атмаа. Бакса ислә үзүнә: о дийл Тудорка, ама кенди кызкардашы...

— Сөлә, нерайы Тудоркайы сакладын, шинди сени йакажам?! — Кызмыш хайдут кызкардашына.

— Йаксан да, үтсән да сөләмейжәм, — демиш хайду-

да кызкардашы. — Жанын аҗысын баари Тудорканын гөзеллині.

— Онун аҗыды мы жаны беним кафадарларыма хем кулаама? — Баармыш үфкедән хайдут, ама кызкардашыны йаксын генә кыйамамыш. Фыйдырмыш ону бир тарафа да демиш:

— Сөлә Тудорка качты мы осайды пынара мы атлады?

— Качты, — демиш кызкардашы, Хайдут тез ерлемиш бейгирини, алмыш кылыҗыны да гитмиш. Тудоркайы тутмаа...

Тудорка пынардан гитмиш даажасына. Даа биттийнен чыкмыш бүүк йола. Йолҗа беш хасырҗы талигасы гидәрмиш. Тудорка йалвармыш хасырҗылар:

— Куртарын бени, йолжулар! Куртарын хайдудун елиндән!

Тудорка сакланмыш ен битки талиганын хасырларынын алтына. Етишмиш хайдут талигалары хепсіндән хасырлары индиртмиш, саде биткисіндән индиртмемиш хепсини хасырлары.

— Раз буннарда йок, бунда да олмамалы, — аклынҗа демиш о. Хайдут ачан саушмуш, Тудорка инмиш талигадан. Сатыҗылара, «Саа олун», деип, чекетмиш йолуна гитмәә. Гитмиш некадар гитмиш... Бир де герн бакса: йыракта бир атлы гөрмүш. Осайды хайдут гелирмиш. Тудоркайы таман бу заман етишмиш ики адам харабаларлан. Оннар от гетирирмишләр.

— Йапын не един, чикулар! Куртарын бени хайдутан! Саклайын бени бирери!

Икинҗи харабада адам демиш:

— Биз калдыраҗез беним харабамын герисіндән отлары да сән саклан орайы. — Олә да йапмышлар... Таман иши башармышлар, хайдут да гелмиш.

— Бир кыз, бир гөзәл кыз гөрмединиз ми?

— Гөрмедик, гөрмедик! — икис ибир сестә демиш отчулар.

— Хайдут инанмамыш. Илк харабадан оту индиртмиш ерәдан, ама икинжи харабадан хепсини индиртмемиш. Ачан харабанын дибиндә калмыш бираз от, оннары кылыжышнан башламыш дешмәә: «Ер кылыч чыкырса канны озаман отлар ичиндә вар инсан».

Хайдут кылыжы сапладыйнан, разгелмиш Тудорканын пармаана, ама о чевресиннен силмиш кылыжын ужуну да хайдут дуйамамыш, ани Тудорка бурада...

Хайдут чекетмиш Тудорканын бобасына гитмәә, орада Тудоркайы аарамаа. Ачан о етишмиш Тудоркаа евә Тудорка да етишмиш куй кенарына. Сесетмиш ески йавкласуна, аннатмыш нерасы не олду... Алэр Николчу — Тудорканын йавкласу, — сүнгүсүнү да гидер Тудорканын бобасына, етиштирер орада хайдуду.

— Чыкар, — деер хайдуда, — калпааны, гөрсүн Тудорканын бобасы сенин кулааны. Хайдут чыкармамыш калпааны, ама чыкармыш кылыжыны. Хайдут кылычлан-Николчу сүнгүлен: үч гүн — үч гежә дуушмушләр... Николчу хайдуду енсемиш, Тудорканын да бобасына демиш:

— Саттын Тудоркайы хайдуда. Хайдуда фырында йактырмаа. Шиндән сора Тудорка сенин капуна гелмейжәк. Тудорка беним олажәк. Инанмасан, ани бу хайдут, тә бак онун кулаана.

Ачан Тудорканын бобасы бакмыш: хем да хайдудун кулаа кесикмиш. Шинди топламыш кендини, нечин о калпааны йан ташырды, хем аклына гелмиш, ани Тудоркайы бир керә бу хайдут капмаа савашмышты, аклына гелмиш Тудорканын ааламасы-аннатмасы да демиш:

— Қо олсун сенин Тудорка. Бундан сора бир дүүн

йапмыш Николчуйлан Тудоркаа: докуз күйүн ашырыдан чалгыжыларь, чалмыш... Кырк фырын колач-екмек харжанмыш... Он фычы шарап ичилмиш...

ҮРҮК КЫЗ

(Загадочная девушка)

Евел вакыт Сопа күйсүндә анылырмыш бир кыз дийл саде ишиннән, ама лафынан да хем акылынан да...

Ишидер шинди Дембел күүсүндән ики чожук, ани өла пек акыллы хем лафчы кыз вармыш Сопа күүсүндә да хазырланып, бейгирлеринә пинип гидерләр бу акылы анылмыш кыза мусаафирләә. Етишерләр Сопа күүсүна, кызын евинә. Урэрлар портайа.

— Мусаафир кабулмуйсун? — сес етмиш чожуклар ама жувап кабул етмемишләр. Буннар таа бир керә:

— Мусаафир кабулмуйсун, генч кыз? — гене кимсей сес етмеер. Ачэр бу деликаннылар порталары да кендилери гирерләр аула... Кыз ичердә дузен докурмуш да сеси ишитмемиш, ама ачан мусаафирләр гирмиш аула, пәнчередән гөрмүш атлылары.

Чыкмыш дүзендән каршыламаа деликаннылары.

— Мусаафир кабулмуйсун, генч кыз?

— Буйурун, буйурун,— демиш кыз,— арта калсын чансыз ев, хич дуймадым, насы аула да гирмишиниз...

Мусаафирләр башламыш дүшүнмәә, сайки не олсунбу лаф «Чансыз ев?».

Чожуклар бакынмыш бир-ики, билмемишләр не жувап етсинәр да дийштирмишләр лафы.

— Сөлә, мари кыз,— деер оннар,— нерайы бейгирлери баалайылым?

— Севин йазлаа, севин кышлаа,— деер кыз да кенди бакэр не йапажек бу чожуклар. Оннар завалылар бакынмышлар бири-биринә, дүшүнүрмүшләр...

«Не о йазлык? Не о кышлык?» — Дүшүнүп-дүшүнүп буламээрлар не олдууну о, да баалэрлар атларыны нерайы олурса — баалэрлар кызаа, бак о дурурмуш аулун орта ериндä. Шинди кыз башлээр теклив етмää мусаафирлери ичери.

— Хадиин сакынмайын,— дәрмиш кыз, — буйурун ешин дышары да гирин ичери...—Чоҗуклар билмәзмиш не йапсыннар. Аклынҗа дүшүнүрмүшләр, хализдән бу кыз шейтан йаврусу аллеле. Онун лафлары да өлә дүзүлү, ани койэр сени дүшүнәсин...

Гирер шинди бу оланнар ичери. Лаф едерләр некадар лаф едерләр, гелмиш лаф сырасы сормаа.

— Нередä бобан?

— Бобам,— деер кыз,— гитти боодайын адыны дийштирмää, тез гелемейеҗек.

— Е анан нередä?

— О да гитти өдүнч ааламаа...

Чоҗуклар кафа кырармышлар бу жуваплара, ама аннайамазмышлар кызын лафларыны...

Авшам олурмуш, хава бозулмуш: чекетмиш дышарда йаамур йаамаа. Кыз теклив етмиш чоҗуклара:

— Чөзүн о бейгирлери кышлыктан, — демиш, — да койун дама.

Ерлештирер чоҗуклар бейгилерини. Дамда оннар топламыш кендини, ани «кышлык» — кызак хем «йазлык» да талига олмалы, лафедирмиш оннар.

Авшамнеин кыз чыкмыш дүзөндән, да сормуш анасына: ангы одайа ерлештирсин мусааферлери. Анасы сөлемиш.

Кызлан анасынын лафларындан бу мусаафирләр дуймуш, ани анасы өлүдәймиш...

— Ах-а-а, тә не олаҗек безбелли о өдүнч ааламак,— дуймуш бу оланнар.

Авшам софрасына, демиш кыз, не хазырлайым? Ана-

дан мы оса кәрдан мы?—Чожуклар билмәзмиш не иш ичин лаф гидер, ама сөлемишләр өлә бирини — не разгелирса.

— Кәрдан, — демиш, — хазырла бизә...

Гетирер кыз софрайа кайнадылмыш йымырта.

Авшам екмеени идиктән сора, кыз истемиш бираз таа лафетсин мусаафирләрлән да гелмиш оннарын одасына. Генчләр гүлүп-сөләрмишләр лаф йарыштырырмышлар. Бу кыз чождуклары хеп үстеләрмиш:

— Уулөндән, бери биздәйсиниз, аклыныз ермеди адымы сорасыныз, аклыныза гетирмесәм сормайаженыз да, — демиш кыз. — Сөләин хади сизин адларынызы да бән да сөлейжәм сора.

Чожуклар дүшүнүрмүшләр, насы оннар да бир керә баари кызы алдатсыннар; бири демиш:

— Беним адым Чукур. Обүрү да бираз дүшүнмүш да демиш:

— Беним да адым Лигара.

— Ислә адларыныз, — демиш кыз, — бизим тәтү чукура боклук атарды, лигарайлан да атеш тутуштурурду...

— Йаптык иши, — демиш аклыңжа чождуклар, — бурада да үстеледи.

Шинди йатэрлар динненмәә. Лафедирмишләр икиси.

— Бән, — дәрмиш кафадарын бири, — таа бүүлә кыз гөрмедим. Онун хербир лафына ләзым бир йыл дүшүнәсин. Демәәди алын «кышлыктан» бейгирлери, билмейжейдик шинди да ани кышлык о кызык...

— Йазлык та безбелли талига, — демиш өбүрү.

— Йа дурун, дүшүнелим не о «Ешин дышара да гирин ичери». Дүшүнә-дүшүнә, топламыш кендини бу чождуклар, ани кыз бу лафлан теклив етмиш оннары силсиннәр аякларыны, хем дүшүндүйнен кызын лафына «Арта калсын чансыз ев» дуймушлар, ани көпек йок аулда, нечин ки агасы чобанмыш да көпеклери алмыш сүрүйә...

Дүшүнер бу ики деликанны йапсыннар кыза өлө бир иш, ани калмасыннар алт... Калкэр шинди буннар геженин бир вақыды, топлээрлар бир казан йымышак батак да бажалыкта күллерә гөмерләр ону. Кыз сабайлан күллери атаркан сокажек еллерини кара батак ичинә — дүшүнмуш чождуклар.

Ама о чөмрек кыз еллен күллери атмамыш, атармыш бир күл кашыыннан. Ачқап сабайлен еркен денемеш, ани бажалыкта батак, тежижик таа деликанны мусаафирләр уйанмадаан, алмыш оннарын торбасындан манжа гаванкасыны да долдурмуш ону бажалыктан күллү батаклан. Бажалыы сүпүрмүш-пакламыш да бекләрмиш калксын ерифләр.

Көнукламыш генә оннары, нейлен конукладыса, да оланнар йола чекетмишләр... Пинер буннар бейгирлеринә да гидежейкана евә селәм вермишләр хем демишләр: — Кал саалыжанән, мари кыз! Хоппара-хоп бажалыкта топ.

Кыз да аннамыш, нерайы гидер бу лафлар да жувап етмиш оннара:

— Селәм деликаннылар, — демиш, — Хоппара-хоп гаванкада топ... Деликаннылар басэр бирәр харапник бейгирлеринә да чыкэрлар Сопа куүндән. Кенарда баксалар — хем да топ гаванкадаймыш.

АДАМ КАРЫ ИШИНДӘ

(МУЖ-ДОМОХОЗЯЙКА)

Бу бир адамнан карынын масалы. Сеслāйин, неләр гечирмиш адамын бириси.

Адам чифтчиймиш, гежедән-гежейә кыра гидәрмиш: сүрмәә, екмәә хем башка кыр ишинә.

Кары евдä калырмыш, пиличлери, хайваннары хем калан ичер ишлерини йапармыш. Бу инсаннарын ушаклары йокмуш.

Адам, карыдан таа бираз тамахчаймыш. Хер гүн, кырдан евдä гелдийнен, карыйы жувапа койармыш.

— Не иш йаптын сән бүүн?

Тä индä саадым, ичерсини сувадым, каймаа дүүдүм, пиличлери дойурдум, екмек пиширдим, имдä хазырладым...

— Е таа башка не иш йаптын, — доймазмыш адам.

— Таа не йапайдым? Бу ишләр бана етти бүтүн гүн.

— Иш ми буннар сиздä? Бүтүн гүн хайлак евдä гезинерсиниз. Ачан кырда пулук ардына гидежән, тä о тä иш!

Бир гүн дайанмыш кары бу адамын таказаларына, ики дайанмыш — О хеп евдä гелдикче бишей кавга ичин булурмуш.

— Хайлазсын, — деярмиш, — саде евдä уйуйэрсин...

— Дур, — дүшүнмүш кары аклынжа, — бән сенин дүзежәм кефини.

Бир гүн, ачан таа чок иш евдä топланмыш, демиш адамына:

— Хеле етежек олду сән benim жанымы идин. Тыка о аазыны! Йарын бән гизежәм кыра. Не пулуу му хайдайамайжам? Қал сән евдä, ама хепсини ишлери йапасын. Илкин бана торбама имдä кой, насыл бән сана хер сабаа койардым, индä саайсын, сүдү кайуп матилкаа дүүдүсин — саайаа ләзым, авшамадан екмек пишир-йок бир быкамыз да. Бак маазада кааз йымырталар үстүндä йатәр, колвер да дойур ону, качырмаасын да йымырталар суусун! Пиличлери бак, авшамнеин бана сыжак манжа хазырла хем калырса вакыт уйу да бираз.

— Қалажам, — демиш адам, — бари бән да бираз динненейим.

Сабайлан кары кошәр талигайы, гидер тарлаа. Бүтүн

гүн ишлеер, адамдан таа ий да дийл прост. Зор му, колай мы ишини бир билер.

Адам, йолландырдыйнан карысыны кыра, таасимлемиш, насы йапсын да иши таа тез башарсын.

Иняа саамыш, сүдү матилкаа коймуш. Башламыш качынмаа екмек йапмаа, уретмиш хамуру. Бурада клочкалар, пиличләр ажыкмышлар, адамын ардына геярмишләр — пачаларыны ийежекләр. Кармыш бу ериф онна-ра бираз ем. Таман вермиш, аклына гелмиш, ани каймак дүүлсүн ләзым.

— Хм, — дүшүнмүш аклынжа адам, — не гидеим бән бу каймаа дүүмәә, йорулмаа хем вақыды оннан кайбетмәә. Баалайжам матилкайы аркама: бән ишә качыныркана каймак дүүлсүн. Екмәә пиширинжә саа йаа олажэк!

Олә да йапмыш. Адам кач-кач качынырмыш. Бир ичери, бир дышары: матилка хеп аркасында.

Йакажэк екмек ичин гетирмиш. Гелмиш сыра екмәә йуурмаа. Бурада сайры вақыт гидер. Уүлен артык девирилмиш, адамын аклына гелмиш, ани маазада каазы ләзым дойурсун. Колвермиш тежижик каазы, атмыш биразтенә она, ама унутмуш су коймаа. Кааз дойундуйнан, су ичмәә арамыш. Буламадыйнан суйу, учмуш дерәә. Маазаа гирдийнен бу адам бираз да шарап чекмиш, каазы унутмуш! Гидер тез екмәә йуурмаа. Еллери хамурлуйкан, бираз таа ун ләзым олмуш. Пинер бу адам тавана ун алмаа. Мердивендә каймасын мы ели-дүшмүш тавандан: матилка девирилмиш, адамын үзү-гөзү каймак олмуш, херерлери ун!!! Бракмыш хепсини. Йыканмадык насы вар хызланмыш каазы йымырталара капамаа—каз йок!! Ойаны арамыш, буйаны: нередә булажан!? Йок не йапсын?..

Йымырталар суумасын дейи, йатмыш кенди оннарын үстүнә.

Кефлижә хем серсем олмуш бу долашык кары ишиндә, адам хем да йоргуну—уйукламыш йымырталар устундә. Еллери хамурлу, рубалар унну хем каймаклы, быйыклары хем кирпичлери бим-бияз дурурмуш адам холда бутакым, нижә фышклкта ешек мантары дурур.

Олә да карысы етиштирмиш адамы мазада.

— Не йапәрсын сән бурада? — сормуш кары.

— Отурэрым йымырталар устундә — суумасыннар!

— Е каз нередә!? — сормуш кары да башламыш, байыла-байыла гүлмәә адамына.

— Көр олайдын,—бетфалар адама толугиби йаайырмышлар. — Бөлә ми сән измет еттин бүүн?! Насы букадарадан к(р гиби буланмышын?!

— Етишмирәмедим ишлери, — демиш адам. Белли ани дуймуш кабаатыны, сеси да чыкмазмыш.

— Калк о йымырталар үстүндән, гогоман!

Гидерләр ичери. Бурасыны гөрдүүнен кары шашбеш олмуш. Таван аазы да каймак, ерләр да каймак! Херерси ун! Йакажаклар да долу хамурлан. Екмек кабармыш, ийшимиш, текнедән ташмыш!

— Манжа хазыр мы? — сормуш кары зевкленерәк бу чемрек гогомана.

— Йок бишей хазыр, — демиш адам.

— Е не ийежез бу авшам? Екмеемиз да йок? — бу сефер сербез сормуш кары.

— Билмеерим, — иилтиш кафасаны ашаа адам.

Кары гитмиш комушулара, өдүнч бир парча екмек алмыш. Отурмуш буннар екмәә-туза банарак ийирмишләр.

Адам бакмыш карысынын гөзүнә да демиш:

— Афет бени! Шиндидән сора евдә калмайжам өлүнжә!!

БЕЖЕРИҚЛИ ҚАРЫ (НАХОДЧИВАЯ ЖЕНА)

Бир адамын карысы бираз айлазмыш. Иши, завалы, хич севмәзмиш. Хем бундан да башка вармыш үстүндә чок простлукта.

Быкмыш адам артык да башламыш соленмәә: «Етежек олду бән сени беслеерим! Бүтүн гүн уйуэрсин!»

— Е-е нәбайым? — жувап едәрмиш гөзбайыжы кары, — ушакларымыз бишей йок. Нея чалышайдым?

— Шинди ушакларымыз йок дейн хич ми ишлемәә диил ләзым? — казгаллармыш бу хайлазы адам. — Хем етежек олду йаттын. Йарына кәр гөреим сән да бир иштән тутунасын!

— Не иш йапайым е? — сормуш кары.

— Бак не аалем йапәр сән да ону йап.

— Ертеси гүнү адам кыра гиттии гиби Кары алдырмыш комушулара, бакмаа не иш оннар йапәр да о да ону йапажек. Комушулары таман папшой саурурмушлар. Гелиер кары евинә да тутунәр уннары саурмаа, бак папшойлары йокмуш. Хавйасайды лүзгәр разгелмиш: бу карынын үзү-гөзу хем рубалары да ун олмуш. Аулун ичи да бийазымыш сансын краа дүшмүш.

Завалы адам гелдийнен еллерини башына коймуш.

— Сән делирдинми, Мари кары!

— Не бу аулун ичи бим-бияз?

— Ун саурдум, адам, кошмулар саурурду папшой, бән да дедим уну саурайым.

— Брак аман! — демиш адам бүүлә иш башка йапма.

— Е не йапайым? — сормуш кары.

— Не йапажыыдын, — демиш адам, — сән да кары гиби йыка бишей, сүпүр.

Ертеси гүнү кары тутунмуш йыкамактан. Алмыш ада-

мын кывыржык калпааны, мешиннерини, бой кожууну, хем маракиналы гүүслүүнү да де йыкамак. Сабуннайын, сабуннайып йыкаармыш. Хич дурламадаан адамынын гелмесиня йакын сермиш кары рубалары. Калпаа бир казаа асмыш, кожуу, мешиннери хем гүүслүү да токада артмыш. Адам буну да гөрдүүнен артык хептән үфкеленмиш. Пайысын етмиш карыйы дүүмää, ама хайырсызы сән дүүсән да хеп прост калэр. О дääрмиш адама.

— Сән дедин йыка бишей е, те бән да йыкадым...

— Брак, — демиш адам. — Диил лāзым бана сенин ишин да кендин да. Сан артык бени дири идин.

— Услан, бре адам, — йалпакланырмыш кары бән шиндән сора ислä иш йапажам...

Олā-олā адамын үфкеси гечмиш. Ертеси гүнү адам кыра чекетмиш, кары сорармыш не иш йапсын.

— Брак! — ваармыш адам, — бана сорма. Кендини не башына гележек о иши йап.

Аклынжа дүшүнүрмүш адам: «Дур бакалым, — дәрмиш, — буйоллук да нāбajек».

Ачан дөнмүш адам иштән, кары бир сопа елиндä клочкайы коолармыш.

— Мари, дели кары, нāбэрсин сән? — баарырмыш адам.

— Öлдүрежäm мерет калажааны! — кары да адамдан хызлы баарырмыш, — пиличлери емдзирмер завалылар бүтүн гүн жывылдадылар.

Адамын хем гүлежää хем уфкеси чыкмыш.

— Мари кары, — башламыш кожасы акыл вермää бу ахмак карыйа, — ал бираз ун, кар о пиличлерä папшой унундан емжääз исин кушлар да сусажеклар жывылдамайажеклар. Клочка пиличлери емдзирир ми?

Бу серемжедән сора адам калиплемиш браксын бу карыйы.

Демиш:

— Гидежәм дүннейә. Нерей гөзүм гөрежек. Булур-сам бу беним карымдан таа прост — дөнежәм геери, буламасам, йолум буйаны гелмәз...

БОЯР ХЕМ ЧОБАН (БОЯРИН И ПАСТУХ)

Бир евелки падишаа чаармыш кенди үүсек боярларыны да вермиш оннара иш: булсуннар жувап шу онун үч сорушуна.

«Нередә дүннәнын ортасы?», «Кач йылдыз гөктә вар?» хем «Нәбәр о аллах гөктә?»

Вармыш боярлар хепси бу сорушлара жувап аарамаа, вакт са онара верилмиш аз — саде бир афта...

Хепси боярлар актармышлар чок киат, ама жувап буламазмышлар. Бу бойарлардан бири таа акылыжаймыш, топламыш кенди ишчилерини, чыраklarыны, чобаннарыны да оннара да сормуш, ама буннар да сорушлара жувап едәмәзмишләр. Саде чобанын бири, ани ен фукаараймыш хем диилмиш пек гөрүмлү демиш:

— Бән жувап едежән сорушлара...

— аХди Иувап ет! — теклиз бояр чобанына. — Буук баашыш сана вережәм.

— Йок, — демиш чобан, — бән кендим жувап едежәм сорушлара падишахын онүндә.

Йок нәпсын бояр, буна да кайыл олмуш. Вакыт гелдийнен, бояр кошмуш лайтонуну, гитмиш кыра чабаны да алмаа падишаха гөтүрмәә хем она бир кат руба вермәә хазырламыш (енез айыпмыш падишахын үзүнә бөөлә йыртык-партал рубалы чобаны чыкармаа).

— Йок, — демиш чобан чорбайжысына, — бән файтонван гитмейжәм, кенди ешәәм бени гөтүрежек, хем руба-

ларымы да дийштирмейжәм, ко гөрсүн падишаа бени
нижә варым. Пинмиш чобан ешеенә да вармыш боярын
файтонунун ардына падишаа...

Падишаахын аулунда артык чок инсан вармыш: бояр-
лар, билгичләр топланмышлар, кенди падишаа да аулун
орта ериндә бир паалы скемнедә отурурмуш, сормуш о
бир бойара сорушларыны, ама о жувап едәмемиш, сор-
муш өбурүнә — о да бишей сөләәмемиш, ачан гелмиш
сыра о бөяра, ангысында бу чобан чырак дурурмуш о
тәбу сой жувап етмиш:

— Беним ичин, демиш, тә чобаным жувап едежек со-
рушлара... Падишаа кайыл олмуш чобаны сеслемәә да
сормуш:

Нередә дүннәннын ортасы?

Чобан ешектән хоп атламыш да кырлигасыны ерә
уруп демиш.

— Тә бурададыр ерин ортасы, — инанмасан, үүсек
падишаахым, тутун да өлч...

Падишаа бурмуш кафасыны да енидән сормуш:

— Е кач йылдыз гөктә вар?

— Гөктә, — демиш чобан, — таман окадар йылдыз
вар, некадар беним ешеемдә түү вар, йынанмасаныз, бу-
ну да вар нижә сайасыныз тә нинда ешек, — башармыш
лафыны чобан.

— Хелал чобан! баармыш сийржиләр...

Падишаа бираз дурмуш, дүшүнмуш да битки сорушу
коймуш:

Сөлә бана, ба ериф, — демиш, — Аллаа гөктә нәбәр?

— Нәбажэйды, — усулуннан жувап етмиш чобан, —
кимдә чок вар тә сизин гибилерә, хем таа да верер, ама
кимдә йок, тә бизим гибилердән, биткийи да аләр...

— Доору сөледи, — баармыш сийржиләр...

Падишаа йокмуш не сөлесин, йуткунмуш да демиш:

— Е нәбалым шинди өләйсайды е?

— Билмеерим һәпмаа, — демиш чобан, — ама истее-
рим буну да сөлеим, ани бизә не аллахтан вар файда,
не да падишахтан...

КАРА БАКЛА (ЧЕРНЫЕ БОБЫ)

Бир адама мусаафирләә гелмиш үзсүзүн бириси да
хич гитмәә дебеленмәзмиш та. Нәпсын шинди бу чорба-
жы.

Лафланәр күүн караулларыннан. Онун пенчересинә
гелсиннәр да сөлесиннәр, ки кимдә, куудә булунажәк
йабанжы адам, хем о чорбажы жеремә өдейежәк, хем
да мусаафир олан запа алынажәк...

Карауллар өлә да йапымышлар. Гелмишләр авшамне-
ин бу чорбажынын пенчересинә да сөлемишләр она
йукардан меркездән изини.

— Йарын күү, — демишләр, — сарылы караулан
олажәк. Кими булажәз, тутажәз: пишман олмасын, кен-
динә дайансын...

Вақыт илкйазмыш..: Чорбажы мусаафирини бу бела-
дан куртармак ичин коймуш акыла ону йарын сабайлен
чувал ичинә сакласын да екмәә гидәркан талигаа алсын.
Карауллардан сауштурсун...

Ама кекди чорбажы үретмиш карауллары, чыксыннар
онун өнүнә да коркутсуннар мусаафири да беки гелмәз
башка. (Бу север о мусафирликтә бүтүн кыш дур-
муш).

Ертеси гүнү каранныктан чыкәр бу чорбажы күү ичин-
дән. Таман кенара етишмиш, чыкәр онун өнүнә үредил-
миш карауллар. Тутәрлар чилбырлардан.

— Хей дост, йабанжы адам талиганда олмасын?

— Йок, йок. Талигада саде тоом чувалларым, сефтә чекмәә гидерим.

— Хей дост, — ачан сефтә гидерсин, сендә шарапчык да олмалы, версәне бизә да бирәр филжанжык шарап.

— Олур, — демиш чорбажы, — буйурун, шевк един...

— Карауллер ичәрмиш хем, маана, дува едәрмиш-ләр:

— Бу чувалда не тоому вар, достум?

— Боодай тоому.

— Аллаа версин демирлиси килә версин!

Па-а-ат! урурмуш караул чувала бир сопа!

— Е бунда не вар?

— Арпа тоому.

— Демирлиси килә версин. — Па-а-ат! о чувала да бир урурмуш .

Сыра гелмиш сорсун о чувалы, ангысында мусаафир саклыймыш.

— Бу чувалда да не вар?

— Бурада, — демиш чорбажы, — кара бакла.

— Аллаа версин демирлиси килә версин. Па-а-ат! о чувала ики сопа!!

Сора дува етмиш икинжи караул да хеп сопайлан ура-рак. Сора да үчүнжүсү да хеп өлә, сора чорбажыы кол-вермишләр...

Ислә араландыйнан карауллердан чорбажы чыкармыш мусаафири чувалдан, гөстермиш она йолуну да икиси айырылмакта бир шарап ичмишләр.

— Хей, бажана, — дува етмиш мусаафир олан. — Арпайлан боодайын демирлиси аллаа версин килә версин, ама кара бакланын болай таа ни көкү курусун...

Алмыш үзсүз мусаафир йолуну да гитмиш. Хем бундан башка бажанаана мусаафирләә гелмемиш.

АВЖЫ (ОХОТНИК)

Адамын бири кендини авжы сайармыш. Арада-саатта авланмаа гидәрмиш. Бир керә карысы она сормуш.

— Насы авжы сән, бре адам, ачан туфәән йок.

— Бән туфексиз да бишейдән коркмээрим. Тә бычак, онуннан хер бир йабаныйы өлдүрүм!

Бу такым «кыйак авжы» гезәрмиш кыры-байыры, ама евә хеп бош торбайлан гелирмиш. Карысынын гит-гидә таа чок үфкеси чыкармыш бу файдасыз авжылаа.

— Бре адам, — демиш кары, — таа сән бошуна авда гезежән ми?

Бән авланмаа северим, — демиш адам. Да илеркиси гиби хеп ава гидәрмиш. Бир гүн адам билемиш бычааны исләә, чевирипчевирип бакармыш ону, бир йонгада де-нәрмиш: ислә ми кесер, карысына да демиш.

— Бән бу кескин бычаклан бу йоллук авда насы-нижә бир өлүм йапажам.

— Шашырма кендини адам, — демиш карысы, — не ләзым сана ажысыз башына бела?

Сесләмемиш адам карыйы. Билемиш таа бираз бычааны да гитмиш генә авланмаа. Гидә-гидә бизим авжы даа ичиндә разгелмиш бир өлү йабаны. Илктән коркмуш ондан, ама сора йаклашмыш, дүртмүш йырактан, баксын хализдән ми өлү. Жанавар хем да өлүймүш. Дөнүшмүш бу коркак бир-ики лешин долайанында.

Сайыкламыш түрлү да дүшүнмүш таа ии браксын бу белаыйы. Аләр кендини да илери гидер. Гиттикче хеп дүшүнүрмүш.

— Санки ким өлдүрсун бу йабаныйы. Бир да йолда каршылээр башка ики авжы.

— Берекетли ми авжылыын? Сормуш бу адамнар бизим авжыйа.

— Буун, — демиш бу йаланжы, — берекет аз. Сада бир йабаны өлдүрдүм, окадар.

— Буүкмүйдү? — башламыш авжылар диплемää...

— Дериси нередä? — сормуш өбүрү.

— Бән диресини үзмедим, — демиш бу авжы, кенди да шашарак йаланына. — Олдүрдүм да брактым үзмедään.

— Нечин дерисини алмадын? Сормуш буннар.

— Хади дөнелим да гөрелим насы жанавар сән өлдүрдүн? — Хеп сыкыштырымышлар бу досту, нечин киннар дайанамазмышлар енилий уренмеинже.

Дөнер буннар гери гөрерләр өлү йабаныйы. Дөнүшерләр хайли лешин долайанында. Шашармышлар насы бу авжы туфексиз бир бычаклан өлдүрмүш кожа йабаныйы.

Бири да кыйыштырамазмыш, йаклашмаа йабаныйа.

Биткидä о ики авжы таа кыйак чыкмышлар, Йаклашэрлар, үзерләр өлү йабаныйы.

Дерин насы душәрмиш, авжы адетинä гөрä, алмыш о ким йабаныйы өлдүрмүш.

Гелер бу авжы евä дерийлен аркасында.

Башламыш таа, йырактан карысына уунмää.

— Бән сана демедим-ми, мари кары, ани бу бычаклан өлүм йапажам? Тä өлä да олду. Бир жанавар өлдүрдүм!

— Пы-ы-ы бре адам! — коркмуш кары, севинеженкан, — Нижä сән коркмадын бу дерии евä гетирмää? Хер варсайды бу йабанынын кардшалыр ,сойлары гелмейжекләр ми да сени исиннär?

— Бән оннары да өлдүрежäm, — демиш урекли авжы. — Бир жанавардан мы сән да коркэрсын?

Бас етмиш адам дерии хайада ама кенди о авшам уйку уйуйамамыш. Дүшунүрмүш...

— Хем да хализдän, гелирсайды йабанынын сойлары, не йапарым бән?

Сабайлан калктыйнан, карысы оңа такылмыш.

— Сауштур бу дерии белаа гиреҗез.

— Не йапаҗам бу коркаклан да? — сиркеленирмиш адам.

— Ислә, — демиш кары, — гелирсалар сормаа, бән дейеҗәм ани сән өлдүрдүн, сени исиннәр.

— Адам йапармыш кендини, ани коркмээр, ама хайаттан дерии, карынын гөзүнү уурлайып, алмыш да та харман аулуна атмыш.

Кары сайды адамдан таа шалвирмиш. Билирмиш ани адамы коркак.

— Дур, — деер аклынҗа, — бан сенин дүзеҗәм кефини.

Аләр бираз хамур да сувээр онуннан пенчерелерин черчевелерини. Көпекләр топлашсын деин.

Авшамнеин таман йатмышлар. Башламыш көпекләр салмаа, черчевелери казымаа. Кары деермиш:

— На сана. Бән демедим ми гелеҗекләр. Шинди нәбаҗез? Хади чык да бак не истеерләр.

— Сән чык, — дәрмиш адам.

— Бән җанавары өлдүрмедим е! Сән чык!

— Чык, мари коркак, да не йок адам евдә, — уфкеленмиш бу карысына. Кары чыкмыш хайада. Бакса дышары, кимсей йок. Саде көпекләр хамур ичин буушурмушлар. Насы йапсын шинди бу кары да вазгечтирсин адамыны авдан. Дүшүнмүш өлә да коркак адамы хептән коркутсун. Башламыш кенди-кендинә хайатта лаф етмәә:

— Не истеерсиниз? О йок евдә. Нәбаҗееныз ону? Йарына гелеҗек. — деср да гирер кары хызлы ичери.

— Тә, — дәрмиш адама, — йаптын иши бу сенин авҗылыыннан, башымыза бела алдык. Сени сордулар. Дедим йарына гелеҗән.

— Тфу! — түркүрмүш адам коркудан. — Нечин демедин, ани о гелмейҗек. Йайдын аазыны. Лаф етмәә да билмеерсин, мари коркак.

Ертеси гүну кары дүшүнмүш дубүдүз коркутсун адамыны, да вазгечтирсин ону авжылыктан.

Авшамнеин койэр читени аулун орта еринИ, ардэр устүнә о жанаварын дерисини, сапына да читенин баалэр чатынын бир үжуну, өбур ужуну да алэр хайада.

Караннык чөктүйнен копекләр топлашэр генә о хамурлу пенчерелерә: харыл-харыл буушурмушлар.

— Адам, нәбажез? Генә гелдиләр! Бу йоллук сән чык. Бән коркэрым! (Кары коркар-коркмаз, адам титир-әрмиш.)

— Кары, — дайан бираз чыкма, сөлеим сана нижә олду ишләр хализдән: бән ону өлү булдум. Дери да кендин узмедим, ама уздү ки башка авжы, да вердиләр бана, нечин ки оннары бән йаландырдым, — дедим ани бән өлдүрдүм.

— Тә бөлә баштан сөләйдин е бре йаланжы, да аннадайым оннара таа авшам. Беки бүүн гелмейежейдиләр. Шинди не деим оннара? — сормуш кары.

— Гит да де, ани о ану өлү булмуш.

Чыкэр кар хайада, башлээр генә кенди-кендинә лафетмәә.

— О дийл кабаатлы! Адам ону өлү булмуш. Дери да о соймамыш, — Көпекләр дышарда салармыш. Урекли авжы ичердә титирәрмиш. Кары бирдән капуйу драна деин! капамыш!

— Адам, — демиш, — куртулуш йок! Чык сени чаарэрлар! Хади чык!

— Не йапәйым шинди? — Башламыш сормаа адам карысына.

— Чык, не йапажейдын. Йок вакыт дурмаа, бурай гележекләр. Йа бак не көпекләр салэрлар; — сыкыштырымыш кары бу коркаа.

— Дур, — демиш адам, — Гетир суваажыйы хайатан. Бән баалайым ону белимә кушаклан айкыры да тү-

фек сансыннар. Баалэр бу суважыйы айкыры нижә билirmiш да чыкэрлар. Адам усулуннан чыкэр хайада сора син-син адымнээр дышары.

Гөрмүш капу онүндә читени. Суваажыйы курмуш түфек гиби да сорармыш.

— Не гелдин? Бән ону өлү булдум. Дери да кендин үзмедим. Гит тә филан-фишман авжылара оннар үздү.— Бу бөлә сөлениркана, кары хайаттан дартмыш чатыйы читен хызланмыш адамын үстүнә. Бу коркудан баарарак — ху ичери, калпаа да дүшмүш! Капуда суваажы айкыры глемиш да чарт деин кырылмыш! Адам көстекленерәк ичери качмыш, карыйа да баарырмыш.

— Не бакэрсын, мари коркак, калпаамы чык да ал!

Бу серемжедән сора үрекли авжы бракмыш хептән авланмайы.

АЛЛАХЫН ЕВИНДӘ (В БОЖЬЕМ ДОМЕ)

Бир боба мүлкүнү ооларына четилейлен пайлаштырмыш. Биткидә кенди хем бир көпежии калмыш.

— Е шинди, — демиш ихтәр, — беним ичин да четиле атын. Кимә дүшежәм, о бени хем да тә бу көпежии бакажәк.

Четиле күчүк оолуна дүшмүш. Алмыш бу бобасыны хем көпежии кендинә бакмаа. Бобасы хеп ихтәрлармыш, жангаза олурмуш. Оолунун да ушаклары чок олмуш, гелин да бираз фена хем захыронжуйкаймыш, ихтәр кайна тасына евдә быкмыш, да ону ушакларлан билә сокаа йолламаа башламыш, ойнасын. Бир адам бу сокактан хеп гечәрмиш.

— Не, ихтәр боба, — адам сормуш, — хеп сени сокаа уурадэрлар?

— Не олсун, — демиш дәду, — гелин үфкеленди, де-
ди саушаймышым башындан соакта дураймышым.

— Аллеле йашаман сенин зор, — дуймуш адам.

— Зор пек, — офламыш дәду.

— Сеслә бени, — демиш о акыллы адам, — истәр-
сан зордан куртулмаа.

— Сеслейим, — демиш дәду.

— Паран вар мы?

— Нередән пара олажэк, — жувап етмиш ихтәр.—
Саде бир йан авужу копейкам калды, бир үч рубле ка-
дар чыксын, таа зейда—жаным.

— Ислә дәдо, — башламыш акыл вермәә ихтәра о
адам, — гит ал лавкадан бир чөлмежик, ани пара топла-
маа дейни. Аралыжандан долдур ону ислә топраклан,
үстүнә да кой о сенин гүмүшлериндән биркач. Чөлме-
жии, — демиш о адам, — башы алтына саклаасын.

Сеслеер дәду, йапәр не она акыллы адам сөлемиш.
Биркач вакыт гечтйинен гелин пара чөлмеени гөрмүш
дедунун башы алтында.

— Хм-м-м, — дүшүнмүш алкынжә гелин, — сайки
нередә тутту шиндийәдан бу парайы карт хобур! — Баш-
лээр гелин дәдуйа хатыр гүтмәә: каба дөшек койәр, биаз
чаршаф дөшеер,—дедни ер башка түрлү бу парайы кар-
тан аламайжам.

Дәдунун иши хептән ий олмуш, ердән гөкәдән шүкүр
едәрмиш акыллы заабитә. Дәду пек ихтәрламыш. Оле-
жейкана чаармыш оолуну да демиш:

— Чожуум о чөлмежии докузумадан бозмаасыныз.

Хеле бак сән ким бозмайжек!! Дәду таа жан верди-
жәәнән, гелин йастык алтындан чөлмәә каврамыш, она
бир таш! Да тез футасына актармыш.

Бакса!.. Орада хепси топрак! Саде үч-дөрт гүмүш аут-
мак ичин вармыш.

— Көр олажаа!! Кара ер кабул етмесин сени! Олүн-

жа, карт хобур, алдаттыын бизи, — чатлармыш үфкедән гелин.

— Чаарма попазы, — демиш адамына, — бу хобуру попасыз гөм!

Е, насы нижә өлүү ерлештирмишләр. Гелин кожасына деярмиш.

— Адам, сән бу онун көпежинни да ал йок ет, зерә о да бизә дәду гиби бир ойун йапажэк.

Йок не йапсын, адам сеслеер фена карыйы. Алэр көпежини, баалээр гииси чатысыннан да гөтурер кыр ува-сында бир аажә баалээр, орада да ону бракэр.

Ертиси сабаа кары аарармыш чатыйы: гиисилери сер-мәә.

— Сән, бре адам, кайбеттин көпәә, ама чатыйы не йаптын?

— Бааладым чатыйлан көпәә бир аажә да орада брактым. Бошта калайды, гери гележейды.

Чабук бана чаты оласын! Гит өлдүр о көпәә да ча-тыйы гетир! Гийсилери нерайы сережейыз?

Гидер адам чатыйы алмаа. Бакса: көпежик сууктан хем аачлыктан бүтүн гежә ешмиш, аажын йанында бир куйу йапмыш. Денемиш адам, ани көпек ешә-ешә бир күп хализдән алтын пара ачыкламыш!

Тезижик чыкарэр күпү, урэр араксына, ама көпәә да чатысыннан нейиннән евә алэр...

Кары таа гөрдужәәнән башламыш адамы таказала-маа:

— Хаа-а сән генә гетирерсин аула о белайы...!

— Сус мари, дели кары, — усландырмаа башламыш ону адам, — Йа бак бурайы! Бир күп алтын чыкармыш!

Кары осаат йаа-бал олмуш... Палижәә — хатыр: бир бүтүн сомун атмыш өнүнә исин, Адамлан йалпак. Йок не сөлемәә.

Гечмеер чок вакыт башламыш буннар таа ислә гиин-

мää биаз каба екмек имää, гениш миндердä йатмаа, ама көпää да, ани вар бир лаф, тутармышлар ел үстүндä...

Гүнун бири көпääн өмүрү битмиш — йыкылмыш да гебермиш. Дийл ми өлүмлү дүннä: хайваннар да, инсаннар да хеп бир керä өлсүннär лäзым.

Бу адам сайды чок вакыт фукаралык чекмиш, хем көпек олмаймыш, о шинди да фукара олажэймыш. Палижиин ийлиини о истäмемиш унутсун. Карысына демиш:

— Бән бу көпää попазан, службайлан гөмдүрежäm да гитмиш попаза данышмаа.

— Бätүшка, тä бөлä-бөлä: өлдү бир севгили копежиним, истеерим ону гөмäсин службайлан...

— Сән не делирдин ми? — Обалтмыш гөзлерини попаз. — Сауш, ишитмейим сени башка бу ишлен. Вар мы насы аллахын евинä өлү көпек сокмаа?!

— Дур попаз, үфкеләнме, зааметин ичин бир торбажик алтын вережäm...

Попаз сусмуш. Дүшүнмүш. Тезижик аллахы бракмыш бир тарафа, унутмуш ону.

— Гетир, — демиш, — авшама каранныжак олдуинан алтыннары хем өлү көпää да гөмежез насы сән истеерсин, ама сыс...

Гөмер буннар палии, ани вар бир лаф, ийдән ий. Попаз, ачан гөрмүш алтыннары, өлү көпää Ай-Диму ичерсиндән да гечирмиш.

Бир-ики гүндән сора, нередән са, бүтүн куй долмуш лафлан, ани ки попаз Ай-Димуйа бир өлү көпек сокмуш. Ушаклар бу попазын ардындан баарырмышлар «Попаз, өлү көпек, өлү көпек!»

Чалынмыш бу иш архирейин да кулаана. Архирей ишиттийнен бөлä айып иши чок дүшүнмеер: йазэр-чизер, уурэдэр попазы клисе ишиндән.

Куй ичиндä таа да чок башламышлар гүлмää. Попа-

за бириси адынжӓ демӓзмиш. «Олӓ кӓпектӓн» ону чыкар-
мазмышлар. О утанмактан ерӓ гирирмиш.

Не йапсын шинди бу тамах попаз да инсан узӓндӓ
кендини пак гӓстерсин?! Гидер о адама, ани кӓпӓӓ она
гӓмдӓрмуш.

— Не йаптын сӓн бана о сенин кӓпӓӓнӓн?! Архирей
клиседӓн уратты, ама бу бишей дийл. Бӓтӓн куй гӓлер...
Тӓ не фена гелер бана.

— Сус, — деер адам попаза, — байылма, бӓн сизи
билерим нейсиниз, пара ичин денизӓ атылӓрсыныз. Гетир
бана гери торбажыкклан алтыннары хем таа да бир тор-
бажык кендидӓн, генӓ сени попаз койажам.

Кыврылӓр попаз, кыврылӓр. Истемӓзмиш парайы вер-
мӓӓ, ама йок не йапсын. Айыплык таа да зор. Вермиш
гери адама алтыннары хем кендидӓн да бир торбажык,
саде аалем арасында кендини пак гӓстерсин.

Койӓр койнусуна бу адам парайы. Хем вармыш онун
ики гийӓйикли кечеси. Алӓр оннары да едеенӓ. Сес едер
попаза да хепси билӓ гидерлӓр касабайа архирейӓ, попа-
зы еринӓ коймаа.

— Сӓн, — деер адам попаза, — дур архирейим кли-
сесинин басамакларында, ачан гӓз едежӓм сана, гирӓсин
клисе ичинӓ, хич бешейӓ бакма, бракмасалар да, бир тӓр-
лу йап да сокул.

Гидер адам архирейӓ, иилер она ерӓдӓн да деер:

— Гелдим данышайым женабинизӓ бир саклы лаф.
Вар мы насы?

— Буйур. Вар насы, — демиш архирей. Йаклашмыш
адам ислӓ да кулаана йакын йавашажык сӓлемиш:

— Гетирдим, — демиш, — бурай ики кечи. Истеерим
оннары жабиниз стевоноз едӓсиниз...

— Нередӓн чыкардын, — демиш, — бу делили?!
Бирдӓн кызмыш архирей. — Аллахын сыраларыны гӓл-
мӓӓ ми алӓрсын не? Бу гунахтан гунах!!

— Бән бошуна истәмеерим, — демиш адам хем йапымыш кендини, ани о чок-чок билмеер не гүнаа сайыләр хем не да дийл гүнаа, — Вережәм сана ишин ичин тә бу ики торба алтыны...

Парайы гөрдүүнен, архирейин үзү-гөзү гүлмүш. Уфкеси гечмиш. Лафы дийшилмиш.

— Гетир, — демиш, — авшама беним клисемә, ама колла кимсей гөрмесин, стевоноз едежәм...

Гидер буннар клисәә. Адам кечилери пиндирирмиш басамаклардан, попаза да демиш:

— Тетиктә дурасын, ачан чааражам — гир!

Чекетмиш архирей окумаа, коймуш кечилерин буйнузларына ственозлук венчилуларыны, гечирмиш таман Ай-Диму ичерсинә... Бир да бу уурадылмыш попаз, адамын хабериннән, гирмиш архирейин клисесинә. Стевоноз едижи архирей гөрдүүнен буну даптуру гелмиш!

— Гит кенди куунә да генә ол попаз, — демиш архирей, — ама саде аазыны бир ердә йайма! Не гөрдүн бурада ону унут! Сора адама да дөnmүш, — Сән да топла кендини, бир ердә сөләмәәсин, ани бу иши йаптык, зерә сени!...

— Ислә, — демиш адам, — бән кимсеә сөләмәейжәм. Дейжәм, ани архирей кечилери стевоноз етмеди. Попаз да өлү көпәә Ай-Димуя сокмады...

Чатыламыш адам малыны да такыр-тукур ууратмыш оннары клиседән. Евә гидәрмиш хем каршы геленнерә деярмиш:

— Архирей кечилери стевоноз етмеди, попаз да өлү көпәә Ай-Димуя сокмады...

КИМ ТАА ИИ ДҮШ ГӨРҮРСÄ

(ЧЕЙ СОН ЛУЧШИИ)

Вакидын бириндä попазлан чингенä ортак олэрлар. Икиси алэрлар бир моткуржук, икиси бүүдерлär ону.

Домузу кесмää сыра гелдийнен, бир түрлү пайлаша-мээрлар домузу, Чингенä истärмиш насы нижä таа чоойуну домузун алсын кендинä. Попаз да чингенä гиби чалышырмыш таа чоойуну домузун кендинä алмаа. Бу баарышмакта, бу чекиштä попаз чингенеи гечärмиш, ама алт калмазмыш.

— Бән таа ислä домузу бактым, — демиш попаз чингенä.

— Незаман сән бактын? Сенин елин диимäзди башыны кашымаа, клиседä инсаннары йаландырмактан, — уфкеленмиш чингенä.

— Көтүлämä аллахын ишини, — попаз да кызмыш.

— Көтүлämä, көтүлämä! Дийл ми доору? Сән клиседä гезärдин, ама бән хеп домузун долайанында. Бакардым, дойурурдум. Бана таа чою дүшер.

— Нейлен сән дойурдун, ачан кендинä имää сендä йокту. Гезärдин, евдән-евä бир дилимжик екмек диленирдин.

— Бән шеремет чингенä, ама сән хайын чингенä, — башламыш бу попазы айкырыдан окламаа, ачан гөрмүш, ани попаз бракылмээр чекиштән. — Бән баари гезерим да диленерим, ама сән дурдуун ериндä клиседä диленерсин.

Попаза бу лафлар пек наавлä гелмишлär. Хептән чингенä чивилери чыкмыш. Йок нәпсын тамах сойужу. Сесленирмиш, бираз уфкесини гечирирмиш. Биткидä дүшүнмүш ширетликлен бир түрлү лүзгерä чингенеи урсун.

— Қайылмысын аннашалым-тә нижә...

— Насы? — сормуш чингенә.

— Бракалым домузу йарына пайетmäә. Ангымыз таа мераклы, бир дүш гөрежек — она домузун таа чоойлу олажек.

Чингенәә таман бу ләзыммыш. Попаз лафыны башарыр-башармаз:

— Қайылым, — баармыш чингенә.

— Олду, буну да алдаттым, — демиш попаз аклынжа.

Оләр авшам, попаз таа таукларлан билә йатмыш, саде ислә дүш гөрсүн. Ама чингенә бу гежә хич уйумамыш. О кесмиш домузу, топламыш чингенелери — кенди адамнарыны бүтүн гежә конукламыш. Сабаадан йарысыны домузун имишләр каланыны да сакламышлар.

Гелер шинди попаз сормаа ортаана, насы ишләр.

— Не дүш гөрмүштүрсүн ортак? — сормуш шалвир попаз сырыдарак.

— Бән илкин аннатмайажам, — демиш чингенә, — аннат сән.

— Ислә, — демиш попаз, — аннадайым бән. Бу гежә насы тә олду да аллах гелди бизим күйә. Айырды докуз гунаасыз гөклерә кендиннен билә чункү алажек.

— Батүшка, — демиш чингенә, — кими санки аллаа айырды? Олмайым бән да орада.

— Дайан, — демиш попаз сөлейежәм, — олма чингенә үрекли. Қар сеними аллаа райа алажейды. Алды даскалы, даскалын карысыны, күчүк оолуну, бүүнү билерсин, о бираз маскара, ону алмады хем да бени... алды...

— Дур, — демиш чингенә, — кәр бу дүшү бән да гөрдүм, хализ буну. Ачан гөрдүм, батүшка, ани сән райа гидерсин, дедим: не ләзым сана домуз! Қалктым геженин бир вакыды да кестим ону. Сән билерсин дайанамадым сабаадан. Чингененин татлысы варкан дайанамадымыш,

Сөлеим доору, шинди йок не пайлашалым, Домузу идик. Сабаадан конуштук...

Попаз даламыш дудааны. Уфкедән гөзлери обалмыш, ама йок не йапсын, чингенә ону үстелемиш.

ПОПАЗЫН ЧЫРАА

(ПОП И ЕГО РАБОТНИК)

Бир фукаара бир адам йанашмыш попаза чырак. Попаз бир жангаза, мынзалы ерифмиш. Икидә-бирдә фукаара чыраан изметинә маана булурмуш. Хем таа чок Иваны (чыраан ады Иванмыш) төрпүләрмиш попаз озаман, ачан кефлиймиш, ама кефленирмиш попаз хер авшам.

Чырак ону ханидән бражажэймыш, ама акы илери алмыш да йокмуш шинди не йапсын. Бошуна мы лаф калмыш «Баалы попаз кавга йапмаз». Олә шинди Иваннын да иши гидәрмиш. Истәр-истемәз катла Иван енсеи. Пыксаиды аннашмышлар чыраклань ишлейежек попазда лелекләр өтүнжә. Отәр ми лелек?! Белли ани аннашмакта попаз алдатмыш Иваны хем Иван да артык дуймуш буну, ама не йапсын? Аннашмак бир керә олэр.

Дайанырмыш Иван, ани вар бир лаф: дуруйа да йаша да. Йуткунурмуш хем гит-гидә попазлара кин бесләрмиш...

Бир гүн бу попаз бир буук конушка йапмыш. Докуз попазы ашыры күүлердән мусаафирләя чаармыш.

Хе-е конушкаа конушка денер. Хем иилер орада, хем ичилер. Шараба да шарап денер. Хем шарап кимсейя хатыр гүтмеер. Истәр попаз ол—сарфош едер. Иваннын да чорбажысы бираз чокча севәрмиш кырмызыйы, на-

сыл да хепси попазлар. Ичмиш о бу конушкада окадар, ани көркүтүк олмуш.

Гиришмиш бу шинди чыраа зееглемää, түрлү мааналар булмаа. Иван да таман фырыны йакармыш.

— Сән тә бу фырыны да билмеерсин кыздырмаа...

— Сауш базымдан-йалварырмыш Иван, — гит мусаафирлеринä. Брак бени...

— Сени бән брак-ма-йа-жам...

— Бе йок ол үзүмдән патламышын, сарфошсун ердан, гит да йат, акытма лигаларыны...

— Сән кендин сарфош. Бән, бән, — мырылданырмыш попаз, — алырсам сана тә бу ожаа йакажан шинди сыртыны.

— Сән бени йакар, йакмаз, бән сени үтежәм, — демиш чырак, — да попаза бир какма: сыкыштырмыш ону кызгын фырынын ичинä, нечин ки артык быкмыш завалы бувазынадан бу зивиртижи катран бөжеенä.

Попаз гык да деәмемиш йанмыш нижә бир бал муму йанар.

Не йапсын шинди Иван, коркмуш да ху качмаа. Попазлар, мусаафирләр дуйдуйнан нерасы не, такышмышлар Иванын аардына жезаласыннар ону, нечин ки йакты оннарын бир попазыны деине.

Етишер буннар Иваны бир койу купривалык ичиндä, Сорәрлар.

— Иван насы гирдин бурайы?

— Тә өлä, сойундум чыр-чыпак да тукурландым.

Сойунәр бири, сойунәр өбүрү, — бири купривалара йаклашамәрлар. Докуз попаздан саде бири акыллы чыкмыш да демиш.

— Хади гидип, косайы алалым да купривалары бичелим. Башка түрлү Иваны тутмайажейз. Гидерлар хепси косайы алмаа. (Попазлардан бири истемәрмиш Ива-

ны беклемää калсын, нечин ки коркармышлар ондан, ни-
жә атештән.)

Гелер попазлар косайлан — Иван купривалык ичиндä
йок.

— Бре нередä олсун бу?—Аарээрлар, аарээрлар: бир
да баксалар: Иван пинмиш бир балабан аажын та тепе-
синä. Сорэр гене буннар.

— Иван насы пиндин орайы?

— Тә өлә, — жувап етмиш Иван, — дөндүм тепеси
үстү, да аякларымлан йаваш йаваш тырмаштым.

Савашэр буннар, дөнер тепеси үстү бири, дөнер өбү-
рү... Хепсинин енселери какылмыш, ама аажа пинәме-
мишләр.

Акыллы олан попаз деер буннара.

— Бракын бу аажа пинмеи Иван бизим хепсимизин
енселеримизи кырајжек, хади гидип тестереи алалым да
аажы кеселим. Гидерләр тестереи алмаа...

Таа попазлар гиттижәәнән, Иван инер да гирер бир
дерин су ичинä. Суйун кенрында да вармыш бүүк-бүүк
деликли канаралар. Гирмиш Иван бойнусунадан тә бу
суйун ичинä да дурурмуш орада.

Попазлар тестерәйлән гелмиш, ама чыраа аачта бул-
мамышлар. Гелер буннар су бойуна. Гөрмүшләр Иванны
гыртлаанадан су ичиндä.

— Иван, нижә гирдрин орайы?

— Тә өлә, демиш Иван, — колайжайжык. Бааладым
бир бүүк канара бойнума да о чекти бени бурайы...

Баалэр попазлар хепси бирәр бүүк канара бойнула-
рына да гирерләр Иванны тутмаа.

Тутарсын Иванны, беклә! Попазлары канарлар чек-
миш суйун дибинä, да хепси: гыл-гыл-гыл, гыл-гыл, гыл,
гыл-гыл-гыл, — буулмушлар.

Чыкэр Иван судан да гиинер. Куртулмуш чыраклык-

тан хем докуз күү куртармыш сойжулардан попазлардан.

Гидәрмиш евә Иван хем чалармыш бир түркүжүк:

Гыдзы-гыдзы, кемеңчә,
Нәнда йаттын бу гежә?

Старостанын дамында
Кәр шейтанынын жанында

Бирисини пиширдим
Докузуну шиширдим

Гыдзы-гыдзы кемеңчә
Гыдзы-гыдзы кемеңчә...

КОМУШУЛУК

(ДОБРОСОСЕДСТВО)

Саадыч кумисиннан комушуймушлар. Сыкча комушу-
лук едәрмишләр.

Гелмиш кумиси саадыжына истемәә најжаа.

— Вережәм, — демиш саадыжы, — ама бакын да
таш үстүндә йонун.

— Те биз да өлә йапәрыз хер керә е, — жувап еди
вермиш кумиси.

— Ислә, — демиш саадыжы, — тә бу иш ичин сана
нажаа вермейжәм...

* * *

Кумиси гитмиш саадыжына да косайы истемиш.

— Саадыч, — демиш, — верин сизин косайы бираз
татула бичелим.

— Е сизин коса нередә е? — сормуш саадыжы.

— Евдә, — жувап етмиш кумиси.

- Е нечин сизин косайлан бичмеерсиниз?
— Коркэрыз кырылажэк, — жувап етмиш кумиси...

* * *

Кумиси истемеш саадыжындан бургуйу.

— Вережән, — демиш саадыжы, — ама ики пармак да ери деләсиниз.

Кумиси демиш:

чорбажысы бираз чокча севәрмиш кырмызыйы, насы күтүк олмуш.

— Биз аслы да хер керә бирәр карыш ери делериз...

— Машалла! — баармыш саадыжы. — Кәр бу иш ичин сана бургуйу башка вермейжәм...

АЛАТЛАМА БА, ЧИНГЕНӘ!

(ЭЙ, ЦЫГАН, НЕ СПЕШИ!)

Чингенә йашармыш бир зенгин адамнан йаннашык. Шинди дуймуш бу, ани зенгин чорбажы кесмиш бир кузу, аләр чожууну, уредер ону истесин зенгиндән кузунун барсакларыны чорба ичин да гидерләр чожууннан зенгинә.

Чожуу таа аула гиринжә гиришмиш:

— Чичо, версәне барсаклары, чичо версәне барсаклары!

— Хепси ислә, — демиш зенгин, — ама тә бу истемениз олмаса, пек ислә олажэк.

Олә, комушу, — чингенә да кайыл олмуш, — бән кендим да тә бу ушакларын истемесиндән азетмеерим.

Чожууна да дөнүп бир шамар йакмыш.

— Не окадар алатлээрсын, барсаклары хеп истеерсин? — сормуш, — беки комушу жеерлери да вережек...

БАБУЙЛАН ДЕЛИКАННЫ ЕРИФ
(СТАРУХА И МОЛОДОЙ ПАРЕНЬ)

— Заманайорсун, бабу, — демиш деликанны ерифин бири аул бойунда отуран бабуя.

— Кеметайорсун, дүньә севгилиси деип жувап етмиш бабу олана.

Гечмиш бираз вакыт чо́жук йавклу олмуш гелин олажаа быза бир пешкири бракмыш, йолу уймуш бабунун сокаандан гечмиш.

— Заманайорусун, бабу! — селәмыны вермиш бу ериф.

— Кеметайорсун, биринин севшмиши! — фисирдейрәк селәмы алмыш бабу...

Ерифә бу жувап ишлемиш.

— Хм, — дүшүнмүш о, — бир афта илери бән дүниә севгилисийдим шинди биринин севгилиси олдум. Не бән йавклу олмактан дөнәмейежәм ми?

Дүшундүү гиби йапмыш та. Гитмиш нышаныны гери алмыш.

Биркач гүндән сора генә гечмиш севинерәк бабунун сокаандан.

— Заманайорусун, заманайорусун, ихтәр анам! — шен-шен селәм вермиш ериф.

— Хайыр ола, хайыр ола, күү гүлүнтүсү! — деип бабу дөнмүш ерифә аркасыны да чыбыыны какарак чөмел-чөмел гитмиш...

ТИЛКИИ ДҮҮНӘ ЧААРМЫШЛАР (ЛИСУ НА СВАДЬБУ ПРИГЛАСИЛИ)

Тилкийи бир вакыт дүүнә чаармышлар. О да завалы шу давранынжа, доннарыны үтуйа урунжа, геч калмыш. Дүүн евинә гелмиш да селәм вермиш:

— Авшамайору, авшамайору, достлар дүүнжүләр, — таа токаттан баармыш.

— Саа ол, — жувап етмиш кайната олан, ев сааби.

Тилки:

— Кабулмуйсунө, дуунжу, кабулмуйсун?

Ев сааби:

— Хатырым хош ани буйурдун да гелдин, севгили достум, ама нечин окадар гечлендин? Ерләр хепси каплы.

Тилки бурмуш фасыл бурнусуну. Чорбажы бир аралыктан сора узатмыш лафыны.

— Калды саде бир еримиз хайлак, ама билмеериз беенежән ми ону.

— Насы ер о? — сормуш тилки.

— Күмес капусу, — жувап етмиш чорбажы.

— Бе, деме өлә, ба достум, — сырыдарак демиш тилки, — гүлежееми чыкарттын...

ЕШАА ДҮҮНӘ ЧААРМЫШЛАР (ОСЛА НА СВАДЬБУ ПРИГЛАСИЛИ)

Ешәә чаармышлар дүүнә атлы, чотрайлан такым, хербир адетлерә гөрә.

— Гитмейжәм, — демиш кесен-кес ешек.

— Бе йапма өлә, олмаз, сойун йынат дийлдир, — чалышмыш чаарыжылар аннатсыннар, ама ешек йок демиш да йок олмуш.

— Е нечин гелмейжән? — сормушлар биткидә она.
— Хм, — демиш ешек, — раз бени дүүнә чаарэрлар,
оарда йа су битти, йа одун...

ЧИТЕНИ НЕЧИН ОРАДА БРАКТЫН? (А ПОЧЕМУ КОРЗИНУ ОСТАВЛЯЕШЬ?)

Бир адамын вармыш пек ихтәр бобасы. Быкмыш карысы хастайы бакмаа да такылмыш адама, алсын ихтәры да атсын ону бир йара...

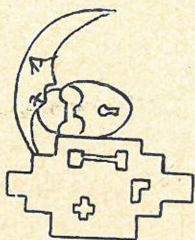
Коймуш дәдуйу адам читенә да басетмиш ону читениннен неиннен хендәән дерин еринә.

Адамын оолу буну гөрүп сормуш:

— Татө, е читени нечин алмээрсын?

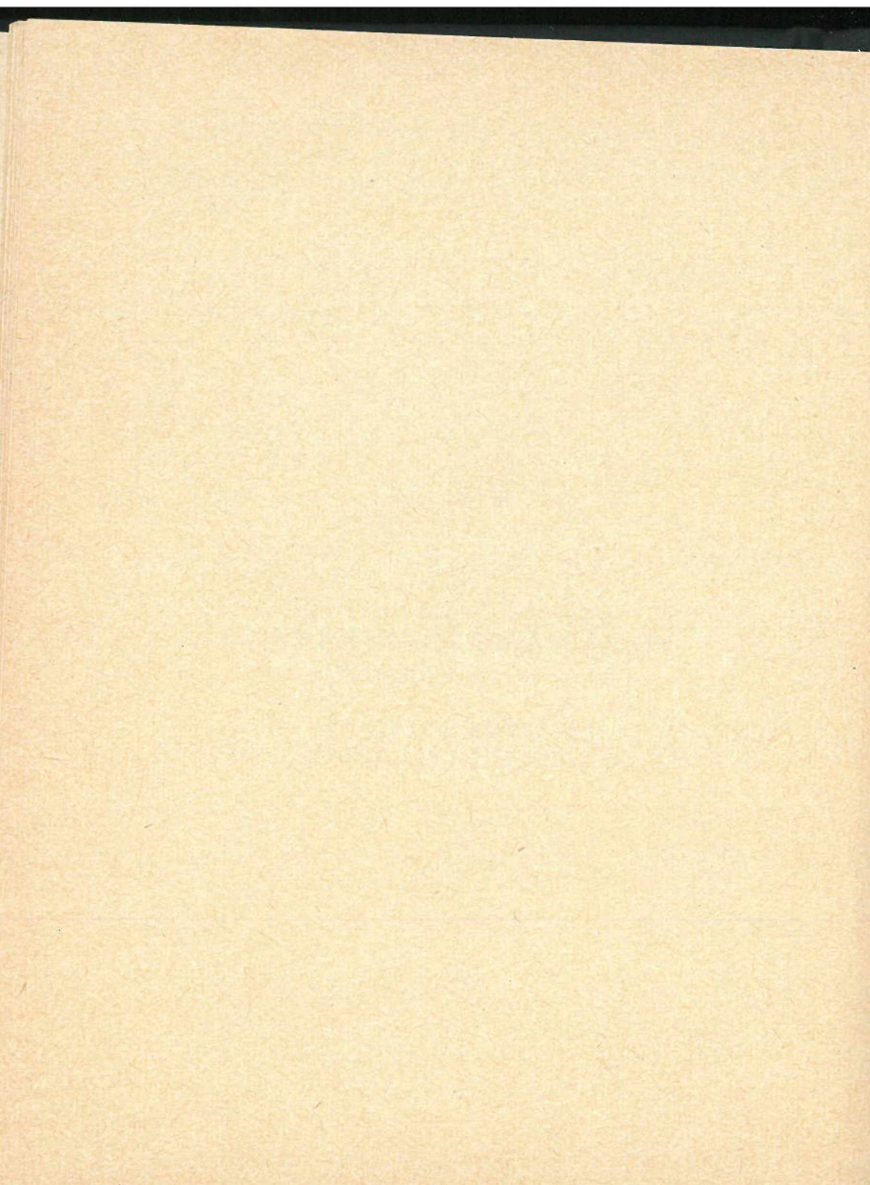
— Нәбәжэз ону? — сормуш адам оолуна.

— Е сән ихтәрладыйнан, сени нейлән атажэз? — соруша сорушлан жувап етмиш чожук...

**ХОЖА НАСРЕДДИН ИЧИН
ГАГАУЗ ФЫКРАЛАРЫ**

**ГАГАУЗСКИЕ АНЕКДОТЫ
О ХОДЖЕ НАСРЕДДИНЕ**

**ШАШАРЫМ АКЛЫНЫЗА,
НАБАЖЭНЫЗ РУБАЙЛАН?**

**(УДИВЛЯЮСЬ, ЧТО БУДЕТЕ ДЕЛАТЬ
С ОДЕЖДОЙ?)**

Хожа гездии ордә попазл ры кенди кескин лафыннан хожма камчылармыш. Бу бетерә попазлар, манафлар хем башка жәәми изметчилери алынмышла оннар да Насреддини гүлсүннәр. Колвермишләр сес ани 10 гүндән сора дүннә батажэк...

Ааз-ааздан етишмиш бу лаф Хожаа да. Қалдыйнан бир гун «дүннә кайбелмесинә» попазлар, манафлар топланмышлар Насреддинин аулуна да түрлү акыл верирмишләр.

— Хожа, йарын дүннә биткиси не тутәрсын о инәә? — чыкар кенара, кеселим ону...

— Олур буну да йапалым, — демиш Хожа, — өлә да кайбележез, — баари ийелим биткидә дойунжа...

— Урдук лүзгерә, — демиш манафын бири севинерәк онун йанында дуран достуна попаза.

Чатыламыш Хожа инәә да чыкмышлар кенара, даа бойуна, казышлар бир котлон да кесмишләр инәә.

— Достлар, — демиш Хожа, — бән сизә пиширежәм именин ийсини, ама сиз гидин бирәр арка одун гетирин.

Қайыл олмуш попазлар. Хепси сойунмушлар, дала рубаларыны артмышлар да одуна гитмишләр.

Хожа о саат рубалары тарашламыш ики алтын крест,

бир да гүмүш крест алмыш да кенди койнусуна коймуш, бирини жебиндә бир алтын саат булмуш, ону да топламыш, сора өбүр жептө геәә гиби пара булунмуш, оннар да Хожаа дүшмүшләр.

Бу иштән сора Хожа рубалары хепсини атешә атымыш...

Попазлар гелдин гиби салетмишләр гинимәә.

— Хожа, рубалар нередә?

— Бән оннары атешә йактым, — жувабыны вермиш Насреддин.

— Не сән делирдин ми Хожа? — хепси бир сестә сорумуш.

— Шашарым аклыныза, достлар, — кесмиш лафы Насреддин, — Нәбажэныз рубайлан? Йарын дийл ми дүннә батажэк?..

Попазларын бир карыш аазлары ачык калмыш.

Хожа са гитмиш ишинә, алтын ишлери сатып кендинә ислә бир инек алмыш хем да таа чок парасы да калмыш...

ТЕК АЛЫНЫЗ

(БЕРИТЕ НЕЧЕТНОЕ)

Насреддин хап-аач гелмиш достуна мусаафирләә. Досту да ону сармайлан конукламыш.

Хожа гиришмиш да сармалары икишәр-икишәр аазына атармыш. Сыкы-сыкы ийирмиш...

Достунун карысы буну гөрүп дуймуш, ани сармалар етмейжекләр да кыйыштырамаа-кыйыштырамаа Хожаа демиш:

— Насреддин, амужа, сармаларымыз кыт бираз, йалваражам тек алыңыз!

— Учәр аазыма сымээр, — бууларак сармайлан, жувап етмиш Хожа.

НАСТРАДИН ААЛЕМИН АКЛЫННАН...

(НАСРЕДДИН С ЧУЖИМ УМОМ...)

Насреддин Хожа чекеттирмиш дышарда бир йаз фырыны дүзмәә. Олә о ишләркан гелмиш, бир комушусу да демиш:

— Уулен тарафына йапмышын фырынын аазыны. Бу дийл ислә.

— Нечин дийл ислә е? — сормуш Хожа.

— Нечин ки буйансы йылма. Баксана фырын сансын башашаа дурэр. Насы екмеклери атажан? Лазым ииләсин, ики кат оласын. Хич уйдурмамышын Хожа, — башармыш лафыны комушу адам.

Насреддин Хожа, бу лафтан сора комушусуннан, алып йыкэр фырыны да дүзер гун дуусуна дору аазыны..

Бу йоллук гелмиш бир башка адам Насреддинә да демиш, ани фырын дүзүлү хептән наафилә.

— Нечин? — сормуш Хожа.

— Нечин ки бүүлә фырынын ичинә вар насы су гелсин. Тә насы йанындан сел доору ичинә уурайжәк да йыкылажәк.

Дүшүнмуш Хожа да енидән йыкмыш фырыны...

Гун дуусуна — уймээр, ууленә-уймээр, дүзежәм аазыннан гун батысына, — сөленмиш Хожа кенди — кендинә да өлә да йапмыш.

Таман Насреддин ишини башармыш гелер она бир ески досту. Чекедер буннар бакмаа ени фырыны. Ески дост демиш:

— Хожа, бана гелер, сән ерлештирмемишин ислә фырыны. Баксана насы бу ер йылма, дийл дүз. Ләзимды илкин ери дүзелдәсин да сора фырын дүзәсин, Тә бу дуварыны онун вар насы су йыксын. Таа их олажәйды пойраза аазы олсун.

Хожа не калмыш үфкедән достуннан бозушсун, ама дайанмыш. Аклынжа дүшүнмүш.

— Дур буну да сеслейим. Кафадары гиттийнен таа, йыкмыш фырыны да дүзмүш енидән аазыннан пойраза..

Гечер бир-кач гүн, Насреддинә генә гелмиш бир мусаафир. Гожа гөстермиш она да фырыны.

— Пек исла фырынжык, — чекетмиш мусаафир сөө-лемәә кенди фикирини, — ама бән олайдым аазыны пойраза дүзмәздим. Нәнда сән вар гөрдүүн дүзүлсүн бир йапы пойраза аазыннан?! Каар йаажэк, ичини долдуражэк, каарлар ериди — фыры йыкылажэк..

Сыкмыш Насреддин дишлерини үфкедән.

— Ах, — демиш кенди кендинә, — генә уйдурмадым!

Гиттижәәнән мусаафири Хожа йыкәр фырыны да дүзер ону бир дөшемә үстүндә. Бөлә она колаймыш аалемин аклына уймаа. Ким насы деәрмиш, Насреддин өлә фырыны чевирамиш..

КОРУНУН, ХЕРГЕЛӘДИР, УРУ! (БЕРЕГИТЕСЬ, ЛОШАДЬ УДАРИТ!)

Хожаның аты гебермиш, калмыш онда саде бир кантырма хем бир да харанник. Не йапсын шинди Хожа бейгирсиз. Дүшүнер бир жүмбүш йапсын.

Гидер, буләр бир куру бейгир келлеси, гийдирер она кантырмайы, да чыкәр бүүк йола. Койәр келлейм йол бойуна. Едәән бир ужундан тутармыш да өлә дурурмуш.

Гечән инсаннара Хожа хеп теклиф едәрмиш:

— Йалваражам, ефендиләр, корунун!..

— Недән коруналым? — сорармыш геченнәр.

— Недән? Аттан корунун. О хергеләдир, уру. Айланын тә өлә бир тарафтан!.. Хепси инсаннар гүләрмиш-ләр.

— Нереси куру келленин уражэк?

Бири йолжунун не калмыш бассын келлә үстүна. Хожа айландырмыш едектә баалы келлен да йолжунун касаякларына бир келлә дөшемиш!

Йолжу шаш-беш олмуш, ама Хожа илерсени алмыш:

— Незамандан бери деерим айланын, хергеләдир, уру! Бири истәмеер сеслесин... Тә урду! Шинди хич олмасын бени кабаата сокажэныз.

Ат дийл ми, тә урду. Нечин айланмадын бир тарафтан?

БИЛМӘСИН, ХАВА НИЖӘ ОЛАЖЭК

(НЕ ЗНАЕШЬ, КАКОЙ БУДЕТ ПОГОДА)

Харманда дүвени айдаркан, Хожа йанына хеп йорганы да алырмыш. Бу иши гөрүп карысы она сормуш.

— Бре Хожа, бу кайнак сыжакта не о йорганы да дүвендә ташыерсын?

— Сус, мари хороспу, — демиш Хожа, — арманын өбүр кенарындан дөнүнжә не билерсин, хава нижә олажек.

ДАЙАНЫН, СЕСИ ЙАРЫНА ЧЫКАЖЭК

(ПОТЕРПИТЕ, ЗАВТРА БУДЕТ И ЗВУК)

Бир пазар гүнү еркен Хожа йаннанмыш касабанын баш түкенына да килиди карармыш. Йолдан гечән адамнар бу иши денейип, ону бишейә гетирәмемишләр да сормушлар:

— Не о Хожа, не сән орада буушәрсын йапмаа?

— Не олсун? — демиш хич бир гамсыз Хожа, — Кеменчә чаларым.

— Е о сенин кемеңченин сеси нечин чыкмээр?

— Дайанын, достларым, — жувап етмиш Насреддин, — сеси йарына чыкажэк.

БУННАР МЫ ЙЫРТЫК?!

(РАЗВЕ ЭТО РВАНЬЕ?)

Хожа завалы хер гүн йыРТЫК гезәрмиш, ама бир керә чыкмыш сокаа ен йыРТЫК йаамурлууннан: о руба пак делимдешиКМИШ, доннары да йама-йама үстүнәймиш.

Ерифин бири дайанамамыш да Хожаа сормуш:

— Насы йыРТЫК руба буннар сендә Хожа?

Хожа:

— Буннар мы йыРТЫК?! — демиш, — сән гелсән гөрәсин бендә евдә таа не йыРТЫКЛАР вар...

ЖЕЕРИ КАЧА АЛДЫН?

(ПОЧЕМ БРАЛ ПЕЧЕНКУ?)

Хожа панеердин бир жеер сатын алмыш да онуннан евә йолланмыш.

— Хожа, о жеери кача алдын? — сормуш ерифин бири.

Хожа жувап етмиш. Ама о лафыны таа битирир-битирмәз, башкасы сормуш:

— О жеери кача алдын, ба дост?

Хожа буна да жувап етмиш. Да сора таа бири, да таа бири...

Насреддин етиштирәмезмиш жувап етмәә, озаман Хожа ерә йыкылмыш, гиришмиш йувар-йувар йуварланмаа. Бу фасыл сийрә бүтүн панеер топлашмыш...

Калабалык арасында Хожа калкмыш да жеери гөстерәк, баармыш:

— Жеери ики манаса алдым!

Баардыы гиби алмыш кендини да евә гитмиш...

ВАРЛАА ДАРЛЫК МЫ ОЛУР?

(ТАМ, ГДЕ МНОГО...)

Бир йаамурлу сарп хавада Хожа панеерда тутулмыш. Папучлары сайды икиси да йыртыкмышлар. Бири өкчесиндән деликмиш, өбүрү да бурнусундан.

Нәпсын Хожа? — Алып папучлары икисини да бир-айаана гиер, да өлә, бир айаанда ики папуч бири да йалнаак, гөлжүклү панеер мейданнында гезинирмиш.

Гөрәннәр Хожайы бу халда сормушлар:

— Насреддин амужа, нашей бу сенин бир айаанда ики папуч өбүрү да йап-йалнаак чамур ичиндә?

— Не олсун, достлар, — жувап етмиш Хожа, — Варлаа дарлык мы олур?

ҚАРЫН НЕ ЧОК ГЕЗЕР?

(ЖЕНА ТВОЯ ТАК МНОГО ХОДИТ?)

Достунун бири Хожайа сормуш:

— Бу сенин карын, ба дост, не окадар чок гезер?

— О аз гезер, — демиш Хожа, — Чок гезәйди, евә дә гележейди, осайды хеп аалемдә дурәр...

БАН ТАКТЫМ САН ДА БАКТЫН

(Я ВЗЯЛ, А ТЫ ПОСМОТРЕЛ)

Хожа гирмиш бир чичек лавкасына. Гөрмуш орада инсаннар гирип, чичаа такып чыкармышлар.

Хожа да бир ен ислә чичаа айырмыш, башына такмыш да чыкармыш... Сатыжы сес етмиш:

— Хожа, парайы не өдәмеерсин? Иа дөн гери!

— Олур дөнейим, — демиш Насреддин, — да жебиндән чыкарып парайа гөстермиш сатыжыйа да генә чекетмиш гитмаа...

Сатыжы еиндән сормуш:

— Хожа, е бу не сөндән?

— Не олсун? — дейвермиш Хожа. Бән тактым, сән да бактын. Дийл ми өдештик?!

ГОСТЕРЕИМ МИ НИЖА ИДИМ?

(ПОКАЗАТЬ, КАК СЪЕЛ?)

Попаз бир керә Хожайы текли етмиш топласын она ковриклери, бак о етиштирәмемиш беш-он йырак евә гитмаа. Заамети ичин Насреддинә топлалды ковриклердән йарысыны адамыш.

Геамиш Хожа евлери да хепсіндән алмыш попазын дилеклерини. Хепси топланмыш отуз ики коврик.

— Хм, — дүшүнмуш Хожа, — бу ковриклерин йарысы беним, — Пайсын етмиш да оналтысына имиш.

Ама буннардан да шинди попаз дүшер бана йарысыны версин, — есапламыш Хожа да гнеә имиш йарысыны — секизини, калмыш секиз коврик.

Секизин да йарысы, Хожанын есабына гөрә, она дүшәрмиш...

ийер таа дөрдүнү. Калэр дөрт коврик. О дөрттән да ийер икисини да биткидә ики коврик калмыш. Попазын портасы йанында да о ики ковриктән бирини имиш. Попазын аулуна гирмиш бир коврик елиндә.

— Кач коврик топладың, — осаат сормуш попаз.

— Огуз ики, хызлы жувап етмиш Насреддин.

— Нәптын оннары?

— Пайымы идим, — демиш Хожа.

— Е насы идин оннары? Оннар хепси сана душмәзди, — сормуш үфкени попаз.

— Олур гөстерејим, — демиш Хожа да имиш битки коври да.

КО РУБАЛАР ДА ИСИН (ПУСТЬ И ОДЕЖДА ПОЕСТ)

Насреддини бир конушкаа теклив етмишләр. О да пек гиинмемиш, ама йыртык йаамурлууннан чекилмиш гелмиш...

Бу халда кимсей она сайып чыкмамыш, капу ардына отуртмушлар. Хожа буна дайанамамыш... Тезижик чыкып гитмиш да комшусундан амаанет бир кат руба алмыш. Гиинмиш ислә да генә о конушкаа гелмиш.

Буйоллук Хожайы каршыя отуртмушлар, да хер та-рафтан она буйур едәрмишләр.

— Саа олун, — демиш Хожа да сокмуш манжаның ичинә еннерини...

— Бу не сендән оХжа? — сормуш евин саабиси. — Нечин гөзелим рубайы былаштырәрсин?

— Булаштырмәрым, бе достлар, — жувап етмиш Хожа. — Не бендә ми хатыр? Рубада. Ко рубалар да исин...

БАН ДИЙЛИМ АМЕЛ

(Я НЕ ЖАДНЫЙ)

Қонушкада Хожайлан йаннашык отураннар локламары ийип онун онунә хепсини кемиклери сүрәрмишләр, да бу узерә Хожайы гүлмәә алырмышлар. Оннар онтермишләр евин чорбажысыны сорсун канырсын Насреддини. Чорбажы сормуш:

— Хожа, не окадар амедсин? Бунжа локма имишин?

— Хм, — демиш Хожа, — бән дийлим амел. Идим, ама кемиклери айырдым. Йа бакын тә бу беним йанымда отурраннара: оннар хептән амел — локмалары кемиклериннән имишләр...

БИР ШКАФ АЛСАНА

(КУПИ СЕБЕ ГАРДЕРОБ)

Қомушусу Хожаа акып вермиш:

— Хожа, рубаларына коймаа дейни бир шкаф кендинә алсана!

— Забун акыллыһсын, комушу, — дейә жувап етмиш Хожа да сормуш: Сора бән чыплак мы гезейим?

АСЛЫСАЙДЫ, ВЕР АЛТЫННАРЫ

(ЕСЛИ ПРАВДА, ДАВАЙ СЮДА ЗОЛОТО)

Падишаа бүтүн мемлекетә ишиттирмиш, ани хер чыкарса бири да сөлесин падишаха өблә бир буўк йалан, ки падишаа кенди да ону йалан сайсын, озаман о ериф

кабул едежек йарым падишахлык, ама сӧленмиш йаланы падишаа аслы булурса, озаман йаланжы кырк камчы аркасына кабул едежек...

Чоойу бу ишӧ тутунмамыш, нечин ки билirmiш инсан, ани падишаада доорулук зор булмаа: онда аслылыр да йалан, йаланнар да аслы вармыш нижӧ олсуннар. О такым, нижӧ падишаха уйармыш...

Ама кимиси истемиш денесин кысметини, тӧрлӧ йаланнар дӧшӧнмӧшлӧр, ама падишаа хепсини оннары аслы булмуш, да ӧлӧ хайли фазлы адамнары дӧӧмуш...

— Дурун, — демиш адамын бири, — бакалым бу да мы аслы!? — да гидип падишаха тӧ шу йаланы сӧлемиш.

— Беним бобам, — демиш адам, — йаптыйды бир бӧӧк мердивен. Авшамнеин оннуннан гӧнӧ пинин кор алырдык да атеши тутуштурудук...

Адам лафыны битирдиктӧн сора бираз сусмуш, да сормуш гӧлерӧк:

— Насыл, сӧзлӧ падишахын, буну да мы аслы дейжӧн?

— Вар насыл пек олсун аслы, — жувап етмиш сесини узударак падишаа, — беним варды бир достум лӧлесинин сапы окадар узунду, ки хич мердивенсиз етишип гӧндӧ тӧтӧнӧнӧ йакарды...

Бу адамы да тужургуйа сокмушлар. Завалы кырк харапник аркаларына имиш.

Дайанамамыш буна Насреддин Хожа.

— Етежек олду, — демиш, — дӧӧер о кабаатсыз инсаны...

Алӧр бир бӧӧк бош чувал колтууна да тежижик гидер падишаха.

— Сабансӧӧрсын, анылмыш падишаа, — селӧм вермиш Хожа, калпааны чыкарак хем ерӧдан иилерӧк.

— Хош гелдин, Насреддин, — демиш падишаа, — не сӧлейжӧн?

Хожа:

— Гелдим, падишакым, боржунузу чевирөсиниз, ханидән таа алдыйдыңыз бендән тә бу чуваллан бир чувал алтын өдүнч, вар умудум унутмадыңыз, тә шинди гелдим верәсиниз алтыннары геери.

— Бу йалан! — баармыш падишаа үзлен инсан арасында, — незаман сән бана алтын вердин?

— Йаланса, — деивермиш Хожа, — озаман верин бана падишахлыын йарысыны... Диил ми өлә лаф колвердиниз?!

Падишаа дуймуш ани алданмыш, ама алт калмаа истемәзмиш.

— Бу-бу-у-у-у аслы! — үфкәйлен генә баармыш падишаа кекелейерәк...

— Аслысайды вер алтыннары, — усулуннан теклив етмиш Хожа.

— Чевирин өдунжү, адамын алтыннарыны! — изин етмиш слугаларына падишах, зере беллиймиш, ани башка түрлү Хожа йарым падишахлык дилейжек...

Насреддин алмыш чуваллан алтыннары да тилки гиби гүлүмсейрәк хем йааланарак евә гитмиш.

ОЛУРСА ВАКЫДЫН, ГАЙДА ДА ЧАЛАРСЫН

(ЕСЛИ ХВАТИТ ВРЕМЕНИ, И НА ГАЙДЕ
ПОИГРАЕШЬ)

Насреддин Хожа генчлийндә пек музыкайлан занаатланырмыш, вармыш ислә гайдасы, чалмаа да эртык елтенирмиш. Ким билсин, фукааралык олмаймыш, бекни анылмыш музыкант башы олажеймыш, ама язык, йоклук бетеринә бобасы Хажайы таа оники йашындан чыраклаа вермиш.

Хожа чорбажысына демиш:

— Паалы ефендим, беним бир да пек гөзәл сесли гайдам вар.

— Е да не варса гайдан? — гамсыз хем сырыдарак сормуш чорбажи.

— Олур му ону да алайым билә жанабинизә ишә гелдийнен? — сормуш Хожа.

— Олур, — демиш чорбажы, — сабаа ишә геләсин гайданнан да койасын ону сачак алтына. Вакыдын олдукча йапарсын бана да бир шенник.

Хожа ертеси гуну гелмиш чыраклаа гайдасыннан да коймуш ону сачак алтына.

Бүтүн йыл о беклемиш ара булсун да гайда чалсын, ама өлә да вакыт буламамыш.

Йылы долдуйнан салетмиш, алып гайдасыны да гитмәә, ама ону артык моликләр имишти.

ИЧИНДЕКИЛӘР

СОДЕРЖАНИЕ

Татар-Кыпчак

6

ТҮРКҮЛӘР (ПЕСНИ)

Учан турнеләр (Ах, вы журавли...)	15
Татары	16
Айын ардында (За Луною)	17
Арта калсын Осман-паша! (Будь проклят, Осман-паша!)	19
Падишаа жєнгә чекетти (Начал войну падишах)	19
Казаклар (Казак)	20
Сымайылын топлары (Пушки Измаила)	21
Варна	21
Тудорка мари! (Девушка Тудорка!)	23
Ынчеш даайында (В лесу гачештском)	23
Севастополун ардында (За Севастополем)	24
Киат запаслара (Приказ запасным)	25
Бир чожук урулмуш (Пал парень молодой)	26
Куршун алтында (Под пулями)	26
Стуян службаа гитмиш (Ушёл в солдаты Стуян)	27
Порт-Артур	29
Киат гелди (Пришло письмо)	30
Клисе сойдум (Ограбил я церковь)	31
Бейоолу (Сын бея)	32

Чекирге (Стрекоза)	33
Оланнар (Парни)	34
Кожа кары (Ах, ты старая!)	35
Шу Чадырын бузлары (Ах, вы чадырянки!)	35
Бабунун тырнаа (Ноготь старухи)	36
Ким таа гөзәл? (Кто красивей?)	37
Дүзен (Ткацкий станок)	38
Пирә (Блоха)	39
Хай кетен, кетен! (Эх, лён, лён!)	39
Үшүдүм (Ой, замёрз я)	40
Бир дүш гөрдүм (Мне сон приснился)	41
Пеливан	41
Задунайкда (В Задунаевке)	43
Тудорканын дүшү (Тудоркин сон)	43
Тунада (На Дунае)	45
Василин дүшү (Васильин сон)	45
Пачико, кызым! (Пачико, дочь моя!)	47
Тамах Тудорка (Жадная Тудорка)	48
Петре, Петре...	49
Бойчу	50
Боба бетфасы (Отцовское проклятие)	51
Узак йола (В дальний путь)	52
Станка	53
Нене, Нене...	54
Хай нинә! (Эх, няня!)	55
Хаман хаман, драгинко!	55
Ванчо	56
Иванчу	57
Үч карык (Ах, три грядки...)	58
Ачан өлежәм (Когда умру я)	59
Кечижим (Мой козлик)	59
Үсүз дүшү (Сиротский сон)	61
Анажымын топраана (К могиле матери)	62
Үсүз ежелі (Доля сиротская)	62
Генч олдум (Была я молодая)	63
Иленка	64
Ганкайы мамусу вермеди (Не отдала Ганку мать)	65
Сары йылан (Жёлтая змея)	66
Анү Мари, анө!	67
Кадыным (Кадына я)	67
Севда гүлү (Розы любви)	70

Йәрим вар, деәрим (Есть милый у меня)	
Илкйаз (Весна)	
Йауз	
Булгар кызы (Девушка болгарка)	
Тә нижейсин сән (Вот какая ты)	
Кралә	
Дүнүржүлүк (Сватанье)	
Зенко, аалама! (Не плачь, Зенко!)	
Биләйдим, биләйдим... (Если бы знала...)	
Гел гиделим (Иди со мной)	
Кадынанын түркүсү (Песня кадыны)	73
Мити, сана не олду? (Мити, что с тобой?)	79
Хей тепеләр! (Хей, курганы!)	80
Бир урум кызы (Девушка гречанка)	81
Сундурмада, долдурмада (На приезде)	81
Ах, турнам, турнам (Журавль, мой журавль)	82
Олчүсүз шарап (Дай мне вина!)	83
Салдат чизмелери (Солдатские сапоги)	84
Гелин түркүсү (Песня невесты)	84
Хай дини дөнелим (Ну-ка, покружимся)	85
Гелин түркүсү (Песня невесты)	85
Гүвә түркүсү (Песня жениха)	86
Гелин түркүсү (Песня невесты)	86
Гелини телләркана (Песня при нарядении невесты)	86
Хай дини, дини	87
Гелин алырыз (Невесту берём)	88
Мааниләр (Частушки)	92
Маанижи башмыйсын? (Ты ли слагаешь частушки?)	9
Ени мааниләр (Новые частушки)	9
Турку (Песни)	98
Трака түркүсү, хэй, хэй (Новогодняя)	98
Лазари хем боянчи түркүлери (Лазари и боянчи, песни)	100
Пипируда түркүлери (Пипируды)	101
Окумаклар (Заговоры)	10
Кысма ичин	10
Назар ичин (От сглазу)	10

СӨЛЕИИШЛӘР, БИЛМЕЙЖЕЛӘР

(Пословицы, поговорки, загадки)

Сөлейишләр (Пословицы, поговорки)	10
Билмейжеләр (Загадки)	11

МАСАЛЛАР, ЛЕГЕНДАЛАР, АННАТМАҚЛАР

(Сказки, легенды, были)

Дәдунун хем бабунун масалы (Сказка про деда и бабу)	121
Димитраш-Пытыраш	125
Бүүлу каваллар (Волшебные кавалы)	135
Уч пеливан (Три пехлевана)	140
Бинбир-Иванчу	154
Байыр оолу (Сын горы)	158
Бир кызлан бир чожуун масалы (Сказка про девушку и парня)	164
Татар оолу хем качкын кызы (Татарский сын и девушка беженка)	167
Кеменчежи хем шейтаннар (Скрипач и черти)	171
Фукаара хем шейтаннар (Бедняк и черти)	177
Мыр-мыры Котобан (Кот Мыр-мыры)	181
Быжы батү (Храбрый Гусак)	185
Ики кардаш (Два брата)	189
Борчлу (Должник)	193
Аскержи йавклу (Солдат-жених)	197
Тудорка	203
Үрүк кыз (Девушка умница)	208
Адам кары ишиндә (Муж-домохозяйка)	211
Бежерикли каары (Находчивая жена)	215
Бояр хем чобан (Боярин и пастух)	217
Кара бакла (Чёрные бобы)	219
Авжы (Охотник)	221
Аллахын евиндә (В божьем доме)	225
Ким таа ий дүш гөрүрсә (Чей сон лучший)	231
Попазын чыраа (Поп и его работник)	233
Комушулук (Добрососедство)	236
Алатлама ба, чингенә! (Эй, цыган, не спеши!)	237
Бабуйлан деликанны ериф (Старуха и молодой парень)	238
Тилкжи дүңә чаармышлар (Лису на свадьбу пригласили)	293
Ешәә дүңә чаармышлар (Осла на свадьбу пригласили)	239
Читени нечин орада брактын? (А почему корзину оставляешь?)	240

ХОЖА НАСРЕДДИН ИЧИН ГАГАУЗ ФЫКРАЛАРЫ

(Гагаузские анекдоты о Ходже Насредине)

Шашарым аклыныза, нәбажәныз рубаларлан? (Удивляюсь, что будете делать с одеждой?)	243
Тек алыныз (Берите нечётное...)	244
	259

Настрадаи аалеми аклынан (Насреддин с чужим умом)	245
Корунун, хергеләдир, уру! (Берегитесь, лошадь ударит!)	246
Билмәсин, хава нижә олажәк (Не знаешь, какой будет погода)	247
Дайанын, сеси йарына чыкажәк (Потерпите, завтра будет и звук)	247
Буннар мы йыртык? (Разве это рваньё?)	248
Жеери кача алдын? (Почём брал печёнку?)	248
Варлаа дарлык мы олур? (Там, где много...)	249
Карын не чок гезер? (Жсна твоя так много ходит?)	249
Бән тактым, сән дә бактын (Я взял, а ты посмотрел)	250
Гөстерейим ми нижә идим? Показать, как съел?)	250
Ко рубалар да исин (Пусть и одежда поест)	252
Бән дийлим амел (Я не жадный)	252
Бир шкаф алсана (Купи себе гардероб)	252
Аслысайды, вер алтыннары (Если правда, давай сюда золото)	252
Олурса вакыт, гайда да чалырсын (Если хватит времени, и на гайде поиграешь)	254

ГАГАУЗСКИЙ ФОЛЬКЛОР

Составитель: *Н. И. Бабоглу*

Редактор *Д. Танасоглу*

Художник *Н. Балан*

Художественный редактор *Л. Кирияк*

Технический редактор *Д. Шехтер*

Сдано в набор 1-Х-1966 г. Подписано к печати 17.1Х-1969 г. Формат 70×108¹/₂.
 Бумага № 1. Печатных листов 11,37. Уч. изд. листов 10,65. Тираж 1500.
 Цена 32 коп. Зак. № 363

Издательство «Картя Молдовеняскэ»

Кишинев, ул. Жуковского, 44.

Кишиневская типография № 2 Полиграфпрома Госкомитета Совета Министров Молдавской ССР по печати.

